

Företagsekonomiska institutionen
STOCKHOLMS UNIVERSITET

Kandidatuppsats 10 poäng
VT 2006

Whistleblowers

En kvalitativ studie av whistleblowers betydelse och om de har ersatt revisorerna när det gäller att avslöja oegentligheter

Författare: Allin Hovsepian Abdo
Inger Falkhielm Lövbom

Handledare: Paula Liukkonen

Abstract

In the past years several business scandals were noticed by the media. The ones who bring this to the public are called whistleblowers and have received a more outstanding position compared to the relative anonym existence before. The objective with this thesis is to get a better picture of these whistleblowers and investigate if they, to a certain extend, replace the work of auditors.

With the help of a qualitative study we interviewed people with knowledge in this field. We additionally interviewed whistleblowers that had the courage to stand up for their beliefs.

It is about courageous people, which permit themselves to stand for their principals and do not fold under the possible consequences. All of them have openly stated their experiences, which have enabled us to come to a deeper understanding in this matter.

Most people who blow the whistle do it to bring wrongdoings to the public attention but the result of our survey leans towards the fact that it is still connected to certain risks to be involved in whistleblowing. The management can make use of methods like degradation, reduced salaries and other forms of retaliations to get rid of the unwanted staff. In certain cases threats and harassments occur.

We did not find any prove that whistleblowers have replaced auditors in order to unveil fraud; on the contrary, they seem to supplement each other. Since an auditor has no possibility to go through all of the transactions of a company, he/she can get excellent assistance of the staff that will notice if something is not correct.

A whistleblower does not always have good intentions; sometimes a whistle is blown by envy or revenge. A lot of science can be done in this field. Our survey is not extensive enough to come to a conclusion in general. One can conclude a greater confidence in whistleblowers and company management begins to understand the importance to have staff within the organisation that can alarm about wrongdoings. They realise that negative publicity can be avoided if the problems are discovered within their organisation first hand.

Keywords: whistleblowers, courage, bravery.

Sammanfattning

Under senare år har allt fler företagsskandaler uppmärksammats i media. De som larmar om oegentligheterna kallas ofta för whistleblowers och de har fått en alltmer framträdande position, efter att ha fört en relativt anonym tillvaro.

Vårt syfte med uppsatsen är att få en bild av dessa whistleblowers. Vi vill även ta reda på om de i viss mån ersatt revisorernas arbete när det gäller att avslöja bedrägerier.

Vi har med hjälp av en kvalitativ undersökningsmetod genomfört intervjuer med personer som besitter kunskaper i ämnet och intervjuat whistleblowers som på olika sätt visat civilkurage. Det handlar om modiga människor som vågar stå för sina principer och som inte viker undan för konsekvenserna. De har alla öppen hjärtigt berättat om sina erfarenheter, vilket gett oss en djupare förståelse för ämnet.

De flesta som blåser i visselpipan gör det för att uppmärksamma omgivningen på missförhållanden, och resultatet från vår undersökning tyder på att det fortfarande är förenat med vissa risker att göra det. Ledningen på företagen kan använda sig av metoder, som degradering, sämre lönevillkor och andra olika hämndaktioner för att bli av med oönskad personal. Ibland förekommer hot och trakasserier.

Vi har inte hittat några belägg för att whistleblowers skulle ha ersatt revisorerna när det gäller att avslöja bedrägerier, de snarare kompletterar varandra. En revisor har inte möjlighet att granska alla bokföringstransaktioner i företag och kan då få god hjälp av anställda, som uppmärksammar om något inte står rätt till. En whistleblower har dock inte alltid goda avsikter, det finns de som blåser i visslan av andra skäl, som av avundsjuka eller av hämndbegär.

Det finns mycket forskning som kan göras i ämnet. Vår empiriska undersökning är för begränsad för att vi ska kunna dra några generella slutsatser. Det går dock att skönja en större tilltro till whistleblowers och i företagen börjar ledningen att förstå vikten av att ha personer inom organisationen, som larmar när någonting är fel. De inser att negativ publicitet kan förhindras om problemen uppmärksammas inom organisationen först.

Nyckelord: whistleblowers, civilkurage, mod.

Förord

Vi vill framföra ett stort tack till våra respondenter för att de avsatte tid för att besvara våra frågor. Utan er hade vår undersökning inte varit möjlig.

Vi vill även rikta ett varmt tack till vår handledare Paula Liukkonen för alla värdefulla synpunkter och med all hjälp hon bistått med under denna tid. Hennes entusiasm har gjort att arbetet med uppsatsen hela tiden har varit roligt.

Vi vill även tacka våra opponenter som hjälpt oss med feedback.

TACK!

Stockholm 2006-05-24

Allin Hovsepian Abdo

Inger Falkhielm Lövbom

Innehållsförteckning

Abstract	2
Sammanfattning	3
Förord	4
Innehållsförteckning	5
1. Inledning	7
1.1 Bakgrund	7
1.1.1 Corporate Governance.....	8
1.1.2 Konkursen i Enron	8
1.1.3 Konkursen i teleföretaget Worldcom.....	9
1.1.4 Kontrollmisstaget inom FBI	9
1.1.5 Whistleblowers of the Year	9
1.1.6 Europa	10
1.2 Problemdiskussion	10
1.3 Syfte	11
1.4 Frågeställning	11
1.5 Avgränsning	11
1.6 Disposition	12
2. Metod	13
2.1 Vetenskapssyn	13
2.2 Undersökningsansats	14
2.2.1 Deduktion	14
2.2.2 Induktion	14
2.2.3 Vår ansats	14
2.3 Metodiska angreppssätt	15
2.3.1 Kvalitativ forskning.....	15
2.3.2 Kvantitativ forskning.....	15
2.3.3 Vårt angreppssätt.....	15
2.4 Forskningsfilosofier	15
2.4.1 Positivism	15
2.4.2 Hermeneutik	16
2.5 Undersökningssyften	16
2.6 Primär - och sekundärdata	17
2.7 Datainsamling	17
2.8 Urvalsmetod	17
2.9 Källkritik	18
2.10 Undersökningssäkerhet	18
2.11 Tillvägagångssätt	19
2.12 Sammanfattning	19
3. Teori	20
3.1 Åtgärder	20
3.1.1 Skydd för visseblåsare i USA	20
3.1.2 Skydd för visseblåsare i Storbritannien	21
3.2 Civilkurage och karriär i den offentliga sektorn	22
3.3 Civilkurage i den offentliga sektorn	23
3.3.1 Har ämbetsmännen civilkurage och om inte, varför?	24
3.3.2 Civilkurageets värde	24
3.3.3 Vad sker med dem som visar civilkurage?	25
3.4 Korruptionsjakten i Sverige	26

3.5 Antalet ekonomiska bedrägerier ökar	26
4. Empiri	28
4.1 Skandia-affären	28
4.1.1 Historik.....	28
4.1.2 Skandia-skandalen.....	29
4.2 ABB härvan	31
4.2.1 Historik.....	31
4.2.2 ABB-skandalen.....	31
4.3 Det franska oljebolaget ELF	33
4.3.1 Historik.....	33
4.3.2 ”Sanningens ögonblick”.....	33
4.4 Sjöfartsverkets mörkläggning	34
4.4.1 Historik om ”Fången på fyren”.....	34
4.4.2 Intervju med Anders Ahlmark.....	35
4.5 Annette Kullenberg och Aftonbladet	36
4.5.1 Intervju med Annette Kullenberg.....	37
4.6 Estoniakatastrofen	39
4.6.1 Historik.....	39
4.6.2 Intervju med Anders Björkman.....	40
4.6.3 Intervju med Knut Carlqvist.....	42
4.7 ”Gävla arbetsplats”	44
4.7.1 Intervju med Siv Othén.....	46
4.8 Sarah Wägnert och ”Lex Sarah”	47
4.8.1 <i>Lex Sarah</i>	49
4.9 Monica Nilsson och BT-Kemi	49
4.9.1 Intervju med Monica Ohlström-Nilsson.....	49
4.10 Informationsbyrån och Jan Guillou	51
4.11 Intervju med Richard Minogue	51
4.12 Intervju med Peter Garpenhag, Externrevisor	55
4.13 Intervju med Martin Krüger, Externrevisor	57
4.14 Lars Agerberg, Internrevisor	59
4.14.1 Whistleblowing från ett internrevisionsperspektiv.....	59
5. Analys	62
5.1 Whistleblowers i den offentliga sektorn	63
5.2 Whistleblowers i den privata sektorn	64
5.3 Whistleblowers som åstadkom lagförändringar	65
5.4 Whistleblowers och revisorer	66
5.5 Förekommer det någon skillnad mellan den privata och offentliga sektorn?	66
6. Slutsatser	69
6.1 Egna reflektioner	70
Källförteckning	71
Publicerat material.....	71
Bilagor	74
Bilaga 1 Intervjuguide angående whistleblowing.....	74
Bilaga 2 Intervjuguide angående whistleblowing till revisor och Richard Minogue.....	75
Bilaga 3 Upphovsrättslagen 3 §.....	76
Bilaga 4 M/S Estonia – Den officiella slutrapporten.....	77
Bilaga 5 Anders Björkmans debattartikel i DN.....	79
Bilaga 6 Siv Othéns slutsats.....	82
Bilaga 7 Hibis Scandinavia.....	84

1. Inledning

Vårt syfte med kapitlet är att inviga läsaren i ämnet och det teoretiska problemet. Först ges en bakgrundsbeskrivning som resulterar i en problemdiskussion. Vidare beskriver vi uppsatsens syfte och redogör för de avgränsningar som gjorts. Vi åskådliggör slutligen den fortsatta dispositionen av uppsatsen.

1.1 Bakgrund

Under senare år har avslöjanden om oegentligheter i företag kommit fram i rampljuset. Det finns många exempel att tillgå. USA skakades av Enron-skandalen och Frankrike av bedrägerierna i oljebolaget ELF. I Sverige har oegentligheterna i ABB och Skandia drabbat aktieägare och pensionssparare hårt. Det finns även skandaler där andra värden har satts på spel, som mörkläggningen av fakta vid M/S Estonias förlisning, Sjöfartsverkets behandling av Anders Ahlmark och Annette Kullenbergs kamp för pressfriheten. Gemensamt för skandalerna är att det fanns whistleblowers som larmade i de stora företagen och när det gäller de andra skandalerna, så har de drabbade och andra personer blåst i visselpipan.

En definition av en whistleblower är att det är en sanningssägare som tar en personlig risk genom att blåsa i visslan, för att uppmärksamma myndigheter och andra om oegentligheter och missförhållanden. I Sverige kallas personerna även för väckarklockor eller brandvarnare, men det finns också benämningar som har en negativ laddning, som rättshaverister, förrädare, tjallare och svikare. Att visa civilkurage kräver ett personligt mod, modet att följa sin övertygelse om vad som är rätt och fel, oavsett omgivningens reaktioner.

För att få en nyanserad bild av whistleblowers har vi valt att fördjupa oss i några olika skandaler och vi ger en kort presentation av dem nedan.

”Bonusregnet” och lägenhetsaffärerna bland ledningen i Skandia har väckt mycket stor uppmärksamhet, då det påverkat många människor. Anställda i Skandia slog larm, men larmsignalerna var av allt att döma för svaga för att uppfattas av styrelsen, aktiemarknaden och media.

ABB påverkade också många människors liv, såväl anställda i företaget som företagsledningen och aktieägarna. Många reagerade över de enorma summor som utbetalades i bonusar och pensioner.

Det franska oljebolaget ELF hade på 1980-talet och i början av 1990-talet tappats på drygt 2 miljarder franc, som användes till mutor, direktörernas privata lyxkonsumtion och för att finansiera flera politiska partier. Eva Joly, som arbetade som undersökningsdomare med inriktning på ekonomisk brottslighet avslöjade hela härvan.

Kartografen Anders Ahlmark avslöjade att det var Sjöfartsverkets fel att ett ryskt oljefartyg gick på grund 1977 utanför Södertäljeleden. Han upptäckte att grundet var markerat på verkets egen djupkarta men att det inte var ifyllt på sjökortet. Sjöfartsverket ville mörklägga det hela och

stämman det ryska rederiet på saneringskostnaderna. Ahlmark kunde inte delta i detta och avslöjade därför hur det hela låg till.

Journalisten Annette Kullenberg skrev en krönika i Aftonbladet om ”festprinsessan” Madeleine. Artikeln blev censurerad utan Kullenbergs vetskap innan den infördes. Det var en utlösande faktor för en debatt om pressfrihet och åsiktsfrihet.

M/S Estonia förläste den 28 september 1994. Berättelserna från de överlevande och övriga fakta som framkommit överensstämmer inte med den officiella haverirapporten. Anders Björkman är en av de personer som kämpar hårt för att sanningen om vad som egentligen hände skall komma fram. Knut Carlqvist djupintervjuade överlevande och skrev en bok om händelsen.

Siv Othén berättar i sin bok ”Gävla arbetsplats” om hur hon blev behandlad av sin arbetsgivare, Gävle Kommuns stadsingenjörskontor. Förvaltningschefen slog dövörat till när Othén framförde kritik mot hur omorganisationen på avdelningen sköttes. Siv Othén stämde kommunen för avtalsbrott och kränkande särbehandling och vann målet.

Sarah Wagnert fick tillsvidareanställning på det nyöppnade äldreboendet Polhemsgården i Solna. Hon larmade om hur de gamla vanvårdades och detta ledde till vad som kallas för ”Lex Sarah”. Numera ställs krav på att personalen anmäler missförhållanden och vanvård inom äldreomsorgen.

BT-Kemi i Teckomatorp blev känt i hela Sverige under mitten av 1970-talet, då Sveriges hittills största miljöskandal uppdagades. Företaget, som tillverkade gift för besprutning av livsmedel hade grävt ner gifttunnor i närliggande marker och tunnorna började läcka. Den 24-åriga småbarnsmamman Monica Nilsson tog upp kampen mot företaget.

I maj 1973 avslöjade journalisten Jan Guillou, tillsammans med Peter Bratt att Sverige hade en hemlig underrättelseorganisation som bland annat åsiktsregistrerade vänstersympatisörer. Avslöjandet ledde till en omfattande debatt, men också till rättsliga påföljder.

Våra intervjuer presenteras i empiridelen, tillsammans med bakgrundsfakta, för att läsaren ska kunna bilda sig en uppfattning om whistleblowers. Vi ger även en kort beskrivning av några andra skandaler nedan.

1.1.1 Corporate Governance

Det nya årtusendets fem första år har i bolagsrättsmanhang präglats av en intensiv diskussion om styrning av aktiebolag eller, med den angloamerikanska termen, ”Corporate Governance”. Så har fallet varit i USA, inom EU och även i Sverige. Bakgrunden till bolagsstyrningsdiskussionen är flera av varandra oberoende finans- och redovisningsskandaler som inträffade under början av 2000-talet. I USA avslöjades skandaler i Enron, Worldcom och i FBI under en tidsperiod av ett enda år och det var tre kvinnor som blåste i visslan.

1.1.2 Konkursen i Enron

Energijätten Enron medgav i november 2001 att de på felaktiga grunder överdrivit sina vinster sedan 1997 med 567 miljoner dollar. Strax efteråt försattes företaget i konkurs, den dittills största i USA: s historia. Tusentals anställda förlorade sina intjänade framtida pensioner, privatpersoner förlorade sina livs besparingar och många långivare förlorade enorma belopp. En av orsakerna till

kollapsen var företagets nära samarbete med revisionsfirman Arthur Andersen, som gjorde det möjligt för ledningen att genomföra fusket. Genom att dölja skulder och direkt bokföra framtida intäkter kunde Enron driva upp sin egen aktiekurs. Direktörerna fick bonus i förhållande till aktiekursen och blev stormrika.

Sherron Watkins, som var vice VD i bolaget, upptäckte oegentligheterna och skrev ett brev till styrelseordföranden Ken Lay. Hon varnade för att redovisningsmetoderna var inkorrekta. I samband med konkursen kom hennes brev till allmänhetens kännedom och hon blev motvilligt en officiell person.¹

1.1.3 Konkursen i teleföretaget Worldcom

Några månader senare var det dags för nästa stora finansskandal. Worldcom var ett av världens ledande teleföretag med ett börsvärde på 186 miljarder dollar. Företaget var dock hårt belånat och helt beroende av att hålla börskursen uppe för att kunna finansiera nya förvärv med egna aktier. Stora belopp gjordes ständigt om, från investeringar till löpande intäkter, allt för att hålla vinstskenet uppe inför aktiemarknaden. År 2002 sprack dock bubblan. Bolagets vinster visade sig vara ett resultat av massiva bokslutsmanipulationer, uppgående till närmare elva miljarder dollar, och medförde att Worldcom gjorde den största konkursen någonsin i USA.²

Historien rullades upp när Cynthia Cooper, anställd på revisionsfirman KPMG fick i uppdrag av den nya VD:n i Worldcom, John Sidgmore, att göra stickprovskontroller i bolagets redovisning. Hon upptäckte att bokföringen av koncernens investeringskostnader inte stämde med verkligheten och slog därför larm.³

1.1.4 Kontrollmisstaget inom FBI

Coleen Rowley, chefsjurist på FBI i Minneapolis larmade om en annan typ av skandal när hon hävdade att FBI inte tagit information om en terroristmisstänkt på allvar. Hon orsakade en sensation då hon skickade ett memorandum till högste chefen inom FBI, Robert Mueller, och kritiserade FBI för att ha struntat i att kontrollera information som kunde ha stoppat flygplanskapningarna den 11 september 2001. Hon låg bakom gripandet av en misstänkt terrorist, som senare blev dömd till livstidsfängelse för inblandning i terrordåden.

1.1.5 Whistleblowers of the Year

Cynthia Cooper, Sherron Watkins och Coleen Rowley pryder omslaget på årets sista nummer av tidskriften Time Magazine 2002.⁴ De blev utnämnda till "Persons of the year" för att de vågade ta strid för sanningen. Journalister från tidningen träffade dem och skriver att de är tre kvinnor som verkar högst alldagliga, men som har ett exceptionellt mod. De gjorde rätt när de larmade, de gjorde det med ett mod som de flesta av oss önskar att vi hade, och kanske aldrig får veta om vi har. De blev kanske inte hotade till livet, men satte mycket annat på spel, sitt arbete, sin fysiska och psykiska hälsa och även sitt privatliv. De hade inte för avsikt att offentliggöra det som framkommit, utan ville behålla det inom företaget. De blev officiella personer enbart för att deras

---

¹ Lacayo Richard & Ripley Amanda, "Time Magazine's persons of the year", 2002-12-22.

² Lundberg M & Bruun N, "Styrelserepresentation på undantag", 2005, sid. 217-218.

³ Engquist Agneta, "Cynthia Cooper avslöjade Worldcom", 2002-06-29.

⁴ Lacayo Richard & Ripley Amanda, "Time Magazine's persons of the year", 2002-12-22.

memorandum läckte ut. Gemensamt för dessa tre kvinnor är att de är äldst i syskonskaran och uppvuxna i mellanamerikanska småstäder, i familjer med periodvis knappa inkomster. De är alla tre gifta och har den högsta inkomsten i sina familjer. Två av kvinnorna har män som är ”hemmapappor” på heltid. För alla tre innebar striden att de riskerade att förlora lönen, som hela familjen var beroende av. Med tanke på att alla tre är kvinnor kan man ställa sig frågan om könet har någon betydelse, när det gäller whistleblowers, om kvinnor har mindre att förlora inom organisationerna och därför är mer villiga att visa svaghet. Det tror inte någon av dem. Studier har, tvärtom, visat att kvinnor är mindre benägna att larma om oegentligheter.

Alla tre avskyr ordet whistleblower och säger att de bara är vanliga människor som inte väntade på att de högre upp skulle göra vad som behövde göras. Ingen i toppen av organisationerna har tackat dem för att de blåste i visslan, några avskyr dem. Det är ett pris man får betala säger Cooper, det har funnits tillfällen då jag inte kunnat sluta gråta. Whistleblowers får det ofta svårt och många säger att de inte skulle göra det igen. Får de inte sparken så blir de åsidosatta, isolerade och osynliggjorda. Många drabbas av alkoholism och depression.

1.1.6 Europa

Även på den europeiska finansmarknaden har skandaler av varierande storlek uppdagats under början på 2000-talet. Den största torde vara den italienska Parmalat-affären. Skandalen rullades upp då det avslöjades att tillgångar om fyra miljarder euro på ett konto i *Bank of America* på Caymanöarna var påhittade. Ågarna misstänks ha förskingrat 14,5 miljarder euro, vilket innebär att bokföringsskandalen i Parmalat-affären är ett av världens största företagsbedrägerier.⁵

En annan skandal uppdagades då revisorn i EU kommissionen Paul van Buitenen avslöjade falska kontrakt, bedrägerier och skattebrott inom EU-kommissionen. Han blev suspenderad, fick sin lön halverad, han blev smutskastad och förföljdes. I Sverige framställdes han dock som en hjälte. Idag säger han att det svåra inte var att avslöja det han visste, utan att söka vilka hans personliga motiv bakom handlandet var. ”Jag ville vara säker på att jag inte gjorde det utifrån något hämndbegär, att jag kände att jag skulle ge igen för den behandling jag fått utstå.” Han manar alla som upptäcker oegentligheter till eftertanke före handling⁶.

1.2 Problemdiskussion

Skulle skandaler kunna undvikas i företag om whistleblowers blev belönade för att de larmar när de märker att det förekommer oegentligheter? De kanske skulle vara mer angelägna om att avslöja bedrägerier om de inte riskerade repressalier. En skärpt lagstiftning för att skydda whistleblowers skulle ge ett visst stöd, men samtidigt kan inte enbart lagar skydda mot alla trakasserier en whistleblower kan bli utsatt för. Företagen måste ha en kultur som tål att oegentligheter avslöjas och man kan fråga sig om företagsledningarna verkligen vill att allt kommer fram. Det är intressant att undersöka vad det är som driver en whistleblower till att avslöja bedrägerier och hur de uppfattas och emottages av allmänheten och myndigheter. Är de hjältar eller bara skvallerbyttor? Även om syftet är gott, så kan effekterna av visselblåsningen även medföra negativa konsekvenser för andra. Det kan innebära förlust av arbetstillfällen och

---

⁵Lundberg M & Bruun N, 2005, sid. 217-218.

⁶Holm M, ”Civilkurage stjälpes ofta karriären”, 2004-05-13.

negativ publicitet för bygden. Det är också mycket intressant att undersöka hur det kommer sig att dessa personer vågar, då konsekvenserna för dem ofta blir stora. De flesta av oss skulle tyst konstatera att det förekommer oegentligheter, men inte göra något åt det.

Revisorerna har, genom RS 240, fått högre krav på att genomföra en mer omfattande granskningsinsats och att göra en analys av risken för bedrägerier. Det är intressant att undersöka om andra regelverk en revisor måste följa utgör ett hinder för att avslöja oegentligheter. Anställda har i regel betydligt friare tyglar och behöver inte ta hänsyn till några etikregler. Det är därför också intressant att undersöka om det finns något samarbete mellan revisorer och whistleblowers. Informationen en whistleblower kan lämna borde kunna komplettera informationen revisorn kan få fram genom att granska räkenskaperna, men vill de samarbeta?

1.3 Syfte

Syftet med denna kandidatuppsats är förståelseinriktat. Vi vill förstå vilka motiv en whistleblower har bakom sitt handlande och öka kunskapen om whistleblowers och deras funktion. Vi kommer att försöka få en bild av hur pass viktiga de är för företagen och för företagens överlevnad. Vi vill förstå vad som driver dem att agera för att avslöja oegentligheter och om den allmänna inställningen är att det börjar bli accepterat att vara den som blåser i visselpipan.

Vi har för avsikt att undersöka om det spelar någon roll var i organisationshierarkin en whistleblower befinner sig när det kommer till att anmäla bedrägerier. Vi vill ta reda på ifall det är en speciell kategori av människor som känner att de måste agera och om de har speciella egenskaper som gör att de vågar ta det sista steget och avslöja oegentligheterna.

Vi vill också försöka få en inblick i revisorernas arbete och försöka finna svar på om regelverken de måste följa hindrar dem att avslöja bedrägerier.

1.4 Frågeställning

- 1) Har whistleblowers ersatt revisorerna när det gäller att avslöja ekonomiska bedrägerier och oegentligheter i företag?
- 2) Finns det några gemensamma nämnare mellan personer som vågar larma när andra värden sätts på spel?

1.5 Avgränsning

De intervjuer vi har gjort har avgränsats främst till revisorer när det gäller ekonomiska värden som satts på spel och till så kallade visselblåsare, när det gäller andra värden. Anledningen till uppdelningen är att det är mycket svårt att få intervjuer med personer som blåst i visslan när det gäller ekonomiska oegentligheter. Det är få som vill ställa upp och när det gäller de stora skandalerna, så är de aktuella visselblåsarna svåra att nå. För att få en balans i informationsinhämtandet har vi intervjuat Richard Minogue, från företaget Hibis Scandinavia, som besitter stora kunskaper i ämnet och som kan ge oss neutral information.

Vi har valt att intervjua whistleblowers som varit anställda i de aktuella företagen, men även personer som inte alls är beroende av de företag och organisationer som berörs. Anledningen till att vi valt att göra så är att vi vill försöka få en mer nyanserad bild av personer som vågar sticka ut hakan. Vi har begränsat oss till att kontakta whistleblowers i Sverige, med undantag av Anders Björkman, som är bosatt i Frankrike och Eva Joly, som är bosatt i Norge. Vi har fördjupat oss i skandaler som inträffat mellan åren 1973 till 2003, för att se om vi kan finna gemensamma nämnare hos whistleblowers, sett ur ett längre perspektiv.

1.6 Disposition

För att underlätta läsningen och tydliggöra strukturen klarlägger vi här uppsatsens vidare disposition.

Kapitel 2. Metod

I detta kapitel beskrivs och motiveras de vetenskapliga synsätt vi kommer att använda i vår undersökning. Vi beskriver hur vi närmat oss och behandlat det problemområde som vi valt att studera.

Kapitel 3. Teori

Här redovisar de olika åtgärder som finns för att skydda whistleblowers. Vi diskuterar även civilkurage, framför allt inom den offentliga sektorn.

Kapitel 4. Empiri

Här redovisar vi vår empiriska studie. Vi har valt att intervjua ett antal whistleblowers och även revisorer med erfarenhet från både intern och extern revision. Vi har också intervjuat en person som besitter expertkunskap i ämnet, för att skapa en djupare förståelse.

Kapitel 5. Analys

I detta kapitel har vi analyserat resultatet av vår empiriska undersökning. Med hjälp av våra intervjuer har vi kunnat besvara uppsatsens syfte.

Kapitel 6. Slutsats

I detta kapitel ämnar vi knyta ihop vår uppsats med att återkoppla till vår forskningsfråga genom slutsatser. Här är det främst författarnas egna reflektioner som behandlas.

2. Metod

I detta kapitel redovisar vi de metodval vi gjort för undersökningen. Vi diskuterar även för- och nackdelarna med våra val. Vi förklarar tillvägagångssättet för de empiriska undersökningarna och beskriver hur vi genomfört övrig datainsamling.

2.1 Vetenskapssyn

En kunskapsteoretisk frågeställning handlar om vad som är eller vad som ska betraktas som kunskap inom ett ämnesområde. En speciell viktig fråga i detta sammanhang är frågan om huruvida den sociala verkligheten kan eller bör studeras utifrån samma principer, metoder och verklighetsbild som tillämpas inom naturvetenskapen.⁷

Frågor som rör ontologi, alltså läran om hur verkligheten *är*, handlar om de sociala entiteternas art eller natur. Det viktiga i detta sammanhang är frågan om huruvida sociala föremål kan eller ska uppfattas som objektiva enheter som besitter en för de sociala aktörerna yttre verklighet, eller om de ska betraktas som konstruktioner som bygger på aktörernas uppfattningar och handlingar. Dessa två synsätt kallas ofta för *objektivism* respektive *konstruktionism*.

Objektivism säger att sociala företeelser och deras betydelse har en existens som är oberoende av sociala aktörer. Objektivism betyder också att sociala företeelser och de kategorier vi använder i vår vardag har en existens som är oberoende av aktörerna.

Konstruktivism går ut på att sociala företeelser och deras mening är något som sociala aktörer kontinuerligt får till stånd. Synsättet innebär att sociala händelser och kategorier inte bara skapas via gemensamma samspel utan att de också befinner sig i ett tillstånd av ständig revidering.⁸

Ett exempel på en ontologisk debatt skulle kunna vara: Är människan rationell, dvs. väljer sina handlingar utifrån en värdering av nytta och kostnad, eller styrs handlingar mer av normer, känslor och miljö?

Den ontologiska utgångspunkten får betydelse för vad vi letar efter när vi ska genomföra en undersökning: generella lagbundenheter eller insikt om det speciella och unika.⁹

Vi har valt att försöka förstå istället för att förklara hur whistleblowers tänker och vad som får dem att agera. Varje individ är unik och de erfarenheter som man har med sig skapar ens normer och värderingar. Var och en av våra respondenter har råkat ut för olika repressalier, dock har de en sak gemensamt och det är att de är modiga nog att försvara sina principer.

---

⁷ Bryman A, 2004, sid. 24.

⁸ Ibid., sid. 30-33.

⁹ Jacobsen D I, 2006, sid. 30.

2.2 Undersökningsansats

De huvudsakliga ansatserna är deduktion och induktion. De hjälper till att systematisera sökprocesser och analyser genom att tala om varifrån forskaren ska ha sin utgångspunkt.

2.2.1 Deduktion

Vilken strategi är bäst lämpad för att få grepp om verkligheten? Den ena strategin kallas för deduktiv, ”från teori till empiri”. Här hävdas att det bästa sättet att arbeta är att först skaffa sig vissa förväntningar om hur världen ser ut och därefter gå ut och samla in empiri för att se om förväntningarna stämmer överens med verkligheten. Förväntningarna bygger på tidigare empiriska rön och tidigare teorier. Nackdelen med en sådan ansats är att forskaren enbart letar efter den information som han/hon finner relevant, och som därmed tenderar att ge stöd åt de förväntningar forskaren hade när undersökningen inleddes.¹⁰

Den deduktiva strategin förknippas med ett kvantitativt angreppssätt och är teoriprovande.

2.2.2 Induktion

Den andra strategin, induktion, utgår från att teorin är ett resultat av forskningen. Forskaren drar alltså generaliserbara slutsatser på grundval av observationer.¹¹ Idealet är forskare som går ut i verkligheten nästan helt utan förväntningar, samlar in all relevant information och sedan systematiserar data som de har samlat in. Med utgångspunkt från en sådan öppen ansats formuleras sedan teorierna. Målet är att ingenting ska begränsa vilken information den enskilda forskaren samlar in.¹² Induktion har en teorigenererande ansats och kopplas till ett kvalitativt synsätt.

2.2.3 Vår ansats

Vi kommer att använda oss av en induktiv teori, för att besvara våra frågeställningar, då det lämpar sig bäst för vår undersökning. Vi strävar efter att öka förståelsen för hur de visselblåsare vi talat med resonerar och att öka förståelsen för problemen kring visselblåsning, dock utan att dra generella slutsatser. Vi hade mycket begränsade kunskaper när vi började forska i ämnet och därmed inte så många förutfattade meningar. Det ökar möjligheterna att vi samlar in data som återger verkligheten i ett givet sammanhang. Vi har inte hittat någon forskning om vad som driver människor att blåsa i visslan och inte heller någon teori som prövar om whistleblowers ersatt revisorerna när det gäller att avslöja bedrägerier. Det är därför svårt att använda en teoriprovande ansats.

Vi kommer att använda oss av en smal och djup undersökningsmetod med ett fåtal personer. Syftet med en undersökning som går på djupet är att tränga igenom ytan och skapa en bättre förståelse för de underliggande mönstren och orsakerna till varför någonting är som det är. Dessa studier kallas för fallstudier eller kvalitativa studier.¹³

---

¹⁰ Jacobsen D I, 2006, sid. 34-35.

¹¹ Bryman A, 2004, sid. 22.

¹² Jacobsen D I, 2006, sid. 35.

¹³ Christensen L m.fl., 1998, sid 59.

2.3 Metodiska angreppssätt

Kvantitativ, respektive kvalitativ forskning kan ses som två olika forskningsstrategier, en generell inriktning när det gäller samhällsvetenskaplig forskning.¹⁴

2.3.1 Kvalitativ forskning

Det klassiska syftet med kvalitativ metod brukar beskrivas som *förståelse* och detta ställs i kontrast till det kvantitativt inriktade syftet *förklaring*. Med *förståelse* menas att man med sin undersökning vill förstå *innebörden* och den subjektiva *meningen* som olika företeelser har för olika individer. Med *förklaring* åsyftas förklaring i termer av orsak och verkan, dvs. *kausala* förklaringar. Vid kvalitativ forskning lägger man vanligtvis tyngden på ord och inte på siffror vid insamling av analys och data.¹⁵ Exempel på kvalitativa metoder är deltagande observation, och kvalitativa intervjuer. Det finns huvudsakligen två typer av kvalitativa intervjuer, nämligen ostrukturerade och semistrukturerade intervjuer.

2.3.2 Kvantitativ forskning

Vid kvantitativ forskning läggs tyngden på kvantifiering vid insamling och analys av data.¹⁶ Forskaren använder ofta enkäter med fasta svarsalternativ och strävar efter förenkling och möjligheten att dra generella slutsatser. Kvantitativa mätningar, i en mycket generell betydelse, handlar om att sätta siffror på saker som objekt och händelser enligt vissa bestämda regler.¹⁷

2.3.3 Vårt angreppssätt

Vi har valt att använda oss av den kvalitativa metoden, då vår uppsats till stor del bygger på intervjuer. Vi har en öppenhet till vad resultatet kan bli och försöker se till helheten. Metoden lämpar sig väl vid undersökningar av detta slag. Syftet med uppsatsen är att öka förståelsen för whistleblowers och revisorers arbete och inte efter att förklara varför det förhåller sig på ett visst sätt. Vi drar inga generella slutsatser. Vårt val av djupintervjuer utan fasta svarsalternativ utesluter den möjligheten.

2.4 Forskningsfilosofier

Det finns två huvudsakliga inriktningar inom forskningsfilosofin och vi beskriver dem här.

2.4.1 Positivism

Positivismen är en kunskapsteoretisk ståndpunkt som förespråkar en användning av naturvetenskapliga metoder vid studiet av den sociala verkligheten.¹⁸ Positivismen hävdar att vetenskapen bara ska syssla med det som kan observeras. För att en vetenskap skall kunna anses som sann måste den kunna verifieras och falsifieras.

---

¹⁴ Bryman A, 2004, sid 35.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Gustavsson B, 2004, sid. 47.

¹⁸ Bryman A, 2004, sid. 24.

2.4.2 Hermeneutik

Hermeneutiken fokuserar på hur *människor* tänker och handlar. Det finns inte någon objektiv social verklighet, det finns bara olika bilder av verkligheten. Denna bild av verkligheten kan kartläggas enbart genom att forskarna sätter sig in i hur människor tolkar och ger mening åt specifika fenomen. Tyngdpunkten flyttas till det subjektiva.¹⁹

Den hermeneutiska processen omfattar fyra huvudmoment: tolkning, förståelse, förförståelse och förklaring. Dessa samspelar och processen pendlar mellan närhet och distans, förklaring och förståelse och i tolkningarna lägger vi fram vår förståelse.²⁰ Hermeneutisk vetenskap strävar efter att förstå hur människor uppfattar världen. Kausalitetsbegreppet är främmande. Forskare med en hermeneutisk ansats arbetar med problematisering av verkligheten, engagemang och att finna en mening. Hur förståelse går till brukar beskrivas genom *den hermeneutiska cirkeln*, som innebär att för att förstå delarna måste vi förstå helheten och tvärtom. Processen har ingen början och inget slut och brukar därför beskrivas som en spiralförelse snarare än en cirkel.

Vår synsätt

Vi kommer att luta oss mot en hermeneutisk forskningsfilosofi då vi kommer att ha en tolkande ansats. Vi strävar efter att öka förståelsen för visseblåsares mod, snarare än att försöka beskriva den.

2.5 Undersökningssyften

Undersökningssyftet talar om vad forskaren vill undersöka och vad denne vill uppnå med sin forskning. Syftet skall vara tillräckligt omfattande för att ge ett underlag för att komma åt själva problemet, men samtidigt tillräckligt begränsad för att exkludera irrelevant material och göra studien genomförbar. Ett undersökningssyfte kan vara explorativt, beskrivande eller förklarande. Ju mindre välutvecklad teorin på området är, desto mer explorativ och utforskande blir den med nödvändighet. Om kunskapen är något bättre och man vet en del om fenomenet blir frågeställningarna ofta beskrivande. Ju mer välutvecklad teorin är, desto mer kan frågeställningen inriktas på förklaring.²¹ I en *explorativ* undersökning rör det sig ofta om att komma underfund med vilka variabler som är relevanta och vilka värden de olika variablerna kan inta. Avsikten är att få en djupare förståelse av vad ett fenomen egentligen består av. I många fall blir det nödvändigt med explorativa problemställningar för att uppnå mer klarhet, mer kunskap. Explorativa problemställningar innebär att utveckla ny och relativt okänd kunskap.²²

Vi har för avsikt att försöka synliggöra vad som driver en whistleblower att agera och få en djupare förståelse för vilka egenskaper en whistleblower har. Vi använder oss därför av ett explorativt syfte, då det inte finns utvecklade teorier i ämnet. Uppsatsens syfte är även att försöka svara på frågan om whistleblowers ersatt revisorerna när det gäller att avslöja bedrägerier, eller om dem samarbetar. Här kan vi även luta oss mot ett mer beskrivande syfte, då det finns mer kunskaper att hämta i ämnet.

---

¹⁹ Jacobsen D I, 2006, sid. 32-33.

²⁰ Gustavsson B, 2004, sid. 74ff.

²¹ Ibid.

²² Jacobsen D I, 2006, sid. 71-72.

2.6 Primär - och sekundärdata

Primärdata är information som inte har presenterats tidigare och som är framtagen och användbar för ett visst syfte.²³ Exempel på primärdata är enkäter, observationer och intervjuer. Vid insamlandet av primärdata utgår vi från intervjuer med våra respondenter, vilka kan betraktas som whistleblowers eller som besitter kunskaper i ämnet.

Sekundärdata är data som redan samlats in och som finns tillgängligt, som litteratur, artiklar, journaler, hemsidor och statistik. Fördelen med att använda sekundärdata är att tid sparas genom att forskaren själv inte behöver producera information. Nackdelen med sekundärdata är att den inte är specifikt anpassad för det aktuella området och att den kanske inte alltid är helt neutral.²⁴

De sekundärdata vi har använt är främst olika kvalitativa data som information från litteratur och olika tidningsartiklar i ämnet. Vi har även använt oss av information hämtad från Internet.

2.7 Datainsamling

Vi har valt att, i första hand, genomföra öppna individuella intervjuer på plats hos respondenterna. Metoden är lämplig när relativt få enheter undersöks. Vi är intresserade av vad den enskilda individen säger och vi är intresserade av hur individen tolkar och lägger mening i ett speciellt fenomen.²⁵ Vi har valt att föra minnesanteckningar vid intervjuerna, vid ett par tillfällen används även bandspelare. En av respondenterna krävde uttryckligen att vi skulle spela in intervjun. Några respondenter svarar på frågorna via e-post och brev, då det inte finns möjlighet att anordna ett personligt möte. Två av respondenterna är inte bosatta i Sverige.

Den öppna intervjun är strukturerad till en viss grad, t ex med hjälp av en lista över de frågor som vi vill ställa. Den öppna intervjun är inte så strukturerad att den består av en i förväg bestämd serie frågor med fasta svarsalternativ. Den är inte heller helt öppen, dvs. helt utan plan för vad samtalet ska innehålla.²⁶ Vi har valt att genomföra ett mindre antal intervjuer. På så sätt kan vi få lite mer djupgående svar, vilket är viktigt, då det är visselblåsarnas personlighet vi försöker analysera. Metoden passar också bra, då visselblåsare inte är så många till antalet.

Vi har utarbetat en intervjuguide, dvs. en översikt av vilka frågor som ska beröras under intervjun, som vi ska använda oss av.(se bilaga 1 & 2).

2.8 Urvalsmetod

Slumpmässiga urval innebär att alla i populationen ska ha samma sannolikhet att hamna i urvalet oberoende av varandra, så att urvalet av en individ inte påverkar urvalet av en annan. Sådana urval sker exempelvis genom lottning. Genom slumpmässiga val undviker man självselektion och systematiska fel.²⁷

Exempel på ickerepresentativa urval är kvoturval. Då väljs ett antal individer med eller utan slumpens hjälp. Alla har inte lika stor chans att komma med i undersökningen och urvalet blir således inte representativt. Ett annat exempel på ickerepresentativa urval är bekvämlighetsurval.

---

²³ Andersen Ib, 1998.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid., sid. 160-161.

²⁶ Ibid., sid. 163.

²⁷ Gustavsson B, 2004, sid. 28.

Icke representativa urval kan inte användas till att göra generaliseringar till populationen, utan bara användas för att uttala sig om gruppen av undersökta individer.²⁸

Vi har använt oss av ickeslumpmässiga val för att göra våra intervjuer. Vi har valt respondenterna därför att de gjort sig kända som whistleblowers, eller för att de besitter kunskaper i ämnet. Det finns ingen möjlighet att göra ett slumpmässigt urval, då antalet representativa respondenter är så begränsat.

2.9 Källkritik

I huvudsak är det tre krav som tillämpas inom klassisk källkritik. Det första är samtidskravet, att en iakttagelse som görs i en berättelse bör ligga så nära det inträffade som möjligt. Det andra kravet är att kontrollera tendenser i materialet, att forskaren har anledning att misstänka att det kan ha påverkat berättarens iakttagelser eller om han/hon medvetet förvrängt verklighetsbeskrivningen till sin egen fördel. Det tredje kriteriet går ut på att forskaren granskar om det finns beroende av någon annan källa, dvs. att upphovsmannen till en källa utnyttjat en annan källa för sitt påstående.²⁹

En styrka med vår uppsats är att den baserar sig på nyligen genomförda intervjuer, vilket gör att informationen är aktuell. Vi ställde relativt öppna frågor, för att de skulle passa samtliga respondenter. Vi hade kunnat ställa mer preciserade frågor om vi haft möjlighet att ställa dem i ett senare skede, då vi själva införskaffat mer kunskap i ämnet. Vi kunde dock inte göra det på grund av tidsbrist, vi behövde planera intervjuerna i ett tidigt skede för att hinna genomföra dem. Tolkningen av frågorna kan ha skiftat lite grann, det har dock inte så stor betydelse för vår undersökning, då vårt syfte var att försöka fånga respondenternas personlighet. Det är naturligtvis subjektiva bedömningar, personerna har berättat vad som inträffat ur deras synvinkel och vi har inte skaffat oss någon information av eventuella motparter, då det inte är relevant för undersökningen.

En nackdel är dock att vi använt oss av en del Internetbaserade uppgifter, det kräver att forskaren är extra kritisk till källan. Vi har försökt kontrollera att källorna är trovärdiga.

2.10 Undersökningssäkerhet

Validitet/giltighet betecknar huruvida vi mäter det vi vill mäta. Genom våra individuella intervjuer mäter vi personliga synpunkter på ett förhållande.

Reliabiliteten/tillförlitligheten betecknar om resultaten från en undersökning skulle få samma resultat om den genomfördes på nytt, eller om de påverkas av slumpmässiga eller tillfälliga förutsättningar.

Vi anser att validiteten är god. Vi har, genom intervjuerna, fått svar på våra frågor och med hjälp av dem kunnat få en bild av vad som driver whistleblowers att agera. Vi har även fått svar på frågan om revisorerna, till viss mån ersatts av whistleblowers

---

²⁸ Gustavsson B, 2004, sid. 30.

²⁹ Ibid., sid. 85.

Genom de individuella intervjuerna skapas en *intervjuareffekt*, (att intervjuarens närvaro skapar speciella resultat), och *kontexteffekt* (att den plats där intervjun äger rum kan skapa speciella resultat).³⁰ Undersökningen genomfördes genom intervjuer där frågorna var relativt öppna och svaren kan ha påverkats av att respondenten var i viss sinnesstämning vid genomförandet. Det kan bero på att respondenten har haft tidsbrist och då inte haft tid att svara mer utförligt eller att personen inte ville gå närmare in på vissa detaljer. Vi bedömer dock reliabiliteten som god, då personligheten, som vi ville undersöka ändå speglas i det respondenten säger. Vi har varit noggranna med att dokumentera vad respondenterna har sagt under intervjuerna. När det gäller svar som kommit via brev och e-post, så har respondenterna själva skrivit dokumentet vi hämtat informationen från och vi har i möjligaste mån använt informationen ordagrant. Vi har läst andra intervjuer med några av respondenterna och de har givit samma typ av svar tidigare.

Vi har erbjudit de flesta respondenter vi intervjuat personligen att läsa igenom det vi skrivit, för att säkerställa sanningshalten, vilket de gjort, med två undantag. Annette Kullenberg ville inte göra det. Vi skickade den utskrivna intervjun till Richard Minogue, men han har inte lämnat någon respons.

2.11 Tillvägagångssätt

Vi har läst litteratur i ämnet, främst böcker som whistleblowers själva har skrivit. Vi har inte hittat forskning om whistleblowers i Sverige, så vi har även sökt efter information via Internet och hittat källor från olika länder. Därefter har vi valt ut några whistleblowers och tagit kontakt med dem. Genom att intervjua personerna har vi börjat skapa oss en bild av vilka egenskaper whistleblowers har och vad det är som driver dem att sticka ut hakan. Vi har sedan intervjuat personer med kunskaper i ämnet och slutligen sammanställt informationen.

2.12 Sammanfattning

Vi avser att använda oss av en kvalitativ hermeneutisk undersökningsmetod. Vi har undersökt de data som kunde fås fram empiriskt. Vi tog fram en intervjuguide för undersökningen, som är strukturerad till en viss grad. Den öppna intervjun är inte så strukturerad att den består av en i förväg bestämd serie frågor med fasta svarsalternativ. Den är inte heller helt öppen, dvs. helt utan plan för vad samtalet ska innehålla.

Vi är medvetna om att validitet och tillförlitlighet är viktiga begrepp när man diskuterar en uppsats tillvägagångssätt, genomförande och sammanställning. Vi har noga försökt arbeta efter att uppsatsens validitet och tillförlitlighet skall vara så hög som möjligt. Det går alltid att diskutera om vårt tillvägagångssätt varit det ultimata, men under arbetets gång har vi hela tiden försökt att fatta de beslut som behövts för att höja båda dessa begreppsnivåer i arbetet. Ytterligare sätt att stärka uppsatsen är att sekundärdata noga har beaktats så att de vars innehåll inte behandlar delar i vår uppsats heller inte tagits med.

---

³⁰ Gustavsson B, 2004, sid. 190.

3. Teori

I detta kapitel redovisar vi de åtgärder som finns för att skydda whistleblowers i USA och Storbritannien. Civilkurage, som är ett centralt begrepp vad gäller whistleblowing, redovisas när det gäller den offentliga sektorn. Även korruptionsjakt och att ekonomiska bedrägerier ökar tas upp.

3.1 Åtgärder

3.1.1 Skydd för visselblåsare i USA

Efter de uppmärksammade amerikanska bolagsskandalerna i början på 2000-talet antogs i juli 2002 en ny lag, *The Sarbanes-Oxley Act* (SOX), som ett försök att snabbt återupprätta allmänhetens förtroende. Lagen innehåller bland annat ett avsnitt (sektion 404) om "Företagsledningens ansvar för internkontroll". I korthet innebär detta avsnitt att de interna kontrollerna ska vara ändamålsenligt designade, dokumenterade och testade så att inga materiella fel uppkommer i den finansiella rapporteringen. VD, ekonomichef eller motsvarande befattningshavare ska skriftligen intyga detta och de är även personligt ansvariga för att lagen efterföljs. Sanktionen för osant intygande är max 1 miljon dollar i böter och/eller fängelse i max tio år eller, om uppsåt kan bevisas, max 5 miljoner dollar och/eller fängelse i max 20 år.³¹

Anders R Olsson skriver i en debattartikel om fenomenet whistleblowing som uppmärksammades redan på 1970-talet. Som en reaktion på att människor hade behandlats illa av sina arbetsgivare stiftades i USA 1978 en "Whistleblower Protection Act" som skulle garantera att en person anställd i federal förvaltning inte skulle straffas på något sätt när denne blåste i visslan. Ansåg sig vederbörande illa behandlad för att ha läckt uppgifter skulle han/hon vända sig till en särskild myndighet (Office of Special Counsel, OSC). De i sin tur skulle driva fallet hos det organ (Merit Systems Protection Board som prövade klagomålen.

Detta fungerade inte alls. Under tio år sökte 2 000 personer hjälp hos OSC, men bara fyra (!) fick rätt hos MSPB. En frustrerad företrädare för OSC varnade 1984 offentligt potentiella visselblåsare: "*Stick inte ut hakan. Ni får den bortskjuten*".

För att komma till rätta med problemen antog USA:s kongress 1988 enhälligt en ny "Whistleblower Protection Act". 1989 godkändes lagen av George H W Bush. Situationen förbättrades och många visselblåsare fick rätt hos MSPB.

Inte heller den lagen gav ett tillräckligt skydd. Det visade sig ofta alltför svårt att bevisa att de åtgärder som den federala myndigheten hade vidtagit och som den anställde tolkade som bestraffningar (omplacering, sänkt lön, avsked) var direkt motiverade av visselblåsandet.

År 1994 skrevs lagen om på nytt och sedan dess har också metoderna att ge stöd åt visselblåsare förbättrats i viktiga avseenden. Uppenbarligen finns vissa element i den amerikanska, starkt individualistiska kulturen som gynnar visselblåsandet. Hur många Hollywood-filmer har inte gjorts på temat "den lille mannen tar strid mot övermäktiga motståndare men vinner ändå därför att han har rätt".

---

³¹ Lundberg M & Bruun N, 2005, "Styrelserepresentation på undantag", 2005, sid. 219.

The insider, med Al Pacino i huvudrollen, har säkert bidragit till förståelsen för visseblåsares situation. Filmen bygger på historien om Jeffrey Wigand, högavlönad forskningschef vid jätteföretaget Brown & Williamson Tobacco Corporation. Wigand protesterade hos företagsledningen mot att företaget medvetet tillsatt kemiskt giftiga ämnen i cigaretter i syfte att förhöja smaken. När han inte fick gehör från företagsledningen avslöjade Wigand företagets fula spel – först för olika federala myndigheter men så småningom också i CBS ”60 minutes”. Han blev avskedad och mordhotad och tvingades ha livvakter.

Ett intressant och typiskt amerikanskt sätt att uppmuntra visseblåsandet är ekonomiska incitament. Enligt en ”False Claims Act” kan den som avslöjar hur privatpersoner eller företag lurar federala myndigheter på pengar belönas med 15–25 procent av den summa som myndigheten sparar in genom avslöjandet. De senaste elva åren har justitiedepartementet i USA, i sammanlagt 225 fall kunnat återkräva motsvarande 14 miljarder kronor som ett resultat av visseblåsandet. Blåsarna har fått dela på drygt 1,5 miljarder kronor.³²

3.1.2 Skydd för visseblåsare i Storbritannien

Vogon International är specialiserade på dataåterskapning och är Storbritanniens ledande företag på elektronisk bevissäkring. De säger sig alltid ha förespråkat användning av konfidentiella eller anonyma rapporteringssystem för anställda i större organisationer. Då det inte är så lätt för mindre organisationer att använda sig av dessa rapporteringssystem, har Vogon upprättat en konfidentiell webbplats där anställda kan slå larm om misstänkta oegentligheter utan att vara rädda för att bli identifierade.³³

Webbplatsen www.whistleblowers.sh erbjuder en e-postadress för anonyma tips. Det gäller både den offentliga, som den privata sektorn. Beroende på rapportens innehåll kan Vogon sedan informera organisationer på lednings- eller styrelsenivå eller kontakta polismyndigheten utan att avslöja källan. Företaget garanterar anonymitet och lovar att inte försöka spåra källan. Ärendena hanteras av självständiga utredare. En whistleblower kan använda sig av en anonym e-post adress för att avslöja oegentligheter. Vogon rekommenderar att whistleblowers använder sig av Internet caféer eller av en hemdator istället för att använda företagets datorer.

På webbplatsen finns en uttömmande förklaring av den brittiska lag, *UK Public Interest Disclosure Act summary*. Den skyddar anställda som slår larm om oegentligheter på arbetsplatsen samt ger råd om hur sådana larm ska hanteras.³⁴ Lagen kom i kraft 1999 och är utformad för att försäkra att organisationerna agerar på uppgifterna som kommer fram snarare än mot den som blåst i visslan. Lagen skyddar dock inte de personer som lämnar falska rapporter.

Vogon lämnar följande tips för whistleblowers på sin hemsida.

- Få inte panik!
- Bli inte en privatdetektiv, speciellt inte om datorer är involverade.
- Glöm inte att det kan finnas en godtagbar anledning till ett visst agerande.
- Använd inte förfarandet för att driva ditt eget personliga missnöje.
- Tänk på vad slutresultatet kan bli innan du agerar.³⁵

---

³² Olsson R A, www.google.se.

³³ ”Dags att slå larm”, hämtad från www.vogon-international.com

³⁴ Ibid.

³⁵ ”Whistle Blowing legislation”, hämtad från <http://www.whistleblower.sh/legislation.htm>

Vogon menar att företagsledare borde förstå att det ligger i deras eget intresse att skapa ett effektivt whistleblowingförfarande. Vogon uppmanar dem att klargöra för de anställda att det är helt rätt att blåsa i visslan när de ser att oegentligheter förekommer i organisationen. För ledningen ligger vinningen i att de blir de första som får vetskap om det förekommer oegentligheter, det skyddar företagets rykte och visar även att företaget agerar i enlighet med lagstiftningen.

3.2 Civilkurage och karriär i den offentliga sektorn

Lojalitet mot arbetsgivaren premieras. Civilkurage är inte alltid önskvärt. Den som tar mod till sig och larmar om fusk och brister råkar nästan alltid illa ut.

Lennart Lundquist, statsvetare, berättar i en artikel skriven av Mats Holm att man inte gör karriär i den offentliga förvaltningen om man säger ifrån. Det vet alla och det är naturligtvis något som den som vill följa sitt samvete och slå larm om en oförrätt tvingas ta med i beräkningen, fortsätter han. Lundquist menar att all forskning visar att det går mycket illa för dem som säger ifrån. Han tycker att det är allvarligt, eftersom den rättrådige ämbetsmannen, den man eller kvinna i förvaltningen, som säger ifrån, är nödvändig för att demokratin ska fungera. Att den personen är på väg bort ur systemet är alarmerande.

I Sverige rapporterar revisorer om hur myndigheter misshushållar med pengarna. Av rädsla för repressalier vågar de dock inte framträda med namn.

Vad beror rädslan att säga ifrån på? En kombination av paradoxen att den offentliga sektorn både försöker anpassa sig till marknaden samtidigt som den politiska styrningen av förvaltningen blivit hårdare, menar Lennart Lundquist.

– Moraliskt förfall smittar av sig. Vi befinner oss i en ond spiral. I näringslivet har ägarrollen blivit mer passiv, vilket lett till en direktörernas revolution med "girighet och roffa åt sig - mentalitet". Offentliga sektorn och staten glömmar att man är en rättsordning, inte ett aktiebolag, och inför anställningsformer och lönepolitik som liknar näringslivets. Lönen blir ett verktyg att värdera lojalitet med. För 50 år sedan fanns inte tanken inom ämbetsmannakåren att man skulle tillskansa sig det offentligas medel. Vanliga människors förtroende för rättssamhället försvinner. I slutändan hotas hela samhällsmoralen, vanliga medborgare ser inga skäl att agera moraliskt, säger Lundquist.

Han fortsätter med: *– Därför vore det så oerhört värdefullt om staten, eller regeringen gav ett erkännande till någon av de få modiga människor som faktiskt följer moralen och som har slagit larm. I hur många år som helst har jag framfört detta när jag föreläst på myndigheter: ge en person som "Fången på fyren", han som avslöjade att Sjöfartsverket fuskat med ett sjökort i samband med en tankolycka, en officiell medalj. Det vore en signal till alla rättrådiga demokrativäktare i förvaltningen att våga säga ifrån när något går fel.³⁶*

---

³⁶ Holm M, "Civilkurage stjälpes ofta karriären", 2004-05-13.

3.3 Civilkurage i den offentliga sektorn

En ämbetsman eller ämbetskvinnna måste vara demokratins tjänare snarare än maktens dräng. För att kunna tjäna demokratin krävs att ämbetsmannen har ämbetskurage, modet att säga ifrån när den offentliga moralen utmanas.³⁷ Lundquist menar att ämbetsmannen ska försvara det offentliga etoset, dvs. de fundamentala föreställningarna om hur vårt samhälle bör styras. Det omfattar verklighetsuppfattningar, värden och idéer om på vilket sätt värdena ska kunna tillgodoses. Lundquist menar att numera, och i takt med att den offentliga sektorn alltmer försökt att efterlikna marknaden, har lojalitet blivit den överordnade personliga egenskapen hos en offentligt anställd.

Hur reagerar ämbetsmännen när de finner att verksamhet i förvaltningen strider mot det offentliga etoset? Lundquist menar att ämbetsmännen måste ständigt balansera kraven på lydnad inför lagen, lojalitet gentemot överordnade och hänsyn till samhällsmedlemmarna. När dessa tre krav kommer i konflikt med varandra eller med det offentliga etoset måste ämbetsmannen handla efter vad som är rätt och riktigt enligt etoset. Framför allt måste han ha kraft att stå emot olagliga krav från sina överordnade.

En förutsättning för att ämbetsmännen ska förmå att göra detta är att de har civilkurage, dvs. har integritet gentemot lagen, överordnade och medborgarna och i alla situationer vågar hävda det rätta och goda. Civilkurage yttrar sig i att ämbetsmännen reagerar med protester, förhållning eller sorti om politiska organ eller cheferna i förvaltningen företar sig något som strider mot lagen och vårt offentliga etos. Civilkurage är en förutsättning för att offentlig förvaltning ska kunna verka för det rätta och det gemensamma goda.

Dessvärre har man ibland en stark känsla av att civilkurage inte är en egenskap som karakteriserar alla offentliga ämbetsmän i alla olika situationer. Möjligen är brist på mod inte den enda förklaringen till detta, även om den troligen utgör en icke obetydlig del. Det kan finnas djupliggande strukturer, hänförliga till förvaltningskulturen, som avhåller ämbetsmän från att visa civilkurage.³⁸ Rättigheter såsom reservationsrätt och automatisk löneutveckling, är något grundläggande för människors förmåga att visa civilkurage. När makthavare vill ha lättstyrda ämbetsmän brukar den första åtgärden vara att ta ifrån dem deras rättigheter och därmed beröva dem en del av deras mänskliga värdighet, att förnedra dem. Åtgärder av detta slag är inte alltid medvetet ondskefulla.

Går vi till personegenskaper finner vi att det fordras både medvetenhet, kunskaper, yrkesstolthet, mod och oberoende hos en ämbetsman som vill reagera mot felaktiga chefsbeslut. Den underordnade befinner sig alltid i en utsatt position om han tycker att hans myndighets verksamhet står i strid med lag, moral, demokrati och han anser sig vara tvungen att reagera. Många av de senaste decenniernas förändringar på personalplanet motverkar civilkuraget. Man kan notera den sämre anställningstryggheten, den individuella lönesättningen och befordran som avgörs av myndighetens ledning – alla dessa förändringar gör ämbetsmännen mer beroende av cheferna och mindre benägna att protestera och förhåla.³⁹

---

³⁷ Holm M, ”Civilkurage stjälpes ofta karriären”, 2004-05-13.

³⁸ Lundquist L, 1998, sid. 190-191.

³⁹ Lundquist L, 1998, sid. 193.

3.3.1 Har ämbetsmännen civilkurage och om inte, varför?

Man kan med en viss försiktighet våga påstå att det finns en tendens till att lojaliteten gentemot ledningen prioriteras före lydnaden för lagen och hänsynen till medborgarna. Man kan peka på två orsaker: det saknas tradition att opponera sig och det är riskabelt för karriären att försöka. Situationen är på intet sätt ny. Trots detta finns det människor som vågar träda fram.⁴⁰

Människor som saknar civilkurage brukar beskrivas som jasägare. I en mycket intressant analys av jasägandets mekanismer formulerar Åke Ortmark ett par påståenden som på ett utmärkt sätt belyser problemet.

Ett första påstående är att ”Det är gott om jasägare i världen. Efterfrågan på typen är stor” (Ortmark 1997: 9f). Citatet implicerar, vilket är viktigt att observera, att ja sägandet strängt taget inte är en individegenskap utan en egenskap hos relationen mellan chef och underordnad.

Det är framför allt chefernas fel att man får jasägare. Utan att egentligen upptäcka det själva har de ”krävt anpasslighet och förkvävt individualitet och kreativitet”. Utifrån de demokratiska kraven på cheferna har dessa skyldigheter att se till att de underordnade har förutsättningar att *vissla*, vilket de aldrig kommer att göra så länge de inte känner trygghet i rollen som nejsägare.

Ett andra påstående är att jasägarna ofta saknar ”kritiska eller ifrågasättande synpunkter”. ”Lojaliteten kväver kreativiteten.” De underordnade har många gånger inte några invändningar mot chefernas förfarande – de saknar således anledning att vara nejsägare. Orsaken kan vara att jasägaren ofta aldrig har tänkt igenom alternativen eftersom miljön inte uppmuntrar honom till det.

Ett tredje påstående är att den kollektiva formen – gruppen – ger en situation som inte uppmunar till avvikelser. Bakom jasägaren finns vanligtvis ett starkt gruppsyck. När en grupp väl har utvecklat sina föreställningar om världen är den nästan oemottaglig för argument som talar mot den egna uppfattningen. Många människor har svårt för personer som inte delar deras meningar och inte rättar in sig i ledet. Den som tar upp problem och svårigheter får gärna etiketten ”negativ” eller ”samarbetsovillig”. Samhörigheten i gruppen är viktig för individen.

3.3.2 Civilkuragets värde

Civilkurage har generellt ett stort värde. Vissling är förvisso oundgänglig i en demokratisk förvaltning. Ämbetsmannen kan aldrig ersättas av någon utomstående som väktare, eftersom han besitter en alldeles speciell information som gör honom särskilt väl lämpad för rollen som demokratins väktare.⁴¹

Ämbetsmännen behöver inte behålla sin kunskap om oegentligheter för sig själva. I samverkan med massmedierna är deras möjligheter till påverkan mycket stora om politiker eller chefer sviker sina demokratiska plikter. Utan civilkurage går det dock inte, ty det är en nödvändig förutsättning för att en förvaltning ska kunna fungera i enlighet med vårt offentliga etos.

Det gäller dock för alla involverade att vara på sin vakt. Förekomst av protest, förhållning och sorti är inte alla gånger tecken på civilkurage. Det kan finnas mycket annat än omsorg om vårt offentliga etos, med det rätta och det gemensamma goda, som driver en ämbetsman att avslöja förhållanden inom sin myndighet. Alla fall av vissling föranleds förvisso inte av goda intentioner.

---

⁴⁰ Lundquist L, 1998, sid. 194-195.

⁴¹ Ibid., sid. 196-198.

Man får inte bortse från att det också kan förekomma sådant som motviljor, förvirring, hämndbegär och försök att tillgodose personliga intressen bakom ämbetsmäns avslöjanden. Effekten av omotiverad protest kan bli att myndigheten fungerar mindre bra. Även om vissling kan vara mycket värdefull, måste värderingen av den avvägas mot dess direkta och indirekta effekter på myndighetens effektivitet. En överdriven kontrollverksamhet kan bidra mer till den offentliga förvaltningens kris än själva korruptionen.⁴²

3.3.3 Vad sker med dem som visar civillikage?

Erfarenheterna av behandlingen av dem som protesterar är märkvärdigt lika i tid och rum. Det förefaller spela mindre roll om ämbetsmannen har rätt eller fel eller om lagen direkt uppmanar honom att avslöja oegentligheter. Den som visslar eller avslöjas som viskare får det oftast besvärligt.

Man kunde tycka att förutsättningarna för att visa civillikage är mycket goda. Redan den legala situationen i Sverige är ovanligt rätlinjig när det gäller rätten att vissla och viska. Öppenheten är ett centralt moment i de demokratiska processkraven på den offentliga förvaltningen. Till detta kommer en tryckfrihetslagstiftning av högsta legala dignitet med en flera hundra år gammal tradition som går ut på att skydda den som lämnar meddelanden för publicering. Avgörande är hur öppenheten fungerar i praktiken och hur nejsägarna behandlas. Dessvärre är erfarenheterna inte uppmuntrande.⁴³

Mot bakgrund av tryckfrihetsförordningens entydiga ställningstagande både för visslaren och viskaren är det närmast tragiskt att chefer, eller rentav arbetskamrater och facket, i realiteten bestraffar informatören. Han/hon är ju faktiskt den part som gör sin demokratiska och moraliska plikt i relation till myndighetens ansvar. Men trots att han/hon har både laglig och moralisk skyldighet att avslöja oegentligheter är hans/hennes möjligheter försvinnande små att "vinna" gentemot skakade, prestigebundna chefer och arbetskamrater som känner sig utlämnade och hotade av kritiken. Omgivningen försvarar sig ofta mot anklagelserna genom att antyda att den anklagade är psykiskt sjuk eller i varje fall har ovanligt stora svårigheter att samarbeta. Dessutom finns kanske hos arbetskamraterna ett element av dåligt samvete för att de inte själva reagerat på oegentligheterna. Utfrysning, omplaceringar och slutligen avsked är vad som inte sällan väntar den som visslar. För viskare eller visslare har cheferna en stor repertoar av bestraffningar som bl.a. innehåller svartlistning, förflyttning och personliga trakasserier.⁴⁴

Frågan om att visa civillikage ställs på sin spets när det är ekonomiskt hårda tider med stor arbetslöshet. Har ämbetsmannen verkligen moralisk skyldighet att hävda det rätta och goda i motsättning till sina överordnades uppfattning om han därmed riskerar att få en dålig löneutveckling, bli förbigången vid befordran eller rentav bli avskedad? Många besvarar tydligen frågan nekande att döma av att det inte råder någon direkt trängsel bland sanningssägarna.

Den ökande tystnaden på arbetsplatserna är en farlig utveckling. Det är naturligtvis oerhört allvarligt om större delen av ämbetsmannakåren i den demokratiska staten blir menlösa jasägare, och det har förvisso aldrig varit lagstiftarens mening. Ett förhållande bör särskilt framhållas. I tystnadens förvaltning går det inte att tillgodogöra sig all den professionella kunskap och

---

⁴² Lundquist L, 1998, sid. 199.

⁴³ Ibid., sid. 200.

⁴⁴ Ibid., sid. 201.

djupgående erfarenhet som de anställda besitter. Inte bara demokrativärdena utan också ekonomivärdena hamnar därigenom på undantag.

Vad som däremot verkar ha tilltagit är viskandet. Anonyma anmälningar till överordnade har ökat kraftigt inte minst i myndigheter som polisen där kårandan tidigare kraftigt försvårade insyn från allmänhetens sida. Man vågar bara gissa att risken för repressalier gör att de flesta har blivit mycket försiktiga med vad de säger.⁴⁵

3.4 Korruptionsjakten i Sverige

Bilden av Sverige som ett samhälle fritt från korruption och maktmissbruk stämmer inte längre. Riksenheten mot korruption omvandlades 2003 till en mer slagkraftig organisation. Chef är Christer van der Kwast som framför allt fått ägna sig åt skandalerna i Skandia.

Bara för några år sedan var korruption i Sverige närmast en orimlig tanke. Överåklagare Christer van der Kwast tror att korruptionen vuxit fram i skydd av tystnaden. Den allmänna inställningen har varit att ”I Sverige förekommer inte korruption, därför är det vi sysslar med inte korruption”. Dessutom har toleransen ökat med tiden.

Riksåklagarens beslut att inrätta Riksenheten mot korruption var ett första steg i att ta den svenska korruptionen på allvar. Christer van der Kwast placeras i Riksåklagarens närhet och får en övergripande roll i korruptionsbekämpningen.

Han ger en översyn av mutlagstiftningen en hög prioritet. Institutet mot mutor har tidigare kritiserat den 30 år gamla lagstiftningen för otydlighet och ineffektivitet och van der Kwast håller med. Idag dömer domstolarna olika, rättstillämpningen är inte stabil. Ingen verkar veta var gränserna går.

Korruptionsbrott är svåra att uppvisa eftersom båda parter oftast tjänar på att tiga. Peter Carlberg skriver i en artikel i Svenska Dagbladet att Christer van der Kwast skulle vilja få ett nytt instrument som uppmuntrar ”whistleblowers”. Kanske ”plea bargaining”, att man gör upp om lägre straff mot att man berättar, kan bli aktuellt i någon form.

Tanken med enheten har inte varit att slå till mot all korruption, det är en omöjlighet. Men maximal samhällsnytta ska vara ledstjärna och där ingår att skapa en ”pedagogisk effekt”. Folk ska veta att det finns en risk för upptäckt, att man kan åka fast. Man hoppas på att det ska ge en viss preventiv effekt. Enheten har ögonen på vissa områden såsom upphandling i stat och kommun, internationella affärer, marknadsföringsfrågor i allmänhet.

Den nuvarande mutlagstiftningen gör viss skillnad på det offentliga och det privata näringslivet. Dessa gränser bör minskas. Det privata kan tillåta sig mer så länge arbetsgivaren godkänner det, men det allmänna rättsmedvetandet i samhället påverkas.⁴⁶

3.5 Antalet ekonomiska bedrägerier ökar

Samhället upptäcker allt fler ekobrott. Totalt har de anmälda misstankarna om ekonomiska brott ökat med 47 procent sedan 2001 och uppgick 2004 till 15 127 brottsmisstankar. Ökningen i absoluta tal var 4 844 anmälda misstankar.

⁴⁵ Lundquist L, 1998, sid. 202-203.

⁴⁶ Carlberg P, ”Korruptionsjägare vässar pennan”, 2004-11-15.

Den anmälda brottsligheten avser till största delen skattebrott (7 782 misstankar år 2004) och bokföringsbrott (6 153 misstankar år 2004). Tillsammans utgör dessa brottskategorier drygt 92 procent av det totala antalet anmälda brottsmisstankar.⁴⁷

KPMG har på sin hemsida en artikel som behandlar detta ämne. Under 2004 märkte KPMG en fortsatt uppgång av antalet utredningsuppdrag i samband med oegentligheter och misstänkta fall. Trots detta är deras uppfattning att större delen av de utredningar om oegentligheter som de gör inte leder till någon rättslig prövning. De uppskattar att så mycket som 60–80 procent av dessa fall inte leder till någon anmälan. Företagen löser istället ofta problemen internt, framförallt med hänsyn till risken för att det egna varumärket skulle kunna påverkas negativt vid ett offentliggörande, menar Martin Krüger, Auktoriserad revisor på KPMG Forensic i Sverige. Det är inte ovanligt att utredningen följs av någon form av förlikning med den utpekade personen, i vissa fall har företaget valt att betala ett avgångsvederlag för att bli av med den skyldige personen.

Av de bedrägerier som lett till en rättslig prövning i Storbritannien, visar KPMG:s årliga undersökning att den organiserade brottsligheten låg bakom de flesta bedrägerierna mot brittiska företag. Framst rörde dessa moms- och andra skattebedrägerier. En jämförelse med Sverige visar samma mönster. Skatte- och bokföringsbrotten stod för 92 procent av de anmälda ekobrotten.

I de flesta utredningar KPMG Sverige varit engagerade i har någon i bolagets ledning eller i personalen begått oegentliga handlingar mot företaget. Till exempel har de sett ett ökat antal fall där löneutbetalningar skett till personer som inte är anställda och betalningar av falska fakturor. I 75 procent av fallen är enbart män inblandade, ofta har de en ledande befattning i företaget och känner därmed till brister i eller kan åsidosätta företagets kontrollsystem.

Ofta är det fråga om att någon helt enkelt lurar företagets administrativa system, men genom att förbättra kontrollrutinerna och att använda sig av de tekniska hjälpmedel som finns på marknaden är det möjligt att minska risken för denna typ av brott. I de fall där de varit engagerade möter de ofta en bristande medvetenhet om hur effektiva kontrollrutiner byggs upp.

– Man får inte tro att bättre och mer omfattande kontrollsystem tar bort risken för oegentligheter i företaget. En oegentlig handling uppstår inte utan att någon form av brist i etik och moral finns. Därför är det också mycket viktigt för företagen att arbeta aktivt och strukturerat med dessa frågor för att kunna påverka det allmänna medvetandet och miljön internt, menar Martin Krüger.⁴⁸

---

⁴⁷ ”Ekobrottsmyndigheten presenterar hotbild kring ekobrott”, 2005-12-12, www.ekobrottsmyndigheten.se

⁴⁸ ”Antalet anmälda ekonomiska bedrägerier fortsätter öka”, 2005-02-22, www.kpmg.se

4. Empiri

Kapitlet tar upp de olika bedrägerier och oegentligheter som vi har valt att undersöka närmare. Dessutom redovisar vi våra intervjuer med våra respondenter. Svaren på intervjuerna redovisas i text, frågorna återfinns i bilaga 1 & 2.

4.1 Skandia-affären

Den mest uppmärksammade svenska bolagsskandalen drabbade försäkringsbolaget Skandia och rullades upp år 2003. Skandia hade under åren 1977–2002 betalat ut totalt 4 miljarder kronor i ersättningar utöver lön till ledande befattningshavare i Sverige och utomlands. Merparten av dessa pengar var baserade på beräknade framtida vinster, som i verkligheten uteblev helt. Skandia Liv tillsatte i maj 2003 en utredning för att gå igenom ett antal av de affärer som Skandia AB gjort med det ömsesidiga Skandia Liv. Utredningsgruppen skulle bland annat gå igenom Skandias ersättningsprogram under de senaste åren, liksom sättet att redovisa framtida vinster.

I likhet med de amerikanska och europeiska finansskandalerna kritiserade utredningen Skandias redovisningsprinciper, vilka till exempel inneburit att man i årsredovisningen för år 2000 angett 1,4 miljarder kronor som kostnad för bonusprogrammen när den egentliga kostnaden var cirka två miljarder. I utredningen kritiseras även Skandias beräkningsmetod som baserades på ”embedded value”, vilken i korta drag innebär att antaganden om framtida intäkter räknas om till nuvärden och redovisas som vinst. Detta fick till följd att vinsterna, och därmed börskursen, sköt i höjden, vilket i sin tur påverkade de olika bonusprogrammen som var knutna till börskursens ökning och bolagets vinst.

Skandia affären är av stort intresse då den direkt berör över en miljon svenska livbolagskunder och ännu fler aktieägare och fondsparare som fått se hundratals miljoner i börsvärde gå upp i rök. Under åren 2000-2003 rasade aktiekursen och pensionsspararna fick sitt sparade kapital kraftigt reducerat. Skandalen har skadat förtroendet för pensionssparandet, för näringsliv och även drabbat Skandia Liv, som förlorat kunder och trovärdighet.⁴⁹

4.1.1 Historik

Skandia bildades 1855 och sålde då livförsäkringar och brandförsäkringar. Aktierna registrerades på Stockholms fondbörs 1863. År 1880 började Skandia sälja olycksfalls- och sjukförsäkringar. Skandia etablerade sig på USA-marknaden år 1900 som det första av utländska, icke brittiska bolag. År 1920 kom pensionsförsäkringen och hemförsäkringen såg dagens ljus 1938.

Den nya Skandia koncernen presenterades 1964, en fusion av fem bolagsgrupper som från början varit 53 svenska försäkringsbolag. 1979 startade Skandia Life UK i Storbritannien, som säljer pensionsförsäkringar med fondanknytning. Mellan åren 1990-2000 gjorde Skandia mer än 20 etableringar i världen. År 2005 fyllde Skandia 150 år.⁵⁰

---

⁴⁹ Nachemson-Ekwall S & Carlsson B, 2005, “Guldregn-sagan om Skandia”.

⁵⁰ Informationen är hämtad från www.skandia.se. Ingenting nämns om vad som hände under åren då bolags-skandalen rullades upp.

4.1.2 Skandia-skandalen

Från att ha varit ett traditionellt försäkringsbolag blev Skandia en renodlad sparkoncern. Vinsterna steg kraftigt liksom börskursen. Under åren 1997–2000 löpte två bonussystem parallellt i Skandia, nämligen Sharetracker och Wealthbuilder. Skandia betalade ut stora summor till ett 80-tal ledande befattningshavare inom koncernen. Börskraschen år 2000 ledde dock till att de olika bonussystemen började ifrågasättas. Någon i bolaget blåste i visslan. Chefer i försäkringsbolaget Skandia hade dessutom fått hyresvåningar i Skandia Livs fastigheter i centrala Stockholm utan att behöva stå i någon bostadskö. En del av våningarna hade sedan lyxrenoverats till mycket höga belopp på livbolagets bekostnad. Även närstående och bekanta till cheferna hade fått lägenheter i de attraktiva fastigheterna på Strandvägen.

I december 2002 såldes Skandias USA-verksamhet med förlust på drygt 4 miljarder kronor. Vid bolagsstämman i april 2003 återkom den förre vice ordföranden Bengt Braun som ny styrelseordförande och han sade sedan upp VD Lars-Eric Peterson kort därefter. Styrelsen fick i uppdrag att tillsätta en utredning av alla skandaler om bonusar och lägenhetsaffärer. Under hösten 2003 avslöjade advokat Otto Rydbeck och auktoriserade revisorn Göran Tidström i sin rapport att de misstänkta Skandia-cheferna försökt dölja skyhöga kostnader för lyxrenoveringarna.⁵¹ Bengt Braun avgick omedelbart som styrelseordförande, då rapporten framlades. Han ansåg att den nya styrelsen blivit förd bakom ljuset och att revisorerna inte agerat korrekt då de varken har upptäckt fel eller rapporterat till styrelsen. Åklagare Christer van der Kwast inledde en förundersökning mot bland andra Lars-Eric Peterson, Ulf Spång, som var Skandias förre finanschef och vice VD, Ola Ramstedt, före detta personalchef och Lars Ramqvist, före detta styrelseordförande.

Ola Ramstedt och Ulf Spång blev förhörda om de lyxrenoverade lägenheterna och Lars-Eric Peterson förhördes om lägenhetsaffärerna. Skandia drev också ekonomiska krav mot de misstänkta. Senare skedde en förlikning mellan Skandia och förre finanschefen Ulf Spång. Spång skulle avstå från pensionsförmåner till ett värde av 45 miljoner och samtidigt gick Skandia med på att betala uppsägningslön enligt tidigare ingångna avgångsavtal. I januari 2005 beslutade Christer van der Kwast, i brist på bevis, att lägga ner förundersökningen om att Lars Ramqvist begått brott i samband med Skandia-affären. Även här skedde en förlikning, som innebar att Ramqvist skulle betala tillbaka de 2,2 miljoner han fått i styrelsearvode. I september samma år åtalades Lars-Eric Peterson för grov trolöshet mot huvudman i två fall. Åklagaren hävdade att Peterson, utan styrelsens vetskap, lyft bort taket för utbetalningarna från bonusprogrammen och att cheferna därför fick dela på 185 miljoner för mycket.

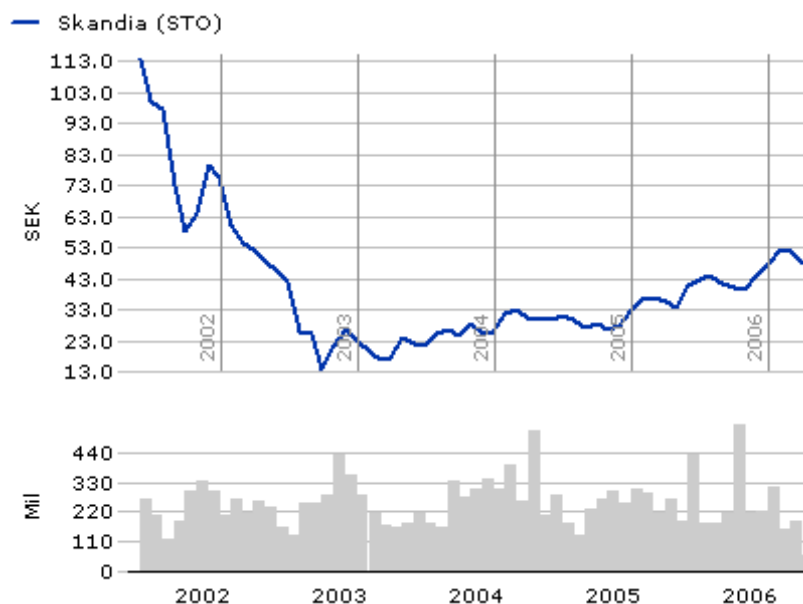
Månaden efter väckte Christer van der Kwast åtal mot Ola Ramstedt. Han åtalades för grov trolöshet mot huvudman och van der Kwast berörde även lyxrenoveringarna av lägenheterna. Åtal väcktes mot den förre finanschefen Ulf Spång för grovt skattebrott. Efter en granskning gjord av Skatteverket utreds även om Skandia-cheferna Lars Eric Peterson, Ulf Spång och Bo Ingemarsson gjort sig skyldiga till skattebrott. Cheferna krävs på 63 miljoner i skatt. I februari 2006 inleddes rättegången mot Lars- Eric Peterson.⁵² Enligt uppgifter från TT så har rättegången fungerat friktionsfritt. Det finns dock många frågetecken om vem som gjorde vad under de heta bonusåren. Många vittnen, inte minst före detta styrelseledamöter, har haft minnesluckor eller ytterst vag uppfattning om turerna kring förlängningen av bonusprogrammet Wealthbuilder.

⁵¹ www.svt.se, uppdaterat 2006-02-17.

⁵² Nachemson-Ekwall S & Carlsson B, 2005, sid. 344.

Christer van der Kwast, som har bevisbördan, ska försöka övertyga rätten om att Petersson rundade styrelsen och lyfte taket på bonusprogrammet Wealthbuilder och att Petersson ändrat i sitt omförhandlade pensionsavtal. Lars Eric Petersson, med sin advokat Torgny Wetterberg i spetsen har hela tiden hävdats att åtalet, som bygger på Otto Rydbeck's rapport är ogrundad och illa underbyggt (TT). Peterson hävdar att styrelsen visste om att bonustaket lyfts och att han inte fått mer pension än han skulle ha haft.⁵³ I slutpläderingen i rättegången mot Peterson yrkade överåklagare van der Kwast på fängelsestraff i ”den övre delen av straffskalan” för brottet grov trolöshet mot huvudman. Det är ett brott som kan ge upp till sex års fängelse. Åklagaren yrkade också på näringsförbud.⁵⁴ Den 24 maj 2006 kom domen. Petersson döms till två års fängelse för grov trolöshet mot huvudman. Lars-Eric Petersson låter meddela att han är djupt besviken över domen. Peterssons advokat säger att tingsrättens bedömning är omänsklig. Domen kommer att överklagas till hovrätten.⁵⁵

Handeln med Skandia-aktier flyttades den 17 februari till A-listans observationsavdelning, då kravet på ägarspridning inte längre kunde tillgodoses. Old Mutual äger motsvarande 98,7 procent av aktierna och är alltså Skandias nya huvudägare. Skandia meddelade den 23 mars 2006 att styrelsen har beslutat att ansöka om avnotering av aktien från Stockholmsbörsen och Londonbörsen. Skandia har varit det enda bolag som funnits kvar på den svenska börsen i ursprunglig form, sedan fondbörsen startade 1863. Sista dag för handel med Skandia-aktien blir den 5 juni på Stockholmsbörsen och den 5 maj på Londonbörsen. Skandia skriver i ett pressmeddelande att alternativa handelsmöjligheter kommer att tillhandahållas för att underlätta fortsatt handel.⁵⁶

Kursdiagram, Skandia aktien 2002-2006⁵⁷

⁵³ www.dn.se, 2006-03-30.

⁵⁴ ”Van der Kwast kräver långa straff”, www.realtid.se, 2006-04-04.

⁵⁵ ”Två års fängelse för Petersson”, <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=547486>

⁵⁶ ”Sveriges äldsta börsbolag avnoteras”, <http://www.dagensps.se/article>, 2006-03-24.

⁵⁷ http://www.skandia.com/se/ir/skandiashare_chart.shtml

4.2 ABB härvan

4.2.1 Historik

ASEA grundades 1883 under namnet Elektriska aktiebolaget i Stockholm och tillverkade elbelysning och generatorer. Efter sammanslagning med Wenströms & Granströms Elektriska några år senare bildades Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget, förkortat ASEA. Bolaget fortsatte att växa som leverantör till kraft-, stål-, gruv- och transportindustrin.

Under 1980-talet var ASEA ett av de tio största företagen i världen inom kraftteknik. 1987 gick ASEA och Brown Boveri et Cie, BBC, samman under namnet ABB (Asea Brown Boveri) och blev ett av de största elektrotekniska företagen i världen.⁵⁸ Bolaget skulle ägas till hälften av båda parterna och ha sitt huvudkontor i Zürich. ASEA: s VD sedan 1980, Percy Barnevik, blev VD för koncernen.

Under Barneviks tid steg aktiekursen med omkring 100 miljarder kronor och det var många som tjänade stora belopp på kursuppgången. Den 11 maj 1992 signerade Peter Wallenberg och Percy Barnevik ett avtal som reglerade Barneviks pension när han lämnade VD uppdraget i ABB. Avtalet gav Barnevik en pensionssumma motsvarande 900 miljoner kronor, som betalades ut under några få år efter hans avgång 1996. Göran Lindahl, som senare efterträdde honom, hade ett liknande avtal som gav honom en pension på ungefär 500 miljoner. Pensionsavtalet behandlades aldrig i styrelsen. Det var uppgjort att ABB: s styrelse hade delegerat två ordföranden att sköta ersättningarna till VD och den övriga koncernledningen. Under 1995 slog ABB vinstrekord.

Göran Lindahl utsågs till koncernchef i januari 1997 efter Barnevik. Han avgick i oktober 2000. Percy Barnevik var ordförande i företaget fram till den 21 november 2001, då han för sista gången öppnade ett styrelsemöte för ABB. Det var på detta möte han visade för styrelsen hur stor ersättning han fått i bolaget. Därefter avgick han.⁵⁹

4.2.2 ABB-skandalen

I februari 2002 offentliggjorde ABB en förlust på nära 700 miljoner dollar, den första någonsin.⁶⁰ Den schweiziska affärsmannen Martin Ebner, storägare i Investor och ABB hotade ABB: s styrelse med polisanmälning då han fått reda på pensionernas omfattning och tvingade fram ett offentliggörande av Barneviks och Lindahls pensionsavtal. Efter offentliggörandet polisanmälde den schweiziske advokaten Hans-Jacob Heitz de två före detta ABB-cheferna för svindel, trolöshet mot huvudman och för att ha uppvisat falska räkenskaper. Samtidigt inledde skattemyndigheten i Zürich en granskning av hela affären.⁶¹

ABB skickade ut ett pressmeddelande där de krävde tillbaka den ersättning som Barnevik och Lindahl fått, framför allt i pension. Barnevik tvekade att betala tillbaka pengarna, då en överenskommelse skett om att beloppet skulle betalas ut. Han kom dock överens med ABB att

---

⁵⁸ www.abb.se

⁵⁹ Carlsson B & Nachemson-Ekwall S, 2003, "Historien om kraschen i ABB".

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ovander Petter & Svarstad Asbjörn, "Finansman leder maktspelet bakom avslöjandet", 2002-02-18.

betala tillbaka cirka en halv miljard kronor. Lindahl avsåg sig rätten till de pengar han ännu inte tagit ut, ungefär 280 miljoner kronor.

När styrelsen valde att gå ut med uppgifterna om avtalen och göra det hela offentligt så var det ingen i styrelsen som tycktes ha någon vetskap om storleken på avtalet. Minnesförlusten var total. Inte heller verkade börsen, aktieägarna eller de anställda känna till det avtal som gav Barnevik hundratals miljoner kronor. Skulden föll på Percy Barnevik, som blev den store boven i ABB-härvan.⁶²

Yrsa Stenius skriver i en artikel i Aftonbladet⁶³ att Barnevik och Lindahl hade lagliga avtal om pension och avgångsvederlag. Dokumenten finns och de går att läsa. Mot den bakgrunden skulle man förutsätta en helt annan procedur än den som ägde rum när styrelsen fann att utfallen blev alldeles för höga. När ABB:s styrelse gick ut med uppgifterna om förmånsavtalen drevs den inte av moralisk rättrådighet utan av en önskan att göra slarvsylta av Percy Barnevik. Göran Lindahl fick åka med av bara farten. Och visst blev Percy Barnevik märkligt behandlad, dels genom att man valde att gå ut med tvisten, dels genom att man fritog sig själv ansvar i det att man påstod att styrelsen inget vetat. En efter en har topparna i svenskt näringsliv vänt Barnevik ryggen, fortsätter Stenius. Varför det? Jo, för att de är arga och rädda. Arga för att Barnevik komprometterade deras guldgruvor, förmånskonstruktionerna, genom att ta i för mycket och oroliga för hur gruvorna ska klara sig i framtiden när folk har fått upp ögonen. Man tar avstånd från Barnevik för att slippa diskutera problemet med alla förmåner inbyggda i vinster som alltid förr eller senare går över styr, avslutar hon.

I Schweiz blev Ebner en folkhjärte när han avslöjade svenskarnas fantastiska pensionsvillkor i ABB. Inför Investors stämma 2002 fruktade Wallenbergarna vad Ebner eller dennes nära förtrogne Johan Björkman skulle hitta på, men ingen Ebner representant kom till stämman. Med de fortsatta börsfallen under 2002 blev läget istället kritiskt för Ebners egen högt belånade investeringsverksamhet. Martin Ebner tvingades lämna ABB:s styrelse och överlåta huvuddelen av sin verksamhet till andra. Många förlorade stora summor och Ebners helgongloria försvann lika plötsligt som den skapats.⁶⁴

I oktober 2005 lade åklagarmyndigheten i Zürich ner förundersökningarna mot Barnevik och Lindahl. Åklagare Daniel Tewlin har inte kunnat visa att de gjort sig skyldiga till trolöshet mot huvudman. Det behövs helt enkelt mer för att kunna gå vidare straffrättsligt, säger han till TT.⁶⁵

Barnevik är fortfarande verksam inom Wallenbergssfären och sitter bland annat i GM-styrelsen.

Han är numera mycket aktiv i den indiska hjälporganisationen "Hand in Hand" som arbetar med självhjälp. Arbetet finansieras till stor del av Barneviks egna miljoner.⁶⁶

---

⁶² Carlsson B & Nachemson-Ekwall, 2003.

⁶³ Stenius Yrsa, "Percy Barnevik blev märkligt behandlad", 2002-03-12.

⁶⁴ Braconier F, "Martin Ebner är tillbaka", 2006-01-17.

⁶⁵ TT, "Barnevik slipper åtal", 2005-10-06.

⁶⁶ "Percy gör comeback", <http://www.dagensps.se/article.aspx?articleID=16774&categID=245>

4.3 Det franska oljebolaget ELF

4.3.1 Historik

Eva Joly började studera juridik, efter att ha arbetat som aupair i Frankrike och gift sig med en fransman. Efter examen och olika arbeten fick Eva Joly på 1980-talet sin första tjänst inom det franska rättsväsendet, som biträde åt den allmänna åklagaren i Orléans.

År 1994 utnämndes Eva Joly till undersökningsdomare med inriktning mot ekonomisk brottslighet. De franska politikerna och cheferna för storföretagen ansåg sig stå över lagen, vilket de också i praktiken gjorde: fram till dess hade ingen av dem någonsin ställts inför rätta. Eva Joly rivstartade och åtalade de ansvariga i banken Crédit Lyonnais och affärsmannen, den före detta ministern, storskojaren Bernard Tapie. Men den undersökning som gjorde Eva Joly till en av Frankrikes mest omskrivna, beundrade och fruktade person, gällde det enorma oljebolaget ELF. På 1980-talet och i början av 1990-talet hade bolaget, som då var statsägt, tappats på drygt 2 miljarder franc (ca 2,6 miljarder SEK). Pengarna användes till mutor, direktörernas privata lyxkonsumtion och för att finansiera flera politiska partier. Eva Joly hotades till livet och utsattes för välregisserade förtalskampanjer i pressen, hon skuggades och övervakades, hennes telefoner avlyssnades och det skedde flera inbrott på hennes kontor. I många år hade hon livvakter De ansvariga, bland dem den förre utrikesministern Roland Dumas, lyckades dock inte komma undan. Eva Joly arbetar numera som särskild rådgivare på det norska justitiedepartementet. Eftersom hon har lämnat sitt uppdrag i Frankrike kan hon nu berätta hela den spännande historien.

4.3.2 ”Sanningens ögonblick”

I boken ”Sanningens ögonblick” berättar Eva Joly om sina åtta år som undersökningsdomare i Paris. Hon tar upp minnen från de åren då hon arbetade med att rulla upp ELF-härvan. Avslöjandena berörde samhällets toppar och arbetet var inte ofarligt. Eva Joly hotades till livet, utsattes för oförklarliga inbrott och hade ständigt livvaktsskydd. Istället för att hon skulle få stöd för sitt arbete och enorma engagemang blev hon syndabocken under en period. Det verkade som om de misstänkta lejde folk för att de skulle skrämja henne. När de inte lyckades vände de på strategin och började istället informera pressen om allt som hon företog sig, och det satte ibland käppar i hjulet för hennes arbete.

Vad var det som drev henne att fortsätta utredningen trots risken för eget liv?

Hon kämpade för att fullfölja förundersökningen trots omfattningen av den kriminalitet som hon upptäckte. Hon har inte velat att cynismen och den starkares lag skulle segra. Det är allt.⁶⁷

Hon skriver ”Jag lär mig leva med ångesten. Jag vet att jag måste hålla ut, inte låta mig överväldigas av den här psykiska pressen, som skulle kunna grumla mitt omdöme. Jag måste hålla fast vid min fixa idé, ha den som ett bi som hela tiden surrar i örat: Jag måste göra mitt jobb. Inget annat än det.”⁶⁸

Hon menar att vi måste analysera korruptionen, krama ur den dess innersta mening, som man pressar saften ur en druva.⁶⁹ När vi talar om korruption eller ekonomisk brottslighet vill hon

---

⁶⁷ Joly E, ”Sanningens ögonblick”, 2003, sid. 131.

⁶⁸ Ibid., sid. 69.

⁶⁹ Ibid., sid. 144.

hellre tala om straffrihet: att sätta sig över lagen, därför att man är starkare än lagen. Hon menar att alla dessa högt uppsatta direktörer tror att lagen inte gäller dem.

Under ELF-utredningens sista månader hängde hennes motståndskraft på en ytterst skör tråd. Att den inte brast, att hon klarade sig helskinnad ur en extremt pressad förundersökning som hon ändå lyckades fullfölja, räcker inte för henne. Det hon har sett och insett, ger henne ett ansvar gentemot hennes medmänniskor.⁷⁰

”Jag skulle ha kunnat”, ”Jag borde ju ha” är formuleringar som inte hon gillar. Hon anser sig vara mer konkret, i grund och botten mer norsk. Det kommer inte på fråga att hon låter sig skrämmas. Var hon ett problem förut? Nu har hon blivit en fara.⁷¹ Alla hinder som hon mötte längs den långa vägen stärkte hennes beslutsamhet.

Pyramiden av vinnare i ELF är extremt spetsig: de tre högsta cheferna svarar för drygt tre fjärdedelar av de belopp som antas vara förskingrade. Två och en halv miljard franc i misstänkta transaktioner, varav två miljarder fördelade på tre personer. Siffrorna talar för sig själva.⁷²

Eva Joly lyckades inte riktigt att sätta dit de skyldiga som hade hög social ställning i samhället. Roland Dumas, tidigare fransk utrikesminister och ordförande i författningsrådet, fälldes först men gick fri i högre instans. Däremot dömdes ELF-direktörerna Loik le Floch-Prigent och Alfred Sirven liksom Roland Dumas väninna.

4.4 Sjöfartsverkets mörkläggning

4.4.1 Historik om ”Fången på fyren”

Den 26 oktober 1977 gick larmet om ett oljeutsläpp i Södertäljeleden nära Landsort. Det ryska oljefartyget Tsesis hade gått på grund. Den ryska kaptenen kunde inte erinra sig att han någonstans hade läst att där skulle finnas ett grund.

En byrådirektör vid Sjöfartsverket, Birger Sjölin, konstaterade att grundet saknades på sjökortet och informerade sjökartedirektören och kommandören Folke Hallbjörner i Norrköping. Med en utskällning lät Hallbjörner meddela att informationen inte var önskvärd.

Kartografen Anders Ahlmark fick i uppdrag att kontrollera de senaste sjömätningarna i området. Han upptäckte att grundet fanns på verkets egen djupkarta men att det inte var ifyllt på sjökortet. *”Jag drog åt mig och tittade i sjökortet. Det fanns inget grund. Om det var där? Helvete! Jag sträckte mig efter linjalen som låg på bordskanten. Göran stod avvaktande och tittade på. Nej, det här grundet fanns faktiskt inte på sjökortet. Den nuvarande djupsiffran sa att det skulle vara tjugo meter djupt på platsen. Vi tittade på varandra utan att säga något.”*

Ahlmark beskriver den inledande rädslan som upptäckten av sjökortsmissen skapade, en rädsla *”för de behårda krav på lojalitet som brukade ställas uppifrån när sjökarteavdelningen hade kommit i kläm. Det fanns sedan några år en ’hederskod’ och en ’styrka 10’. En grupp edsvurna i*

---

⁷⁰ Joly E, 2003, sid. 14.

⁷¹ Ibid., sid. 28.

⁷² Ibid., sid. 164.

karriären som utan egentligt val fick lyda order för att vända svart till vitt. Som kunde bogsera sjömärken innan utredningar om ett tillbud kommit igång. Och det fanns en flink ritpenna som kunde flytta supertankers i utredningar om det skulle behövas.”

Ahlmarks farhågor skulle besannas och överträffas. Sjöfartsverket lade skulden på det sovjetiska rederiet. Svenska staten gjorde sig redo att stämma ryssarna och kräva dem på kostnaderna för oljesaneringen.

Ahlmark, och ett par kollegor som alltså kände till sanningen – att grundet var känt men på grund av slarv inte utritats på sjökortet – belades med munkavle. Under några månader försökte de att övertyga sina chefer om det ohållbara i situationen utan resultat. Ahlmark skrev då en debattartikel i Dagens Nyheter där han berättade hur saken låg till och vilka chefer som var ansvariga för misstaget.

Som resultat av detta började rykten sprida sig om att han var en rysk spion. Snart passade inte hans nycklar till arkivet. En morgon låg en namnlista på hans skrivbord: elva av hans arbetskamrater slog fast att han var bråkig och av bedragande natur, att han inte skötte sitt arbete. När sjöförklaringen skrevs slogs det fast att Sjöfartsverket var utan skuld. Justitiekanslern granskade fallet och gav verket sitt stöd. JK skrev också att Ahlmarks personlighet var upphov till en rad olyckliga *"interna konflikter"*. Bland annat, skrev JK, att Ahlmark var paranoid.

Detta omdöme gav Ahlmarks chefer ett underlag för att omplacera honom. Ahlmark blev maskiningenjör, ett yrke som normalt kräver fem års utbildning. Han placerades som underhållsansvarig på en fyr utanför Öland.

Kunde man göra så? Ja. JO granskade fallet och slog fast att Sjöfartsverket inte agerat felaktigt när det gällde behandlingen av Ahlmark. När Högsta domstolen flera år senare gav Ahlmark rätt på alla punkter var det för sent, hans karriär på Sjöfartsverket var över. Han började arbeta på en golfbana. Ahlmark hade visat ämbetskurage, försvarat demokratiska värden som offentlig etik och rättssäkerhet, men tvingats bort.

Anders Ahlmark beskriver sin inställning vad gäller grunderna för sitt handlande såsom:

*"Varje människa har en skyldighet att berätta sanningen. Det är självklart för de flesta att man har en rättighet att slå larm, men inte att man har en skyldighet."*⁷³

4.4.2 Intervju med Anders Ahlmark

På frågan om vad det var som gjorde att han vågade avslöja oegentligheterna svarar Anders Ahlmark att han trodde att genom att han arbetade för staten så skulle allt lösa sig. Han anser att han var blåögd på den tiden. Situationen blev ohållbar och därför avslöjade han oegentligheterna. Han ansåg sig ha en sådan position på arbetet som gjorde att han kunde komma ut och berätta. Han kunde dock aldrig tro att det skulle gå så långt som det gjorde. Han menar att det var en stenhård regim och att människor blev hotade. Olika avdelningar på verket skyllde på varandra, ingen ville ta sitt ansvar. Hans chef hotade honom om han gick vidare med saken.

---

⁷³ Holm M, "Säg inte som det är – Ämbetsmän skräms till tystnad", 1997-10-14

1975 blev Sjöfartsverket utlokaliserat till Norrköping och han och hans familj flyttade dit. Efter avslöjandena hamnade han 1979 på fyren på Öland. Det var då han blev kallad för "Fången på fyren".

1981 kom domen och med den fick han någon slags tröst. Då var Sjöfartsverket mer eller mindre tvunget att ta tillbaka honom. Men han fick inte samma arbetsuppgifter. Han tyckte att det var jobbigt att sitta och i stort sett rulla tummarna, med tanke på att han hade specialutbildning, och nu fick han endast göra enklare arbetsuppgifter.

När det gäller frågan om han fick någon slags stöd av arbetskamrater svarar Anders Ahlmark att det var *en* arbetskamrat som blev hans vapendragare. Han lärde känna honom på verket. Hans fru, Christina Ahlmark, som också är kartograf och arbetade på Sjöfartsverket, stöttade honom till fullo. Anders menar att man måste ha stöd för att våga gå vidare.

Dessutom fick han ryggdunkningar från bl.a. jurister och andra människor runt omkring honom.

Vi frågade om han tycker att man måste vara rik eller ha högt uppsatta vänner för att kunna klara av den outhärdliga situationen. Anders svarar att man inte alls behöver ha vare sig det ena eller det andra för att våga avslöja oegentligheter. Han hade ingetdera. Han menar att man känner inom sig själv, man vet när något är rätt eller fel. Dessutom trodde han stenhårt på rättvisan.

För honom var det solklart att tala om oegentligheterna, det är en samvetsfråga. Det beror på hur stort samvete man har menar han. *"Människan känner sig själv. Är det värt det? Vad kan hända? Det är frågor som man bör ställa sig själv"*.

Han tyckte att det var orättvist i och med att han fick flytta tillsammans med familjen på grund av att han vågade blåsa i visslan, medan de som var ansvariga fick sitta kvar.

Som avslutning berättar Anders att man måste ha en stor dos civilkurage, mod och stöd från sina nära och kära för att våga avslöja oegentligheter och orka ta konsekvenserna efter det.

4.5 Annette Kullenberg och Aftonbladet

Anette Kullenberg har arbetat för tidningen Aftonbladet sedan slutet av 1970-talet. Detta samarbete fick dock ett hastigt slut efter en tvist med anledning av en krönika som Annette Kullenberg skrivit. Den handlade om "pressens fjäsk" för kungabarnen och mediernas sätt att skildra prinsessan Madeleines "vilda liv" Krönikan inleddes, enligt följande:

"Madeleine! Det är dags att sluta festa! Det är skillnad på folk och folk. Vilken nyhet. Just för er som läser Aftonbladet. Men vanliga tjejer som dricker för mycket har vi haft många artiklar om. Sen har vi en särskild sorts artiklar om nåt som kallas för "partyprinsessan". Men jag vill ändå påpeka att för mig är det tydligt att prinsessan Madeleine har alkoholproblem".

Krönikan redigerades av någon på Aftonbladet. En del av det hon skrivit klipptes bort och ny text lades in. Därefter publicerades artikeln i hennes namn och med hennes bild. Detta gjordes utan Annette Kullenbergs kännedom. Hon anser, att då artikeln censurerats, har hennes egenart och anseende kränkts och orsakat henne såväl ekonomisk som ideell skada. Hon hävdar att förfarandet utgör ett brott mot upphovsrättslagen (*se bilaga 3*) och säger att kränkningen drabbade henne i form av arbets- och koncentrationssvårigheter, sömnlöshet och en känsla av

vanmakt och frustration. Hon anser sig inte ha fått något stöd från kollegor på tidningen och skriver att anspänningen blev så stor att hon blev sjuk och tvingades sjukskriva sig.

Den 18 maj skrev Kullenberg sin sista artikel i Aftonbladet. En månad senare ingick hon ett förlikningsavtal med tidningen. Kullenberg menar att hennes sjukdomstillstånd, som hon hamnat i efter Aftonbladets censurering, gjorde att hon inte ansåg sig orka igenom processen med ett stämmningsförfarande, vilket ledde till att hon beslutade att ingå ett avtal med motparten. Förlikningsavtalet belades med total sekretess och brott mot denna skulle medföra vite på en halv miljon kronor för den av parterna som bröt sekretessen. Det ingicks även en muntlig överenskommelse att Aftonbladet skulle publicera en artikel om att Kullenberg slutat på Aftonbladet för att övergå till annan publicistisk verksamhet.

I oktober samma år lämnade Kullenberg en stämmningsansökan mot Aftonbladet. Detta för att hon ansåg att tidningen brutit mot det överenskomna sekretessavtalet. I yrkandet anger hon att de lämnat uppgifter om tvisten och avtalet till utomstående. Kullenberg anför i käromålet att det genom artiklar i tidningen Resumé kan konstateras att sekretessen angående tvistens existens, bakgrund, upprinnelse och förlopp har brutits av Aftonbladet. Uppgifter skall ha lämnats av medarbetare på tidningen.⁷⁴ Aftonbladet hade inte heller publicerat någon artikel om att Kullenberg slutat på tidningen.

Tidningens ansvarige utgivare Anders Gerdin sade sig ha missuppfattat överenskommelsen och därför enbart skrivit en intern e-post om att hon slutat till övriga medarbetare på tidningen. Aftonbladet bestred käromålet och förnekade att någon på Aftonbladet brutit mot sekretessklausulen och hävdade att de sakuppgifter som lämnats i Resumé byggde på artikelskribentens fria spekulationer och inte hade sitt ursprung i uttalanden från någon på Aftonbladet.

Domen i målet mellan Annette Kullenberg och Aftonbladet föll den 17 september 2003. Tingsrätten konstaterade att tidningsartiklarna, som enligt Kullenberg visade på att Aftonbladet brutit mot sekretessklausulen, i de flesta hänseenden var ganska allmänt hållna. Och att de uppgifter som framkommit i artiklarna var av sådant slag att någon med kännedom om vad som förekommit före den 18 juni 2002 hade kunnat skriva om dem, alltså utan kunskap om förlikningsavtalet.⁷⁵

Tingsrätten ogillade därför käromålet. Kullenberg ansågs inte kunna bevisa att Aftonbladet brutit mot sekretessklausulen i avtalet och hon ålades att ersätta Aftonbladet för dess rättegångskostnader. Kullenberg överklagade inte domen.

4.5.1 Intervju med Annette Kullenberg

Vi fick en intervju med författaren och skribenten Annette Kullenberg med anledning av boken ”Censurerad” som hon skrivit. Vi frågade henne vad det var som fick henne att blåsa i visslan och uppmärksamma omgivningen på vad som skett med hennes krönika i Aftonbladet. Hon berättar att hon helt enkelt var tvungen att göra det, då hon blivit censurerad.

---

⁷⁴ Kullenberg A, ”Censurerad”, 2004, sid. 107.

⁷⁵ Ibid., sid. 110.

– ”Det är inte särskilt svårt att strida för saken om man har en klar uppfattning om att det är rätt. Det handlar inte om mod, jag tycker inte att jag har något större mod, utan att det var något som var fullständigt självklart för mig, det fanns ingen som helst tvekan. Det var någon annan som skrev om min text men det stod mitt namn under och min bild, det var inte mina åsikter. Jag behövde skriva ett dokument om det, för det gick inte att acceptera. För mig var det fullkomligt otänkbart att jag inte skulle ha handlat”.

Hon beskriver en whistleblower som en person med civilkurage. Andra människor kanske saknar självförtroende, fortsätter hon. ”Saknar man ett självständigt förhållande till sin uppgift eller till sin egen person och inte funderar över sitt eget kunskapsinhämtande, så kan det hända att man, så att säga, hamnar i en slags flock som bara hänger med vad de andra gör.”

Annette Kullenberg tror inte att det skulle vara så unikt att censurering inträffat för första gången på Aftonbladet, i och med hennes censurerade artikel. Hon valde att kliva av tåget då hon kände att hon inte ville vara med om det som hände, men hon vill inte kritisera de som drabbats och som valt att hålla tyst, så väldigt hårt. ”Det finns människor som har lätt att fatta beslut, sedan finns det andra människor som har svårare att fatta beslut. De har karriärer, familjebildning och annat som påverkar”. Chefer och chefsgrupper har möjlighet, tror hon, att förklara och beklaga, en del som har protesterat blir övertalade att godta en ursäkt och kanske godta förbättrade arbetsförhållanden eller en högre lön. ”I mitt fall var det så att det inte fanns någon som helst förhandlingsvilja hos mig. Om man inte står för någonting så kan man lika gärna vara någon slags amöba eller någon slags ordförande, där man inte riktigt vet ”vem är det här”? Det gäller väldigt många människor, man kan inte definiera dem”.

Kullenberg menar att det finns många typer av civilkurage och ger ett exempel:

”Om man är på ett föredrag och föreläsaren försiktigt börjar komma med fascistiska värderingar så ska man resa sig och protestera och gå därifrån omedelbart, för om man inte säger någonting, så håller man med.”

Jag kan inte bevisa det, men jag har en känsla av att det blivit tystare i Sverige trots att man, på pappret, har en så stor öppenhet i det svenska samhället. Det är ingenting vi fått från ovan, utan någonting som vi har fått kämpa oss till, och då är det inte begripligt, varifrån denna rädsla kommer? Det är förnedrande för människor om dem inte vågar visa civilkurage. De förnedrar sig själva. Det finns inga lejda grupper som kan hota en i Sverige, som i en del andra länder. Jag har bibehållit respekten för mig själv - de som har befunnit sig i liknande situation och inte gjort något, har tappat självrespekten, de har fått betala ett pris, och det är högt.

Kullenberg anser inte att det har någon betydelse om man är fattig eller rik, om man har makt eller en viss ställning i samhället, för att våga blåsa i visslan. Jag hade ingen ställning, vadå för ställning, det var ju bara jag, det enda jag lyckades med var att hålla uppe min egen person. Mina arbetskamrater ställde inte upp för mig och det var en stor besvikelse, oväntad. Inte ens efter fyra år har någon av dessa personer hört av sig. De kanske tycker det är för sent, att det gått för lång tid. Då får man ett annat argument för att inte höra av sig, nämligen att, nu har det gått så lång tid. Det skulle låta larvigt om jag hörde av mig. ”Det som hände har inneburit en ruin i både abstrakt och konkret mening”.

Det har inneburit en både psykisk och ekonomisk ruin, då jag slutade på Aftonbladet, berättar hon vidare. Hon säger sig vara en mycket uppskattad författare och skribent och säger att

Aftonbladet tjänade mycket pengar på att anlita henne. Hon tillägger att hon själv fick bra betalt för sina krönikor. När hon slutade på tidningen så avtog andra uppdrag allt eftersom.

Annette Kullenberg tycker att det var värt striden, hon säger att hon hade gjort det även om hon i förväg vetat vad som skulle hända. *Självklart! När det hände så trodde jag att det skulle ta några dagar innan massorna mobiliserades, jag hade väntat mig att folk hade ställt sig på min sida och krävt att man skulle avsätta chefredaktören. Men det kom inte någon, så det fanns inte något annat sätt. Jag trodde inte att det skulle ta så lång tid men jag tycker inte synd om mig själv, jag har många fördelar framför andra. Jag har så många möjligheter att röra på mig, träffa människor från andra kulturer och jag känner mig inte bunden till Sverige.*

Annette Kullenberg säger att hon aldrig mer kommer att ta i Aftonbladet och att hon inte kommer att tala med de personer som censurerade henne. Hon tycker dock att det var tråkigt att det blev som det blev. *Jag hade nog fortsatt skriva för Aftonbladet annars, avslutar hon.*

4.6 Estoniakatastrofen

4.6.1 Historik

M/S Estonia förliste natten till den 28 september 1994 på en reguljär resa från Tallinn till Stockholm. Ombord på fartyget fanns officiellt 989 personer från 17 länder. Endast 137 personer överlevde förlisningen. 757 personer saknas fortfarande, vilket gör att katastrofen har krävt det största antalet dödsoffer i fredstid i Östersjön.

Direkt efter katastrofen talades det om bärgning av fartyget och de omkomna. Detta blev aldrig av. Istället bestämde regeringen att fartyget skulle övertäckas med betongmattor och sten som en gravplats. Detta har inte heller gjorts. Sverige, Estland och Finland införde en särskild lag om gravfrid 1995. Då vraket ligger på internationellt vatten gäller lagen endast medborgare från länder som anslutit sig. Det har alla länder kring Östersjön, förutom Tyskland gjort.⁷⁶

Vad som orsakade olyckan är fortfarande oklart och det är också frågan om varför fartyget sjönk. Många hävdar att Estonia inte var sjövärdig då hon lämnade hamnen i Tallinn. Haverikommissionen hävdar att orsaken till olyckan berodde på att bogvisiret brast, men sjösäkerhetsexperten Anders Björkman hävdar att vatten strömmade in genom en större läcka i skrovets styrbordssida. Historikern och samtidsanalytikern Knut Carlqvist är inne på samma linje och hävdar att det står helt klart att förlisningen berodde på läckage under vattenlinjen.

Förra året bekräftade Sverige att försvaret, vid flera tillfällen, transporterat militärt materiel på M/S Estonia, dock inte under olycksnatten. Detta ledde till att två separata kommissioner tillsattes i Estland. Nyligen presenterades den så kallade Kurm-rapporten, som riktar hård kritik mot den internationella haveriutredningens slutsatser, särskilt vad gäller förklaringen att det var ett svagt bogvisir som orsakade förlisningen.

Estniska expertgruppen har utrett uppgifterna om militära transporter ombord på Estonia och har nu framhållit att en läcka på grund av en explosion inte kan uteslutas.

---

⁷⁶ <http://www.estoniasamlingen.se/estoniasamlingen/content.aspx?id=4&sub=5&ex=n>

I Dagens Nyheter hävdar dock Pekka Heikkinen, direktor för seismologiska institutet vid Helsingfors universitet att det inte registrerats några sprängningar i det område där M/S Estonia förläste natten till den 28 september 1994. Han menar att olika rykten och spekulationer om att haveriet orsakades av en sprängning därmed torde kunna avfärdas. Enligt Heikkinen hade en sprängladdning så liten som ett eller ett och ett halvt kilo registrerats, om den hade exploderat på eller kring M/S Estonia.

4.6.2 Intervju med Anders Björkman

Anders Björkman är sjösäkerhetsexpert och VD för företaget Heiwa Co. som arbetar med sjösäkerhet. Han har många års erfarenhet av bland annat fartygskonstruktioner och är mycket kritisk till Haveriutredningens slutrapport om M/S Estonias förlisning.

Estoniakatastrofen kan ses som Sveriges största rättsskandal. Men han tror inte att det är så många som ifrågasätter utredningen och menar många tror på myndighetens officiella förklaring. – *”Eftersom de flesta, som borde veta bättre, inklusive hela svenska sjöfartsnäringen håller tyst. I Sverige finns ett mindre antal riksdagsledamöter, samt alla svenska anhörig-organisationer som driver krav på ny utredning eller krav på att nya uppgifter skall bedömas i en kompletterande utredning”*.

Det som driver honom att kämpa för att sanningen ska komma fram är i första hand för att få bättre sjösäkerhet, som han anser att en massa diletanter i maktapparaten saboterar utan att sjöfartsnäringen reagerar. Sjösäkerheten kan endast förbättras med hjälp av sanningsenliga olycksutredningar säger han. – *”När myndigheterna, som är fallet med Estonia, där de är inblandade och aktiva mörkläggare för att dölja sin egen inkompetens eller kriminalitet, är sannolikheten mycket hög att de kommer att motarbeta eventuella visseblåsare, oavsett om dem senare är i beroendeställning till myndigheten”*. Björkman säger att han har fått massor av ovet från svenska myndigheter, men han är inte beroende av dem - som den svenska sjöfartsnäringen är.

Vi frågade vad det var som gjorde att han vågar sticka ut hakan, och jämförde med Skandia, Systembolaget och SL, där anställda berättat att de känt till oegentligheter, men inte vågat slå larm. Han menar att det är lätt att låta sig korrumpas i sitt arbete, och sedan är det kört. Han säger att han alltid rapporterar de verkliga förhållandena till arbetsgivare och kunder, och berättar sedan hur man kan rätta till dem. *”Inte motsatsen – hittar på något som verkar troligt och sedan försöker dölja det på olika sätt. ”Det senare skulle jag aldrig våga! Då kan jag inte sova.”*

Han har funderat över hur han hade agerat och vad som hade hänt om han arbetat på t.ex. Sjöfartsverket 1994, dvs. arbetat, som han säger, för en myndighet vars ledning deltog i kriminell verksamhet/mörklägning av Estonia!

– *”Vad hade jag gjort? Naturligtvis hade jag blåst i visslan! Resultat? Myndigheterna hade kört över mig! Hade jag begärt hjälp hos media, antar jag att jag mötts med inaktivitet. Men för att undvika bråk hade jag väl blivit förtidspensionerad etc. vilket är en raffinerad form av korrupktion, eftersom alla inblandade verkar nöjda. Så jag hade startat eget och fortsatt min egen verksamhet. Utan kunder i Sverige.” Jag tycker synd om dem som har låtit korrumpas sig och som sedan, när man träffar dem, ser tämligen utbrända och olyckliga ut”*.

– *”Själv mår jag bra av att hjälpa Estonia-anhöriga och Estonia-överlevande att få fram sanningen om olyckan och, samtidigt göra ett bidrag till förbättrad sjösäkerhet. Lyckas jag med det och blir ihågkommen – odödlighet!”*

Anders Björkman har blivit ”uppmuntrad” att sluta skriva om Estoniakatastrofen av bekanta och obekanta i Sverige men han anser det ganska ointelligent och för sent och, ”tyvärr, så förstår de inte mina värderingar och principer”. Han blev känd i Estoniasammanhang i augusti 1996 då han skrev en debattartikel i DN (*se artikel i bilaga 5*) och fick då kontakt med anhöriga och överlevande. De uppmuntrade honom att skriva boken “Lies and Truths about the M/V Estonia Accident”. Sedan var det bara att fortsätta. Han arbetar för de anhöriga pro bono.

Anders Björkman säger att han inte blivit utsatt för maktdisciplinering generellt sett, men att det förekommit försök och då har han naturligtvis slutat arbeta med personerna/företagen i fråga.

– *”Jag vet att världen är tämligen komplicerad och därmed korruperad och inte skulle fungera utan korruption och maktdisciplinering, men personligen är det inte min stil. Alla arbeten bör vara klart specificerade – då undviker man korruption och olagligheter. Det är disciplin.”*

Men ibland passar det tydligen inte, fortsätter Björkman, folk tvingas fuska och ljuga eller gör det av någon annan anledning och blir korrupta. I Estoniafallet verkar det vara ”Sveriges bästa” som anledning och ett bättre jobb som ”belöning” för dem inblandade, som upprepar de officiella ståndpunkterna, hur falska de än är.

– *”Mitt arbete med sjösäkerhet i alla former innebär att bland annat hitta felen, förhindra olyckor innan de sker, och sedan ”fixa” till felen. Naturligtvis meddelar jag ”felen” annars kan jag inte fixa till dem. I fallet Estonia visste jag omedelbart att visirorsaken inte var korrekt, vilket jag meddelade vederbörande, i detta fall Börje Stenström (svensk teknisk chefsutredare) som jag kände sedan tidigare, och SHK. Reaktionen blev minst sagt märklig, och nu är vi här 11 år och 7 månader senare. Jag upplever inte mig som en whistleblower. Jag gjorde det av ren hygglighet, för att hjälpa till. Men jag trampade tydligen i ett getingbo.”*

Anders Björkman tror att whistleblowers har en extra portion civillkurage, speciellt när de inte ger upp. Det som stöder honom är hans egen självkänsla, personer med samma uppfattning, hans mamma, hans döttrar och vänner, för att nämna några. Han anser inte att det har någon betydelse om man är fattig eller rik eller om man har högt uppsatta vänner, en maktposition eller en fast grund att stå på. Han menar att det naturligtvis är bra att vara relativt oberoende och anspråkslös och fritänkande, så man slipper fundera på att korrumpas av t.ex. ekonomiska, politiska eller sociala skäl.

Han anser inte att det är förenat med risker att blåsa i visslan om orsaken till visseblåsning är perifer, om man inte själv är part i målet eller har någon direkt anknytning till det och befinner sig utanför händelsernas centrum.

– *”Mitt enda intresse är själva olycksorsaken. Tydligen är mörka makter störda av det och man vet ju aldrig vad de kan ställa till med. Minst tio överlevande estniska besättningsmän har tydligen försvunnit efter olyckan! De visste vad som hänt och var säkerligen helt oskyldiga till olyckan. De fick inte chansen att bli visseblåsare.”*

Anders Björkman hävdar att det mest inneburit positiva konsekvenser att ”blåsa i visslan”.

– ”Alla mina få vänner, flera bekanta och de flesta kunder känner till mitt Estonia-engagemang och undrar vad som händer. Jag har erbjudits att tala vid olika konferenser, (vid två tillfällen har jag dock blivit censurerad,) och kurser etc. Jag har även kontakt med många Estonia-anhöriga, som inte ger upp. Jag tror att denna offentlighet ger ett visst skydd” avslutar han.

4.6.3 Intervju med Knut Carlqvist

Vi har intervjuat historikern och samtidsanalytikern Knut Carlqvist med anledning av hans bok ”Tysta Leken”, som behandlar Estoniakatastrofen och dess efterspel. Han har studerat protokoll från haveriutredningen och djupintervjuat överlevande, som berättar en annan historia om förlisningen än den som finns att läsa i den officiella haverikommissionens rapport. Knut Carlqvist ifrågasätter utredningens slutsatser och hävdar att de är godtyckliga och grundlösa. När Carlqvist började skriva om Estoniakatastrofen i Finanstidningen, anmäldes tidningen av Sjöfartsverket och dess generaldirektör Kaj Janérus personligen till Pressombudsmannen. Pressens opinionsnämnd friade senare tidningen vad avsåg den juridiska personen Sjöfartsverket men fälldes vad avser Janérus som hade angripits som privatperson.

Nyfikenhet driver Knut Carlqvist att skriva om Estonia katastrofen. Han säger att det finns en professionell bakgrund till denna nyfikenhet eftersom han i grunden är historiker och vet att den historia som skrivs är segrarnas, och att de ägnar sig åt att etablera myter. En sådan myt, fortsätter han, är att Estonias bildäck stod öppet mot havet och tillät fritt inflöde av vatten. Han hävdar att det är en suggestiv bild som omedelbart sätter sig. Alla initierade vet emellertid att bogrampen var på plats efter slagsidan 01.02 och att hon från detta ögonblick drev och blott kunde ta in begränsade mängder vatten. Men om staten efter tio år medger det uppstår ett obehagligt betydelsevacuum och föreställningen om statstjänstemäns oväld får sig en törn.

Varför lyfter han hundar på benet? Det är Knut Carlqvist svar på vår fråga om varför han vågar slå larm. Han berättar att han bara kan skriva om det som intresserar honom. Denna fråga intresserar honom därför att den rymmer alla aspekter av en problematik som han ägnat sig åt sedan han var 9 år, glappet mellan fiktion och verklighet.

Vi frågar om han blivit ”uppmuntrad” att *inte* skriva om Estonia och om han tvekat att publicera det han skrivit för att inte stöta sig med myndigheter. Carlqvist svarar att han har kolleger som funnit honom en smula enkelspårig och chefredaktörer har oroat sig över att tidningen ska förknippas med ”fringe views” och konspirationer. Helt enkelt för att läsarna vill ha en avkopplande läsning och inte pressas till obehagliga ställningstaganden. ”Men jag pallar inte själv på att lyssna till predikanter. Jag har tagit flera årslånga time-outs för att inte bli monoman och tappa perspektivet”. Han säger sig inte ha blivit utsatt för statlig eller överhetlig disciplinering. ”Staten i det här landet fungerar inte så, eftersom den är synnerligen heterogen och med vattentäta skott försedd. Men att aktörer inom staten, nätverk av olika slag, har agerat är självklart”.

Han fortsätter med att berätta att han har utsatts för en rad amatörmässiga övertalningsförsök av personer inom t ex marinen, som själva inte haft en aning om vad frågan gäller och inte upplysts om det, innan de kontaktat honom. ”Ofta har de egna patentsvar, som estnisk efterblivenhet eller diverse ingenjörstekniska credon. Men ingen av dem har någonsin framfört en hotelse, möjligen uttryckt oro över mina framtida utkomstmöjligheter”.

Knut Carlqvist ser sig inte som en whistleblower, då han befinner sig utanför maktapparaten. Han uttalar sig om vad han ser och finner angeläget. *”Vilket är sant också för Annette Kullenberg och de allra flesta medborgare i landet. Annette har, vad jag vet, inte stuckit ut skallen för någon annan och jag tror få är ägnade att bära andras bördor och när de gör det, så är det av högst personliga motiv”*.

När vi frågar om whistleblowers har en extra portion civilkurage så blir motfrågan *”Vad betyder civilkurage? Tullinspektören Stig Henriksson som läckte om militära transporter hade gått i pension. Han förebar dåligt samvete”*. Whistleblowers har förvisso motiv. Höga eller låga, det är på det hela taget likgiltigt. Han känner till whistleblowers som har hämnats, sådana som fått panik och önskat rädda sitt eget skinn, sådana som plötsligt insett vad stora organisationer gör med människor och börjar må illa. Sedan finns sådana som vill ha sina fem minuter i rampljuset, sådana som får en kickback från värsta konkurrenten, eller sådana som helt enkelt vill jävlas med allt och alla. *”Civilkurage är, som begrepp, lika luddigt som kärlek. Men en behändig beskrivning av en utomordentligt mångfacetterad verklighet”*.

– *”Självfallet är det en fördel, om man vill sätta en käpp i hjulet för det företag eller den organisation man verkar inom, att vara ekonomiskt oberoende”*, fortsätter Carlqvist. *”Jag känner till mycket få fall, där den som blåser i visslan vinner sympati bland arbetskamraterna. Hon eller han brukar vara på kant med flokken redan innan, och om korruption föreligger, så har den rötter långt tillbaka och omfattar hög som låg”*.

– *”Effekten av det sammanlagda visselblåandet i svensk statsförvaltning tycks ha blivit att korruptionen betraktas som ofrånkomlig och ingrodd. Folk har vant sig”*, säger Carlqvist. *”Det finns ingen orsak att tro att ett avslöjande av Estoniahaveriets verkliga orsaker skulle leda till att Sjöfartsverket skulle ta sig i kragen och militären sluta att leka cowboys. De berörda skulle framför allt se till att det i framtiden inte dokumenteras alls och att binda alla sina anställda med drakoniska tystnads klausuler, en praxis som redan blomstrar”*. Han menar att han inte har blåst i någon vissla, men säger att hans publicistiska verksamhet i dagspressen har avsomnat. Skälen till det anser han vara flera och att det har mest indirekt med Estonia att göra.

– *”Först och främst innebär en utredning som ”Tysta leken” att man distanserar sig från vad som allmänt hålls för sant. Man behandlar Sverige som en främling och blir därför också behandlad som en av dem som känner sig angripna, t ex av alla de journalister som mer eller mindre oreflekterat gjort sig till förmedlare av den officiella ståndpunkten. Det kan inte undgå att underblåsa den egna känslan av främlingskap. Men jag kan inte påstå att någon jag känt före Estonia har hållit sig undan efter det att jag började skriva om saken. De flesta visar ett välvilligt intresse”*.

Carlqvist hävdar att det blivit svårare att få kulturartiklar publicerade. *”Jag har på sina håll stämplat som ”konspirationsteoretiker” utan att någon ens läst vad jag skrivit. Nyhetschefer på TV och på tidningar har ringt och tackat för boken och anser researchen god, men klimatet på deras arbetsplatser tillåter dem inte att göra mycket. Ingen större tidning recenserade den, trots att presskonferensen var välbesökt. En raljant sågning av Bengt Ohlsson i DN var allt”*.

– *”I det här landet konspireras det inte. Men Skandia chefernas plundring av sitt företag var just en konspiration. I min bok hävdar jag inte att olyckan är ett resultat utav en konspiration, det kan*

mycket väl vara en olycka. Den orsakades dock inte av att visiret föll av under gång. Med haveriet kom en hemlig operation att gå snett och skiten hamnade i fläkten. De ansvariga myndigheterna fick panik och försökte begränsa skadeverkningarna. Haverikommissionen, som lyftes över den nationella lagstiftningen och kringgärdades av sekretess, ställdes inför ett fait accompli och fann sig i det. Med amerikansk terminologi rör det sig om "a conspiracy after the fact", men något motsvarande begrepp finns inte i svenskan".

– "Kretsar inom försvaret är angelägna om att få tyst på alla spekulationer kring Estonia, av skäl som förmodligen har att göra med att fartyget bar på en värdefull last olycksnatten, en last som möjligen bärgades dygnen efteråt. Det drabbar inte mig särskilt, det har drabbat envar som försökt få något publicerat i de större rikstidningarna de senaste tio åren. DN-reportern Anders Hellbergs tal om "nyttiga idioter" i en TV debatt i SVT 1 är ett eko av detta. Han har en bakgrund på Försvarsstaben och Folk och Försvaret. Det anses på militärt håll att jag och andra ovetande springer främmande makts ärenden, och att vad som hände nere på vraket efter olyckan är irrelevant för sakfrågan. Riksmedierna är som bekant en del av totalförsvaret".

– "Att fronten luckrats upp på senare år beror mest på personalomsättningen i förvaltning och medier, ingen känner längre till vad det var som skulle döljas och varför. Gubbarna som idag försvarar haveriutredningen är samma gubbar, som för tio-tolv år sedan knäsatte och gjorde karriär på den (Johan Franson och Michael Huss på Sjöfartsverket, Hellberg på DN)".

– "Det kan förstås slumpa sig så att jag blir berömd för att ha fällt regeringen på Estonia, fortsätter Carlqvist, vilket vore en sanning med modifikation eftersom lejonparten av jobbet gjorts av andra, främst den tyska expertgruppen. Men jag skulle få Stora Journalistpriset och en minister tvingas avgå. Den nya minister som tillträder måste sedan lugna de berörda förvaltningarna med nya eftergifter och vi är åter på ruta ett".

– "Fiktionen att duktiga journalister eller modiga visseblåsare ska bota samhällsröten är djupt skadlig, en av alla dessa myter som samhällsordningen väver till sitt bestånd. Människor älskar den, för då kan de ostört ägna sig åt sodomi och ocker. Så det mesta som hänt mig är självvalt. Jag har ännu förläggare som vill trycka vad jag skriver och kan inte påstå att utvecklingen är förvånande. Jag gillar att analysera komplicerade frågor, helt enkelt för att se hur maskineriet är funtat. Det är i sig belöning nog".

– "Jag skulle bli rätt så förvånad om jag vann erkännande av det samhälle jag studerar", avslutar Carlqvist.

4.7 "Gävla arbetsplats"

I "Gävla arbetsplats" berättar Siv Othén om hur hon blev behandlad av sin arbetsgivare, Gävle kommuns stadsingenjörskontor. Det var i början på 90-talet. Arbetsplatsen stod inför en mycket stor omvälvande händelse. Datorerna gjorde sin inmarsch i verksamheten, och de anställda skulle skickas på utbildning för att möta det ökade behovet av kunskap.

I boken skildrar hon hur ledningen tog sig an nya arbetsuppgifter med tanke på den stora omorganisationen som pågick. Hon beskriver hur de backade upp varandra och hur de skyllde på

varandra när hon konfronterade dem. Ledningen visade allt annat än den kompetens som krävs för att klara av en sådan stor omorganisation såsom förvaltningen genomgick.

Siv Othén ingick i Utbildningsgruppen som bildades på förvaltningen. Gruppen skulle arbeta med personalutveckling och utbildningsfrågor. De skulle planera utbildningsbehovet och dessutom aktivt medverka i utbildningen av arbetskamrater. Ett särskilt ansvar fick deltagarna i gruppen. De skulle själva medverka som handledare och lärare när utbildningarna kom igång. Det visade sig inte vara en lätt uppgift att vara medlem i denna grupp och entusiasmera arbetskamrater till förkovran, eftersom personalen var i olika åldrar och inne i olika perioder av sina liv.⁷⁷

Några av Othéns arbetskamrater gick kurser som inte hade med deras arbetsuppgifter att göra och som de tidigare inte visat något intresse för och efter genomgången kurs yrkade de löneförhöjning på grund av nya arbetsuppgifter. Dessa personer åkte på kurser utan att tala om för de andra arbetskamraterna, och speciellt inte för Siv, trots att dessa kurser berörde hennes område och arbetsuppgifter. Ledningen verkade medveten om detta men de låtsades som om de inte hade den blekaste aning om vad som skedde på deras avdelning. Revirtänkandet var orubbligt hårt på förvaltningen.

Allt eftersom tiden gick blev Othén mer och mer avskärmad från arbetskamraterna och från ledningen. Arbetsuppgifter som hon tidigare haft fick andra på kontoret ta över trots att det framgick klart och tydligt, enligt hennes avtal med förvaltningen, att det var hennes ansvarsområde. Hon fick arbeta med arkivet, och det verkade vara ett trick från ledningens sida att avgränsa hennes uppgifter till endast arkivet. De visste nämligen att denna tjänst skulle vara överflödigt i framtiden och att hon skulle bli överflödigt. Siv Othén blev sjukskriven ett antal gånger pga. situationen på kontoret. Arbetskamrater som hon tidigare litade på hälsade knappt på henne när de möttes i korridorerna. Hon fikade ensam i sitt tjänsterum bakom stängda dörrar istället för att gå till den stora centralkafeterian som hon tidigare har gjort. Hon kunde få skakningar i hela kroppen och gråta för ingenting. Hennes situation på arbetet var outhärdligt. Trots att hon hade en ganska tuff miljö att arbeta i så trivdes Siv med sitt arbete. Hon skriver att det var tur att mitt i allt elände att hon hade roliga och intressanta arbetsuppgifter.

Othén kunde inte acceptera de orättvisor som pågick på arbetsplatsen. Hon skrev ett brev till personaldirektören i stadshuset (*se bilaga 6*). Personaldirektören frågade Siv varifrån hon hade fått kraften att skriva detta dokument men återkom inte angående svaren på hennes frågor. Inte heller från fackets sida hade Othén fått någon större hjälp. De fanns med vid förhandlingarna men deras agerande var ringa och de verkade inte ha intresse av att stötta henne. Facket slog inte näven i bordet som Siv uttrycker det. Hon skriver vidare: *”Tänk hur Ni har drivit mig genom åren, stressat mig. Och allt detta till ingen nytta. Detta borde gå att lösa men viljan verkade saknas”*. Hon fick medhåll av förvaltningschefen.⁷⁸ Istället för att de skulle lösa problemen blev hon ombedd hela tiden att söka sig till en annan avdelning, att bli omplacerad eller att helt enkelt söka arbete någon annanstans.

---

⁷⁷ Othén S, ”Gävla arbetsplats”, 1999, sid. 4.

⁷⁸ Ibid., sid. 82.

Othén bestämde sig för att hon ville ha ärendet draget vid domstol. Hon lämnade in en stämningsansökan med grunderna avtalsbrott och kränkande särbehandling i arbetslivet. Förvaltningschefen hade sagt att han inte hade någon vilja att reda ut problemen, så hon hade inget annat alternativ. Hon blev uppmanad att utföra än det ena än det andra och när hon så skulle utföra arbetsuppgiften blev hon portad. Det kändes orimligt.⁷⁹

Efter en incident på kontoret blev Siv så arg och ledsen att hon raderade ut en inventeringslista från huvudarkivet. När förvaltningschefen fick reda på det beslutade han att hon skulle hemförlovas med omedelbar verkan. Efter ett möte mellan facket och förvaltningschefen, där Siv inte fick närvara, bestämdes att Siv skulle få en varning, dessutom skulle hon erbjudas annan anställning vid kommunen. Detta skedde i december 1997.

Avdelningschefen tyckte att det var svårbegripligt att facket inte hade ställt upp för sin medlem. Dessutom tyckte han att arbetsgivaren provocerat fram en händelseutveckling som lett fram till att situationen blivit alltmer ohållbar och omöjlig. Ett sådant agerande måste en arbetstagarer rimligen inte acceptera.

Siv fick en uppmaning från förvaltningschefen att tömma sitt rum under överseende av sin fackliga företrädare. Hon kände sig som en ” skabbig hund” och packade ner sina saker, personliga tillhörigheter, i påsar medan representanten från facket satt på en stol och såg på, utan att tala. Dessutom ombads hon att lämna tillbaka nycklar och kort. De var rädda att hon skulle förstöra den geografiska databasen.⁸⁰

I mars 1998 fick Siv Othén underrättelse om uppsägning. I samma veva beviljades hon rättshjälp. Domstolen ogiltigförklarade uppsägningen och kommunen tilldömdes att betala ut drygt 1,1 miljoner kronor, inklusive rättegångskostnader till henne.

Siv Othén som tyckte att hon hade fått ett roligt och stimulerande arbete sattes ur produktion vid 53 års ålder, efter 30 års kommunaltjänst. Kommun i utveckling blev avveckling. Med sig i bagaget fick hon bl.a. orden att hon saknade insikt om sin egen personlighet, inte tillgjorde sig utbildningar, inte kunde ta emot normal arbetsledning och inte under det senaste året utfört arbetsuppgifter tillfredsställande.⁸¹

4.7.1 Intervju med Siv Othén

Vi har intervjuat Siv Othén med anledning av hennes bok ”Gävla arbetsplats”, där hon berättar om de oegentligheter som förekom på hennes arbetsplats, Gävle kommuns stadsingenjörskontor.

På vår fråga om vad det var som drev henne att kämpa mot en ”maktapparat” svarar hon att hon kände sig mycket kränkt och behövde upprättelse. Hon säger att det som gjorde att hon vågade var att hon inte tyckte att det fanns så mycket att förlora, möjligen något att vinna. Cheferna på hennes avdelning hade delegerat i stort sett alla hennes arbetsuppgifter åt andra och det resulterade i att hon endast hade enstaka arbetsuppgifter kvar. Därför hade hon inte så mycket att förlora.

Siv Othén blåste i visslan därför att hon såg ett arbetsliv i visst förfall med stora organisationsproblem. Hon ansåg sig vara utsatt för maktdisciplinering i denna situation. Den

---

⁷⁹ Othén S, 1999, sid. 83.

⁸⁰ Ibid., sid. 91-92.

⁸¹ Ibid., sid. 94.

stora omorganisationen som kontoret skulle genomgå var en för stor uppgift för avdelnings- och förvaltningschefen att klara av. Vissa anställda blev favoriserade på andras bekostnad och arbetsuppgifter fördelades orättvist på avdelningen.

Hon beskriver en whistleblower som en person som är orubbligt handlingskraftig i vissa frågor. En krävande, upplysande, och resultatriktad individ som önskar få till stånd relevanta diskussioner inför olika ställningstagande. Othén tycker att whistleblowers har en extra portion civilkurage och att de har ett starkt värde och normsystem som de försvarar. Vad gäller den ekonomiska situationen så tror hon att det kan avgöra om man vågar gå vidare med fallet.

Vi frågade om hon tycker att hon passar in i den grupp whistleblowers som vi har tagit upp i uppsatsen och om hon accepterar att bli placerad i samma grupp. Hon svarar jakande på båda frågorna. Hon tycker att hon i viss mån kan känna igen sig i gruppen.

Othén fick kraft genom att uppsöka en utomstående jurist som tog tag i ”hennes fall” när facket var för blekt i sitt agerande. Fallet drogs som civilrättsligt mål vid tingsrätt.

Avslutningsvis berättar Siv Othén att hon inte fick något som helst stöd av sina arbetskamrater. De tyckte precis som hon i vissa frågor, men de vågade inte yttra sig. De var rädda att bli arbetslösa, säger hon. Den som stöttade henne på ett underbart sätt var hennes vuxna underbara dotter.

4.8 Sarah Wagnert och ”Lex Sarah”

Det är inte många som har fått en lag uppkallad efter sig. Det har däremot Sara Wagnert. Hon vågade det ingen annan vågade. Sommaren 1997 berättade hon i TV om missförhållandena på Polhemsgården, där de gamla inte fick någon värdig omvårdnad och att de vanvårdades. De boende fick inte duscha på flera veckor och de hade sår som sköttes så dåligt att de fick kallbrand. Hon berättade om liggsår och om patienter som fick ligga och ropa på hjälp i timmar utan att få svar. Det var något hon inte kunde leva med. Hon kunde inte tåla.

Sarah Wagnert var 22 år gammal och fick anställning som undersköterska. Äldreboendet var nytt och även de andra i personalen var nyanställda. Lokalerna var inte klara och nödvändiga hjälpmedel saknades när hyresgästerna flyttade in. Det dröjde inte länge innan Sarah och de andra i personalen insåg det ohållbara i att de, förutom att vårda de äldre, skulle hinna med att städa och laga mat. Hon påtalade det för det privata vårdföretaget ICC Care, som vunnit upphandlingen av äldreboendet. Ledningen och cheferna, liksom de lokala politikerna viftade dock bort problemet. Arbetsförhållandena blev outhärdliga, personalen gick på knäna och många sjukskrev sig. När Karin Svärd från Rapport kom till Polhemsgården, efter ett anonymt tips, och frågade om någon ville berätta om missförhållandena i TV var det ingen som vågade ställa upp.

”Nu eller aldrig, om ingen vågar uttala sig i TV kommer vi aldrig att få till stånd en förändring. Det kändes som sista chansen”, berättar Sarah Wagnert.⁸² Inslaget blev en huvudnyhet i Rapport, alla började tala om äldreomsorg och alla ville tala med henne. Sarah Wagnert tycker att mediabevakningen förde mest gott med sig, då äldreomsorgen kom upp till debatt, hon kände sig

---

⁸²Westlander M, ”Sarah gav civilkurage ett ansikte”, 20060320.

aldrig utnyttjad och uttalade sig bara om sådant hon kunde stå för. Däremot blev journalisternas bevakning av Polhemsgården för närgången, det var inte bra för någon part.⁸³ Hon säger att hon egentligen tyckte det var skrämmande att hon fick sådan uppmärksamhet⁸⁴. Det borde vara självklart att berätta om vanvården.

Debatten som blossade upp ledde till att många andra missförhållanden inom vården avslöjades. Det blev även debatt i riksdagen och den första januari 1999 trädde en ny lagparagraf i kraft. Den har fått smeknamnet Lex Sarah. Företaget ICC Care tvingades överlämna skötseln till kommunen, mycket på grund av Sarahs framträdande i TV.⁸⁵ 1997 blev Sarah Wagnert utnämnd till årets svensk och fick ett pris för sitt civilkurage.

Sarah säger att hon känner sig som en ”dödsvanlig tjej”, som inte hade kunnat ana vilken uppståndelse hennes uttalande skulle orsaka. Det hon gjorde var en självklarhet, hon stod upp för sina åsikter och vek inte från sin princip om medmänsklighet. Hon säger att det var många som hade liknande upplevelser, många som var frustrerade och mådde dåligt av situationen inom äldre vården.⁸⁶ 1997 var konkurrensen på arbetsmarknaden hård och många teg säkerligen av rädsla för att förlora arbetet. Sarah valde trots det, att öppet och offentligt kritisera sin arbetsgivare. Efter inslaget i Rapport kände Sarah sig tvungen att säga upp sig från vårdföretaget. Främst på grund av politikernas och chefernas sätt att hantera krisen.

– *”I stället för att försöka vända situationen till något gott blev jag nedgjord av min närmsta chef på ett personalmöte: Jag var bara 22 år och visste inte vad omsorg handlar om”*

Hon har dock inte ångrat sig, *”Aldrig, vårt huvudsyfte var att de boende på Polhemsgården skulle få det bättre”⁸⁷ Det fick de. Media debatten kom dessutom många andra gamla tillgodo.*

Sarah Wagnert säger att hon inte ser sig som modig. Hon vill förändra och förbättra, men inte till vilket pris som helst. Att förlora arbetet kan vara ett högt pris. *”På ett sätt förstår jag om man inte vågar prata, det är hög arbetslöshet. Men på ett annat sätt förstår jag det inte. Att ta tag i ett problem är ett sätt att visa engagemang”.*

Några problem att få arbete sedan dess har Sarah Wagnert inte haft. Hennes rykte från Polhemsgården har bara varit en fördel, tror hon. Att man känt till min bakgrund har säkert bidragit till att jag sluppit dåliga arbetsgivare, de har inte velat anställa mig. Jag hade gjort likadant idag, säger hon nästan tio år senare. I alla fall vill jag tro det.⁸⁸

För Aftonbladet berättar Sarah hur hon blev bemött av omgivningen. *”Jag fick mängder av brev och samtal. Dessutom hade jag min arbetsgrupp med mig. Däremot blev jag lite besviken på debatten efteråt. Många som arbetade inom vården tog kritiken personligt, fast de gör så gott de kan. Det är resurserna som är otillräckliga.”* Hon berättar vidare att hon har samma åsikter och moral som då. Men med åren blir hon allt mer realistisk.

---

⁸³ Westlander M, ”Sarah gav civilkurage ett ansikte”, 20060320.

⁸⁴ Hellström H, ”Tjejen som skakade Vårdsverige”, januari 1999.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Thunberg Karin & Oneborg Tomas, ”Sarah Wagnert”, SvD 1997-11-23.

⁸⁷ <http://www.aftonbladet.se/kvinna/0004/06/hjalte.html>, 2000-04-06.

⁸⁸ Westlander M, ”Sarah gav civilkurage ett ansikte”, 20060320

– ”*Verkligheten ser tyvärr inte ut som jag drömde om då jag gick min utbildning*”.⁸⁹

4.8.1 Lex Sarah

Lagen som infördes 1999, är inte någon egen lag utan en paragraf i socialtjänstlagen. Den innebär att alla som arbetar med att sköta gamla eller handikappade är skyldiga att anmäla till socialnämnden eller till länsstyrelsen om de träffar på missförhållanden i sitt arbete. Socialnämnden har i sin tur ansvar för att se till att missförhållanden undersöks och åtgärdas.

4.9 Monica Nilsson och BT-Kemi

BT-Kemi i Teckomatorp blev känt i hela Sverige under mitten av 1970-talet, då Sveriges hittills största miljöskandal uppdagades. Företaget, som var traktens största arbetsgivare, tillverkade gift för besprutning av livsmedel hade grävt ner gifttunnor i närliggande marker. Detta upptäcktes då boende i området började reagera på att allting luktade som ” BT-Kemi.”

Monica Nilsson, en av de boende i området, drog igång kampen mot företaget efter att hennes son blivit sjuk. När en släkting, som arbetade för BT-Kemi berättade att det grävdes ned tunnor med restavfall på nätterna, förstod hon att det var det som låg bakom sonens problem. 200 nedgrävda tunnor innehållande kemikalier hittades strax därefter. Tunnorna hade börjat rosta och gifterna hade trängt ner i marken och ut i Braån. Senare hittades ytterligare 600 tunnor⁹⁰

1977 hölls en mycket uppmärksam rättegång. BT-Kemi dömdes till att betala skadestånd, men försattes senare i konkurs. Företagets direktör och fabrikschef åtalades för vårdslöshet enligt brottsbalken, men friades med motiveringen att allmän fara inte kunde styrkas. Skandalen ledde till en ökad debatt i miljöfrågor och ledde indirekt till att en särskild paragraf om miljöbrott tillkom i brottsbalken och till en skärpning av straffen för brott mot miljöskyddslagen.⁹¹ Tre år senare stoppades tillverkningen av bekämpningsmedel och i februari 1979 sprängdes BT-Kemis fabriksbyggnad. Än idag pågår det omfattande saneringsarbetet.

4.9.1 Intervju med Monica Ohlström-Nilsson

Vi skrev ett brev till Monica Ohlström-Nilsson, som hon numera heter, och bad henne berätta om vad som drev henne att blåsa i visslan och varför hon skrev en bok om händelsen. Det här är hennes berättelse.

Vår son Joachim var allergiker och blev jättedålig av BT-Kemis utsläpp. Det visade sig att det var många fler än han som blivit sjuka. Jag skrev min bok för att dela med mig av allt arbete som låg bakom BT-Kemis fall, för min och min familjs del. Jag skrev boken för att vi ska lära oss av misstagen, för vår generation och för nya generationer. Det kändes också bra att få ”skriva av mig” Jag vågade slå larm därför att jag visste att det jag fått veta var sant. Det visade det sig också vara. Då mina misstankar om Joachims besvär och företagets utsläpp gick att sammankoppla vågade jag, och jag skulle göra allt som står i min makt som förälder. Jag hade ju

⁸⁹ <http://www.aftonbladet.se/kvinna/0004/06/hjalte.html>, 2000-04-06.

⁹⁰ . <http://www2.landskrona.se/kommun/miljo/saxan02/history/btkemi.htm>

⁹¹ http://hd.se/svalov/2003/07/11/bt_kemi_bakgrund

bevis med tiden. Varför skulle jag vara rädd? ALDRIG! Jag skulle utan tvekan göra samma sak igen.

De fanns vissa som försökte hindra mig från att berätta. Företagets chef stoppade vår första tidningsartikel om BT-Kemi, han försökte säga att ”jag vill bara vara med i TV och i massmedia”, jag fick även en del otrevliga brev. Ingen har lyckats stoppa mig. Jag hade mycket hjälp av TV, radio och tidningar och hjälp av läkare och andra som trodde på mig.

Whistleblowers kanske har en extra portion civilkurage. Vad jag kanske inte visste var att vid 24 års ålder hade så bra självförtroende. De andra i aktionsgruppen drog sig ur för att de var rädda för vad kommunen skulle säga. Vet jag att något är fel är jag sådan att jag står för vad jag vet. Man kan göra mycket själv.

Jag fick naturligtvis stöd av min man, mina föräldrar och få nära vänner, många vänner fick jag under resans gång, de var mitt stora stöd eftersom de hade den kunskapen. En av dessa personer var Stig Tejning.

Jag tror att det är viktigt att ha en stabil grund, för att våga larma. Jag är född i Teckomatorp, min far och farfar likaså, alla kände till mig. Allt beror, tror jag, på personen i fråga, jag påbörjar aldrig något utan att veta att jag i mesta mån kan komma fram till ett bra resultat. Detta innebär att man måste lyssna och ta hjälp i den mån det behövs med det man själv inte kan och vet.

Många trodde att jag tjänade en massa pengar på BT-Kemi och var avundsjuka. Det var inte alltid lätt att vara barn i vår familj. De fick höra en massa dumheter om mig, saker som folk inte vågade säga till mig direkt. De frågade till exempel barnen om deras fina kläder var köpta med av BT-pengar.

Det var inte många från Teckomatorp som såg positivt på mitt arbete efter ett tag, men jag fick många positiva reaktioner utifrån. Jag blev politiker, något som de flesta såg positivt. Inget är glömt än, BT-Kemi är inte slutfört än. Trots allt har vi klarat detta bra. Jag har lärt mig mycket och fått ut mycket bra av mitt jobb.

Monica Nilsson erhöll 2002 Svalövs kommuns miljöpris för sitt engagemang i BT-Kemi affären och har skrivit boken ”Min seger över BT-Kemi” om händelsen.

Hon är en av 25 personer som presenterats i en utställning på Kulturen i Lund. Utställningen hade namnet *Civilkurage - ”annars är man ingen människa utan bara en lort”* handlade om människor som uttryckt olika former av civilkurage. Bland de representerade finns storheter som Martin Luther King och Nelson Mandela, men även mindre kända människor, som Eva Joly och Anders Ahlmark, som vi berättat om i uppsatsen.⁹²

---

⁹² <http://www.kulturen.com/5/pdf/civilkurage>.

4.10 Informationsbyrån och Jan Guillou

Informationsbyrån, kallad IB, var en svensk underrättelse- och säkerhetsorganisation som bildades 1965 genom en sammanslagning av den hemliga militära underrättelsetjänsten och den hemliga säkerhetstjänsten. Underrättelseverksamheten var inriktad på insamling av underrättelser dels med hjälp av resenärer, flyktingar och egna agenter dels försvarets samarbete och utbyte av underrättelser med olika västliga underrättelsetjänster. Säkerhetsverksamheten var inriktad på övervakning och registrering av kommunister, en verksamhet som formellt avvecklades sedan säkerhetspolisen 1969 i personalkontrollkungörelsen förbjöds att upprätta s.k. åsiktsregister. Officiellt avvecklades IB: s inrikesverksamhet 1970, men verksamheten fortsatte i realiteten in på 1970-talet.

IB: s existens och delar av främst utlandsverksamheten avslöjades 1973 genom artiklar i *Folket i Bild/Kulturfront* av Jan Guillou och Peter Bratt. Avslöjandet ledde till rättsliga påföljder i form av fängelsestraff för spioneri. Efter avslöjandet omorganiserades den hemliga underrättelsetjänsten.⁹³

Intervju med Jan Guillou

Vi intervjuade Jan Guillou via e-post, med anledning av IB affären och han gav oss några korta, men kärnfulla svar.

Vi började vår intervju med att fråga vad det var som drev honom att skriva om IB-affären och därmed arbeta mot en enorm maktapparat och han berättar att det var självförsvar.

IB var ett hot mot mig och mina vänner. På frågan om vad det är som gör att han vågar sticka ut hakan och larma om oegentligheter, svarar han kortfattat: *Vågar? Det är mitt jobb som journalist.*

Han berättar att publiceringen av IB-affären hölls extremt hemlig. Efteråt var det för sent med påtryckningar, så han blev inte utsatt för någon ”uppmuntran” att låta bli att skriva om det. Han har aldrig tvekat att publicera något han skrivit för att inte stöta sig med myndigheter.

På frågan om han blivit utsatt för maktdisciplinering svarar han: ” Jovars, jag dömdes till fängelse för IB-avslöjandet”. Även Jan Guillou beskriver en whistleblower som en människa med civilkurage. Han känner igen sig i gruppen och uppfattar sig själv som en whistleblower. Han anser att det nog har betydelse om man har högt uppsatta vänner, en stabil grund att stå på och en stark självkänsla för att våga sticka ut hakan, men att den personliga moralen är viktigast.

Det är förenat med risker att blåsa i visslan, med hot, försämrad karriär, svårigheter med att få ett nytt arbete och så vidare, *men för min del har det inneburit höga inkomster och berömmelse*, avslutar han, förmodligen med ett småleende.

4.11 Intervju med Richard Minogue

Richard Minogue är ansvarig för den svenska verksamheten inom Hibis Scandinavia (*se bilaga 7*). Han har över 25 års erfarenhet av internrevision och finansiell styrning inom globala företag och sitter även i styrelsen för Internrevisorerna. Han berättar om whistleblowers nedan.

---

⁹³ ”Jakten på ovälkomna åsikter”, <http://home.vxu.se/jfius94/samhallsvindar/jaktenpaovalkomnaasikter.html>

– Det är inte alltid whistleblowers som avslöjar bedrägerier i företag, det kan även vara externrevisorn eller internrevisorn, det kan också ske av en ren slump. Statistiskt sett är det närmare 50 procent av oegentligheterna som avslöjas av whistleblowers. Det kan betyda att internrevisorn inte arbetar på rätt sätt, men de som genomför bedrägerier vet oftast hur den interna kontrollen fungerar och vinklar det på ett sätt som gör det mycket svårt för internrevisorerna att avslöja oegentligheterna. När bedrägerier sker betraktas det som om ledningen har misslyckats, men man anser även att internrevisorerna har misslyckats. Det ses som en stor skandal, de har verkligen inte skött sitt arbete. Fast egentligen så är det ett tecken på en väldig styrka att det upptäcks, bara det hanteras på rätt sätt. Det sker fiffel och oegentligheter i alla organisationer, det är inte det som är konstigt. Det är bra att det upptäcks, men whistleblowers som kommer med ovälkomna nyheter brukar få betala ett högt pris för det. Det går långt tillbaka i historien, att budbäraren blir av med huvudet. Bedrägeri i sig är ingen nyhet, det har alltid funnits, man förstår inte att det finns överallt, trots att det är så vanligt.

– Whistleblowers gör företagen en värdefull tjänst då de avslöjar bedrägerier. Det är bättre att ledningsgruppen blir medveten om problemet, inte för att kunna dölja det, utan för att de ska kunna hantera problemet. Det är bättre att det kommer till ledningens vetskap först, istället för till exempel Dagens Industri, med risk för att det blir en stor skandal. Är det ledningen själv som fuskar, kan man gå ett steg längre och låta aktieägarna få veta. Ledningen borde se till att det finns en kommunikationskanal där whistleblowers har möjlighet att på ett smidigt sätt rapportera in det de vet. Om det inte finns någon sådan kanal, eller om de blir straffade för att de blåser i visslan, är sannolikheten stor att de går till en extern källa. Det bör upprättas en central instans som kan hantera informationen på rätt sätt och som kan avgöra vilken information som är relevant. De bör kunna göra en preliminärbedömning för att se om det finns någon substans i uppgifterna.

– Det är mycket viktigt att de som tar emot informationen är självständiga, dvs. att det finns en tredje part som agerar som mottagare. Det finns företag som är specialiserade på att hantera information från whistleblowers, de kan hantera uppgifterna effektivt och vet vilka motfrågor som bör ställas. Anonyma samtal från whistleblowers är vanliga på större företag. Man bör, om det finns en kanal, noggrant dokumentera hur informationen från whistleblowers behandlats, till exempel varför man valt att inte gå vidare med en viss upplysning. Då finns möjligheten att senare se hur informationen hanterats och på så sätt visa att man inte bara struntat i informationen. Det är bra om en whistleblower finns tillgänglig, de som skickar upplysningar anonymt är ofta väldigt sparsamma med informationen. De berättar bara en liten del och tror att internrevisorn kan ta reda på resten, men det kan vara svårt. Använder whistleblowern t.ex. en Hotmail adress som inte kan spåras, kan utredaren maila tillbaka, informera om att åtgärder skall vidtagas och få möjlighet att be om mer information.

– En whistleblower kan vara vem som helst i ett företag. De som sitter i närheten av en person som begår oegentligheter vet ofta om det, till exempel när det gäller högre chefer så vet ofta sekreteraren om det, de som finns under brukar också märka det. Ju högre upp i företaget en bedragare sitter, ju mer skada gör den personen. Längre ner i hierarkin är det normalt svårare att begå bedrägerier. De flesta av oss är inte så moraliska, när vi ser någonting så är det inte säkert vi säger något. Vi springer inte till ledningen och tar den exponering som det innebär. När det blir sämre tider t.ex. vid neddragningar, eller vid omplaceringar, kommer ofta whistleblowers fram.

Det kan bero på att personen är sur, bitter eller inte har fått ”sin del av kakan”. Ibland är den som larmar själv skyldig, men inte alltid, ibland vill de bara rapportera om oegentligheter.

– När det gäller till exempel Sherron Watkins, som var internrevisor på Enron, så var det hennes arbetsuppgift att hitta och rapportera fel, så det var inget konstigt i sig, men ledningen ville inte lyssna på henne. Hon gick då runt ledningen och då kan man kalla det för whistleblowing. Det gick ganska illa för henne i början, hon fick flytta från sitt kontor som fanns högt upp till ett litet kontor längst ner i byggnaden, utan att ha någonting att göra, tills hon så småningom slutade på Enron. Hon blev ordentligt kränkt, men även om hon inte hade avslöjat Enron, skulle hon ha blivit bränd. Internrevisorer lever farligt, hon hade fått kritik om hon inte hade upptäckt oegentligheterna, när konkursen hade varit ett faktum. Sherron Watkins har det inte så lätt idag, även om hon varit på första sidan i Time Magazine, hon är dock eftertraktad som konsult och anlitas för att berätta om Enron. Hon fick problem under rättegången då det visade sig att hon sålt sina Enron-aktier efter att ha informerat ledningen om oegentligheterna. Hon utnyttjade så kallad ”insider information” Man ska alltså inte alltid se whistleblowers som helt oskyldiga, det är vanliga människor. Det gick bättre för Cynthia Cooper på Worldcom, hon fick behålla sitt arbete och antalet internrevisorer, som arbetade under henne, fördubblades.

– Jeffrey Wigand, som avslöjade att B & W Tobacco använde beroendeframkallande ämnen i tobak, förlorade sitt arbete och kunde inte få något nytt. Det var ingen inom tobaksindustrin som ville anställa honom. Wigand blev ekonomiskt drabbad under många år och äktenskapet slutade i skilsmässa. Nu klarar han sig bra och arbetar som konsult, rent psykologiskt så mår han troligtvis mycket bättre nu, än vad han skulle ha gjort om han inte avslöjat tobaksbolaget.

– Den nya SOX lagstiftningen gör att det inte går att slå tillbaka på whistleblowers. Tidigare var det lättare att avskeda människor, då det inte fanns något bra skydd. I Sverige har whistleblowers i regel ett bra grundskydd, personerna får i regel behålla sitt arbete, även om det förekommer degraderingar.

– *Vad händer med whistleblowers? Listan kan göras lång:*

- Man bortser från dina anklagelser
- Ditt rykte sätts på prov
- Du blir arbetslös i årtal
- Du kan bli stämd
- Bevismaterial göms eller förstörs
- Du kan bli hotad, avstängd, sparkad
- Du blir stressad och deprimerad
- Du kommer att förstå att livet är orättvist

– *Vad ska man då göra, om man är en potentiell whistleblower?*

- Tänk igenom saken ordentligt och gör inte något spontant.
- Diskutera med någon du litar på, en kollega, eller vän, familj.
- Var helt säker på att Du verkligen vill göra det.
- Se till din finansiella situation. Det kan vara svårt om man till exempel är ensamstående och har tre barn att försörja.

- Lämna inte alla dina bevis till bolagsjuristen. Är denne inblandad lär bevisen försvinna. Det är viktigt att säkra de bevis som finns, så behåll en kopia, till exempel i ett bankfack. Om Du blir stämnd och anklagas för att inte ha några bevis, så finns kopior kvar om de andra försvinner.

- Gå till rätt person i organisationen, din chef, eller din chefs chef, om du inte litar på dem, gå till koncernjuristen, interrevisorn eller säkerhetschefen. Misstänker Du att dessa personer är inblandade, då är externrevisorn i ett aktiebolag bra att gå till. De har vissa plikter och måste notera och dokumentera och om dem känner till att ledningen är involverad i någonting så måste de gå till styrelsen och om styrelsen inte agerar så måste de gå ett steg till.

– Det finns många kännetecken för en whistleblower. Personen kan vara precis lika skum som den person som begår bedrägerierna, men som avslöjar dessa för egen vinning. Det kan också vara en person som känner en så stark moralitet att de mår illa när de ser att någon fuskar och vill avslöja det. Sedan finns allt emellan dessa motpoler. Vi lär oss redan som barn att inte skvallra på de andra barnen, det ligger djupt i oss och slår tillbaka. Speciellt om det ligger en djup osäkerhet om bedrägerier verkligen förekommer, om man inte riktigt vet, så vill man gärna hitta bortförklaringar till vad som sker. Det är ganska ovanligt att man blir en whistleblower, de flesta har inte motivationen eller civilkuraget att ta steget. Whistleblowers är modiga, de har civilkurage och är beredda att ta en personlig risk, som inte automatiskt ger dem någon vinning. Motivationen är däremot inte alltid helig. Det kan röra sig om revansch, men kurage har de.

– Ett annat kännetecken för whistleblowers är att de brukar vara ostabila. Inte i grunden, men under den tiden de är whistleblowers, på grund av den stressiga situation de befinner sig i. De blir lätt paranoida och tror att hela universum kretsar runt dem, fast de i verkligheten är långt ut på kanten någonstans. De blir ofta väldigt känsliga, så har man med en whistleblower att göra, så måste man vara väldigt försiktig. Det är viktigt att sätta sig in i deras situation och inte pressa dem för hårt, eller exponera dem i onödan, De är redan tillräckligt pressade. Psykisk stress tar ofta hårdare på dem, än situationen i sig, det gör dem labila och pendlar ofta från att vara mycket glada till mycket deprimerande.

Man ska inte ge en whistleblower information om vad som händer under utredningen. I början tycker ofta whistleblowers att det är okej, men senare börjar de ofta bli allt mer angelägna om att få veta mer om vad som sker, men man bör definitivt inte lämna någon information. De behöver inte nödvändigtvis vara änglar, det kan vara någon som så småningom utnyttjar informationen på fel sätt. Utredare bör tala med whistleblowers och ge spelreglerna redan vid första mötet. De bör berätta att de uppskattar informationen, lova att hantera det seriöst, ta hänsyn till whistleblowers situation, men tala om att de måste acceptera att de inte kan få vidare information.

– Företagen börjar förstå vikten av att kunna få information från whistleblowers, de har också förstått att whistleblowers tidigare råkat väldigt illa ut. Numera uppmuntrar många företag de anställda att blåsa i visslan och då vågar fler komma fram och berätta om oegentligheter i organisationen. Idag blir whistleblowers i regel bättre behandlade, de får dock ofta ta ”ett halvt steg ner innan de kommer upp igen”, det är i regel inte någon som klappar en whistleblower på ryggen och ger beröm. Whistleblowers skulle kanske inte få en medalj, men det vore en bra idé om företagen har en förslagslåda, där personalen kan berätta om oegentligheter och kanske vinna pengar för det.

4.12 Intervju med Peter Garpenhag, Externrevisor

Vi har intervjuat Peter Garpenhag, som är Auktoriserad revisor för Öhrlings PricewaterhouseCoopers AB i Stockholm. Han berättar om whistleblowers och deras möjligheter att avslöja bedrägerier nedan.

– Whistleblowers har inga krav på oberoende att ta hänsyn till. Vi måste ju verkligen hålla oss till regelboken för vad vi får göra och vad vi skall göra. Det skulle dock inte vara lättare att avslöja bedrägerier eller att få igång en utredning om det inte fanns så strikta regler, vi är inte bakbundna på något vis. Reglerna som revisorer måste följa utgör inte något hinder, tvärtom, regelverket är ett stöd. Vi gör allt för att en anmälan blir så rätt uppbyggd som det bara går, men vi har ju fortfarande inte tagit ställning till om det är ett brott eller inte. Vi släpper det då det är en misstanke och lämnar över ärendet.

– Vi samarbetar gärna med whistleblowers och tar gärna med deras namn i vår anmälan som lämpliga kontaktpersoner för utredarna på Ekobrottsmyndigheten. De är bra för revisorerna och viktiga för bolag som har en extern styrelse och ett vidare aktieäggande. De som sitter i styrelsen är måna om att få ansvarsfrihet och vill inte hamna i någon brottsutredning, de har vanligtvis inte heller någon ekonomisk vinning av att hålla tyst om det inte är så att de själva är inblandade. De har allt att vinna på att allt står rätt till i böckerna och de vill gärna ha personer på olika stolar i företaget, som larmar om något inte står rätt till. Är det en företagsledare som äger alla aktierna och även är den ende i styrelsen finns ofta inte någon naturlig aspirant till visselblåsare. Det kanske finns en person som är ekonomiansvarig och som gör som han blir tillsagd, och så länge det inte känns helt fel så kommer inte den personen heller att säga något.

Whistleblowers kan gå andra vägar än vad revisorer kan, men många gånger kan det vara mer känsligt för en anställd att larma om oegentligheter, då de måste se till den vanliga privatekonomin. Det finns en stor risk att man förlorar sin anställning. Anledningen till uppsägningen brukar officiellt vara att man anses ha samarbetssvårigheter eller att det råder arbetsbrist, så jag tror att det sitter långt inne innan en anställd drar i handbromsen och anmäler sin arbetsgivare eller närmsta chef för misstänkt brott.

– Jag kan riskera att jag bryter mot aktiebolagslagen om jag inte skickar en underrättelse till styrelsen om någon oegentlighet. Misstanke om brott skall anmälas till styrelsen, det räcker med att jag misstänker brott och behöver inte vara säker på att brott begåtts. Inom fjorton dagar skall styrelsen skriftligen ha svarat på revisorernas frågor alternativt rätta till felen. Kan de övertyga revisorn så är det okej, annars skickas en underrättelse till bolagsverket och till styrelsen att revisorn avgår, och så skickas en anmälan om misstanke om brott in till Ekobrottsmyndigheten. Det är inte så vanligt att man behöver vidta dessa åtgärder och slutligen avgå som revisor utan det har bara skett ett fåtal tillfällen på mitt kontor.

– En anledning till att whistleblowers kan driva frågor längre än revisorerna är att de inte har någon tystnadsplikt i den bemärkelsen som revisorer har, vilken är rätt långtgående. Anställda har också ofta tystnadsplikt, eller har skrivit under sekretessavtal som kan innebära att de bryter mot avtal, om dem larmar. Men jag tror att revisorers tystnadsplikt är ett par snäpp hårdare och vi har revisorsnämnden som gärna kommer in och granskar om det är så att vi inte följer god revisorssed. Vi har dock anmälningsplikt om vi finner oegentligheter.

– Andra anställda i företagen brukar veta om det förekommer oegentligheter. Bokföraren i ett företag vet oftast om det förekommer brott, det finns så många olika typer av brottslighet. Den ekonomiska brottsligheten syns för det mesta i räkenskaperna och då är den redovisningsansvarige medveten om att det smugit sig in saker och ting i bokföringen som inte ska vara där, det kan handla om luftfakturering eller rena momsbedrägerier. Som revisor skulle man vilja ha en möjlighet att utföra en mer ingående revision, för att minimera risken att oegentligheter finns men av kostnadsskäl så begränsar man sitt arbete.

Liksom externa revisorer har interna revisorer en skyldighet att rapportera brott. En internrevisor granskar samma saker som en externrevisor, men vi lägger mindre kraft på det om vi har bra rapportering från internrevisorerna.

– Whistleblowers larmar inte alltid enbart för den goda sakens skull, det kan råda andra anledningar. Jag har en kund, som är på kollisionskurs med en person, efter att inte ha kunnat enas om ett aktieförvärv, och helt plötsligt så anmäler den missnöjde parten (som ej är aktieägare) ägaren, till Skatteverket och påstår att bolaget har svart arbetskraft, skickar brev till kommunen och säger att företaget saknar bygglov för både det ena och det andra. Han gör gällande att man har ändrat verksamhetsinriktning vilket strider med den ursprungliga byggplanen. Allt detta bara för att sätta käppar i hjulet för företaget.

– I de företag jag arbetar för förekommer inte whistleblowers, det är en så liten krets där styrelse och ägare ofta är samma person. Förekommer oegentligheter så är ofta styrelse/ägare involverade och kommer inte att blåsa i visslan.

Jag har dock erfarenhet av en whistleblower. Det gällde ett bolag som vi hade ett revisionsuppdrag för. Företaget gick dåligt och blev godkänt för företagsrekonstruktion. En företagskonstruktör kopplades in och började analysera de problemområden som fanns. Han gjorde en ingående kontroll av räkenskaperna för att bilda sig en uppfattning om det fanns några förutsättningar att fortsätta bolagets verksamhet och hittade då många konstigheter.

– Han ringde till oss, då vi var externa revisorer i bolaget och kallade till möte. Han var mycket mån om att vi gick in med en anmälan och ringde oss vid flera tillfällen, så han är vad man kan kalla för en whistleblower. Vi hade dock ingen skyldighet att rapportera till honom, så vi lämnade inte ut någon ytterligare information i ärendet. Vi kan inte lämna ut någon information till whistleblowers. De kan få kalla fötter och bli rädda för att ha gjort något som de inte borde, och prata med den misstänkta personen, som då får alla möjligheter att städa undan, bokföringsmaterial kan ju försvinna. Det finns väldigt lite att gå på, vid en fortsatt granskning, om papper och datamedia försvinner. Då finns bara gamla rapporter och eventuella vittnesuppgifter att tillgå. En nyckelperson på bolaget som också var involverad i beslutsfattande hade också en del frågetecken som han ville att vi skulle titta på, han anade att något inte stod rätt till. Han flaggade ungefär samtidigt som rekonstruktören för att det förekom oegentligheter. Jag åkte till företaget och började nysta i alltihopa, det slutade med att det blev ett långt pm om bl.a. misstanke om bokföringsbrott. En skrivelse tillställdes bolagets styrelse i enlighet med ABL 9 kap § 42.

– Vi skulle troligen ha upptäckt felaktigheterna om vi haft ett större urval vid vår granskning året innan allt detta uppdagades, men som revisorer granskar man inte allt. Vi gör en riskbedömning och utifrån riskbedömningen gör vi en revisionsplanering och utför sedan revisionen.

Rekonstruktionen upphävdes omedelbart och alla handlingar togs tillbaka från rekonstruktören. Vi revisorer fick inte svar på våra frågor utan man försökte förhala och kom med osanna uppgifter varför vi avgick som revisorer och ärendet skickades vidare till ekobrottsmyndigheten. I och med detta så sattes bolaget i konkurs av styrelsen. Den person som blåste i visslan i det här fallet blev inte drabbad på något sätt, då personen inte arbetade i företaget.

– Jag tror inte att vi har fått en ökad ekonomisk brottslighet, men däremot så tror jag att det blir vanligare att andra larmar om oegentligheter i företag, så kallade whistleblowers. De sitter närmare verksamheten, vi har löpande kontakt med företaget men inte alls i den omfattningen, med dagliga kontakter, det är där de personerna som hittar oegentligheter oftast finns.

Det finns inte konflikter mellan tystnadsplikt och anmälningsplikt. Vi har ingen tystnadsplikt mot ekobrottsmyndigheten, då kan vi berätta allt utan begränsningar. Revisorerna på Öhrlings PWC har en enorm backup i en juristfunktion som är väldigt duktiga på det här med ekobrottsmisstankar och oegentligheter och allt som rör revisorsnämndsärenden. Vi som revisorer driver inte en sådan här fråga själv, så fort vi misstänker någonting, så ringer vi och bokar en tid, sedan sitter vi tillsammans och går igenom hela upplägget.

– Vi måste vara säkra på att misstanken är befogad, vi måste kontrollera informationen som lämnas till oss, och själva bilda oss en uppfattning om det finns en brottsmisstanke eller ej. Om jag anmäler och avgår utan att jag har torrt om fötterna så kommer vi att få en skadeståndsanmälan på oss, och den kommer att slå hårt. Finns misstanke om brott, formulerar juristerna skrivelserna. Den vidare handläggningen av ärendet hanteras sedan oftast av våra advokater. De sköter sedan all skriftväxling med motparten eller dess advokater. Det sker på en hög nivå och det känns tryggt, då det ofta är komplexa frågor.

4.13 Intervju med Martin Krüger, Externrevisor

Martin Krüger är Auktoriserad revisor och arbetar sedan 10 år tillbaka för KPMG. För ungefär tre år sedan startade företaget upp en Forensic avdelning, som arbetar med utredningar i samband med misstänkta eller konstaterade oegentligheter. De utför även utredningar i samband med tvister och utför förebyggande arbete för att minska risker för oegentligheter i företag. Martin Krüger är en av de sex personer som arbetar på avdelningen.

– Jag anser inte att regelverket och etikreglerna som revisorer måste följa utgör något hinder för att vi ska kunna avslöja oegentligheter. RS 240, som innebär att revisorn skall göra en mer omfattande granskningsinsats och att revisorn skall göra en analys av risken för oegentligheter, begränsar inte våra möjligheter. Det snarare förtydligar vikten av att vi tittar på det hela.

– Det finns en viss begränsning för vilka personer man ska anmäla. När det gäller de utredningar vi får på forensic, är det nästan aldrig VD eller styrelse som är utsatta, eller som har gjort något internt, utan det är någon annan ganska högt uppsatt person i företaget. Det kan vara en ekonomichef eller IT-chef som har försnillat, någon säljare som fått en kickback eller någon inköpare som har fått någon olämplig förmån. De brotten är svåra för revisorer att upptäcka, då de kanske inte har en ekonomisk innefattning som rättfärdigar att man ska börja gräva djupare i det. Det kanske inte rör sig om så stora belopp om man jämför med omsättningen i ett stort bolag, möjligtvis kan man upptäcka oegentligheter om man gör ett stickprov. Men då ska man ha tur, och vi har ju det här med väsentlighet och risk som revisor för att se vad vi behöver titta på, för

att kunna skriva på att det ser okej ut. Då får man välja ut de delar man tycker ser mer riskfyllda ut och som har större effekt på den totala bilden. En del företag tror att man ska hitta varenda liten sak som revisor, vilket är en omöjlighet.

– Anställda har lättare att hitta fel. Den egna interna kontrollen i företag står för närmare 50 procent av upptäckterna. Det är inte så konstigt, det gäller ofta sådant som revisorerna inte har haft möjlighet att upptäcka, för att det inte är av den storleken eller mängden. Det är en kostnadsfråga hur mycket tid man ska lägga ner på en granskning. Man får leva med en viss riskbenägenhet och göra en bedömning. Det finns inga direkta regelverk överlag som begränsar oss att upptäcka oegentligheter, däremot måste vi ställa väsentlighet och risk och storleken på bolaget till hur mycket vi kan granska.

– Jag har inte varit med om något fall där jag själv har behövt anmäla någonting kring brott. Jag får ärendet då det redan finns misstanke om brott, och då är det ofta så att vi får uppdraget från en revisionsklient. De vänder sig först till sin revisor och säger att det här är något som inte känns riktigt, att det finns risk för oegentligheter och undrar om dem kan utreda det. Revisorerna brukar då anlita oss, dels för att de vill ha ett oberoende team och för att de kanske inte alltid har möjlighet att hantera det. Det brukar ofta bli så att vi lämnar vår rapport till ekonomichefen, VD:n eller till styrelsen. Ibland vill de inte att revisorn ska få ta del av rapporten, för att man tycker att revisorn eventuellt inte har skött sitt uppdrag. Det finns risk när vi gör en utredning av KPMG revisorer att revisorn inte skött sitt arbete. Det kan ju vara en stor internkontrollfråga som han inte har granskat. Men än så länge har vi inte haft problem av den digniteten.

– Vi har en bolagsjurist hos oss som hjälper oss med alla frågor om hur vi ska hantera våra uppdrag. Vi vänder oss till honom och även till en riskmanager som hjälper oss. Jag skulle ta kontakt med bolagsjuristen innan jag skulle anmäla något.

– Antalet uppdrag vi får in på KPMG Forensic går lite i perioder, det har varit stort massmedialt intresse för oegentligheter den senaste tiden. Det där styrs lite av om det begås någonting, att bara för att det blivit ett ökat intresse för det, så innebär det inte att vi får göra mer förebyggande arbete. Just nu har vi haft mycket utredningar där det funnits misstanke om oegentligheter. Jag vet inte exakt vad det beror på, går vi tillbaka ett halvår, så var det nästan ingenting. Så det går upp och ner, men intresset finns bland företagen att ha bättre kontroll eftersom det kan svärta ner företaget om det kommer ut i media, för oftast är det negativt. Även om man själv är ett brottsoffer, så kan man utpekas som syndare för att man inte har haft kontroll. Det har blivit ett ökat fokus och det kan vara en anledning till att det blir mer att göra

– Just vår avdelning har inte varit inne så mycket på förebyggande arbete. Däremot har vi en avdelning till som arbetar med internrevision och interna kontrollsystem och de har fullt upp hela tiden, så det finns ett intresse att se över den interna kontrollen. Det finns alltid risk för att oegentligheter genomsyrar hela bolaget. Om man anmäler oegentligheter till styrelse och VD, och det visar sig att de är inblandade, så får man anmäla det och avgå som revisor. Om man frivilligt avgår som revisor är det en indikation på att något har inträffat.

– Det är sällan vi får direktkontakt med den som larmar om oegentligheter, om det inte är någon på till exempel ekonomiavdelningen som gör det, det är oftast bara de som känner till oss. En person på t.ex. IT-avdelningen vet knappt vem revisorn är. Oftast är det en anställd som

rapporterar till någon som denne känner förtroende för och som sedan, i sin tur, tar beslutet att kontakta oss.

Jag vet dock att det finns olika informationskanaler, men det är inte så utvecklat i Sverige än. PWC har en förm av ramavtal med något företag, där de lovar att vara ute hos kunden inom 24 timmar efter att de kontaktat dem. Men då finns det någon på bolaget som samlar informationen först, sållar och gör en bedömning. Vi har pratat om att sätta upp en sådan linje eller något liknande på KPMG, men än så länge har vi inte resurser. Dessutom är det en viss risk, man ska kunna sålla på ett bra sätt, fundera på vad som ligger bakom och sedan kunna komma ut till kunden och bedöma situationen inom 24 timmar. Det kan vara svårt att sätta ett pris på, och få ekonomi i det, både för vår del och för kunden.

– Whistleblowers ersätter inte revisorer, utan de snarare kompletterar varandra, vi revisorer faller inte tillbaka. Whistleblowers, som arbetar på ett företag har dock lättare att snappa upp information om oegentligheter i korridorerna. Whistleblowing kan handla om andra värden än rent ekonomiska, t.ex. barnarbete och det är inte något som revisorer i första hand granskar. En whistleblower kan i princip larma om vad som helst. Vi har ett mer begränsat granskningsområde, men om vi ser till den ekonomiska biten så har vi då anmälningsskyldighet till VD och styrelse.

– Medvetenheten om att oegentligheter förekommer ökar. Det gör snarare att det blir fler whistleblowers. Sedan beror det på företagen, vilken kultur de har, om det anses okej att blåsa i visslan. I Sverige är vi ganska angelägna om att det ska vara rätt, tror jag. Man accepterar nog whistleblowers och tycker det är okej att ”skvallra”.

Brotten sker normalt högre upp i hierarkin. Det är oftast en man i 35–45 års ålder som begår brotten. Han är relativt erfaren och sitter relativt högt upp, som en inköpschef eller ekonomichef eller liknande, som har ganska mycket befogenheter och inte så många som kollar honom. Dessutom är han väl förtrogen med systemen. De som jobbar närmast en sådan person är de som kan se om det förekommer oegentligheter. Det är tyvärr så, att ju högre upp i hierarkin man är, desto mer gehör får man, när man blåser i visslan.

– Toleransen för fiffel i företagen har inte ökat, snarare tvärtom. Man ökar kontrollen och även fokusen på det, men samtidigt förändras IT-världen hela tiden och de som är duktiga ligger hela tiden steget före. Det ökar riskerna med nya möjligheter att lura systemet, mycket automatik i systemen och mindre manuella kontroller gör det svårare.

4.14 Lars Agerberg, Internrevisor

Lars Agerberg berättar om whistleblowers nedan. Det har ingenting att göra med hans anställning i Skandia, utan det är generella tankar utifrån hans yrkesroll som internrevisor.

4.14.1 Whistleblowing från ett internrevisionsperspektiv

– Om vi tittar på whistleblowing från en internrevisors perspektiv så handlar frågeställningarna om integritet, oberoende och intern kontroll. Internrevisionen kan mycket väl ta på sig uppgifter inom detta område. Vår internationella branschorganisation, The Institute of Internal Auditors (IIA), har i sin ”Practice Advisory 2100-5”, om ”Legal Considerations in Evaluating Regulatory

Compliance Programs”, sagt att internrevisionen skall lägga in i sin årliga plan att granska om whistleblowers kan ha utsatts för påtryckningar samt rekommendera att en etik ombudsman skall ha utsetts. I vissa stater finns även inskrivet i lagstiftningen ett visst skydd för en etik ombudsman att inte behöva uppge den information som han fått från en whistleblower.

– Samma problem gäller internrevisorer som kan få reda på känslig information i sin yrkesutövning, och som kan sätta enskilda uppgiftslämnare i en besvärlig situation om detta rapporteras. I IIA:s Practice Advisory 2440-3 om ”Communicating Sensitive Information Within and Outside the Chain of Command” diskuteras att även internrevisorn själv kan hamna i en situation då han/hon överväger att behöva rapportera utanför sina normala rapporteringslinjer. Studier som refererar till detta har konstaterat att även om merparten av whistleblowers rapporterar sina iakttagelser internt, förekommer extern rapportering främst i de fall uppgiftslämnaren vill stoppa sitt företag från att begå illegala eller skadliga handlingar.⁹⁴

För en internrevisor (IR) kan whistleblowing sorteras in i ett par olika områden:

- Ovan talar jag om situationen att internrevisorn själv kan upptäcka situationer som kan behövas rapporteras utanför den normala rapporteringsvägen, dvs. i strid med internrevisionens charter eller interna regler. Det ingår i internrevisionens dagliga arbetsuppgifter att granska organisationens processer utifrån ett riskperspektiv. Detta medför att internrevisorn ofta arbetar inom de mest känsliga områden i organisationen, och kommer därför i kontakt med dessa.
- Internrevisionen kan även behöva ingripa för att skydda uppgiftslämnare i organisationen. Detta dels om IR har blivit tilldelad en formell roll att vara mottagare för sådan intern whistleblowing, dels om IR av en händelse fått information om sådana incidenter.
- Ytterligare en roll för IR är att säkerställa preventivt att anonymitetsskydd m.m. för sådan rapportering är på plats för att möjliggöra för whistleblowers att rapportera iakttagelser utan risk för egen del.
- IR har även ofta en roll som bollplank när etiska och andra policier skall upprättas inom sådana områden.

– Internrevisionen har alltså ett antal viktiga roller och ett stort ansvar i anslutning till whistleblowing, inte minst preventivt. Ett område som internrevisionen diskuterat är hur man kan använda systemstöd för whistleblowing. Det finns sådana incidentsystem på marknaden där incidenter från verksamheten registreras, loggas och rapporteras. Eftersom ett sådant system kan göras tillgängligt för samtliga anställda som har tillgång till PC torde finnas en möjlighet att även utnyttja ett sådant system för whistleblowing. Detta förutsätter då att man kan säkerställa att just whistleblowing incidenter skickas till en ”säker” mottagare (etikombudsman, internrevisionen etc.) samt att man säkerställer att server och information hanteras på ett skyddat sätt. Det kommer i så fall att ligga inom internrevisionens uppdrag att granska att detta skydd fungerar tillfredställande och att samtliga incidenter kanaliseras till rätt mottagare.

---

⁹⁴ www.theiia.org

– Slutligen måste vi förstå att whistleblowing kan omfatta både interna och externa frågeställningar:

- Interna kan till exempel vara mobbning, arbetskamrater som stjälar från jobbet, missbruk av chefsställning, porrsurfing eller annat privat utnyttjande av företagets resurser. Gemensamt är att dessa är förhållanden som knappast stöds av bolaget, varför det inte är någon risk om sådant rapporteras internt till ledningen eller annan som utsetts av organisationen som ansvarig. Sådana kan naturligtvis även internrevisionen medverka till att utreda.
- En annan sak blir det om den anställde har identifierat missförhållanden som organisationen tycks ha sanktionerat. Exempel skulle kunna vara att man medvetet begår miljöbrott, att bolaget sysslar med bestickning i sina affärsrelationer eller att man marknadsför och säljer produkter som är odugliga eller farliga för allmänheten. Att ta emot mutor kan hänföras till endera av kategorierna, beroende på den unika situationen. Inom detta område ligger även att de högsta cheferna eller styrelsen uppenbarligen agerar oetiskt, eftersom det interna skydds nätet för dessa ofta i praktiken är så starkt att inte ens internrevisionen kan göra särskilt mycket. Möjligen kan externrevisorerna bli de som agerar i dessa fall.

– Dessa två kategorier måste hanteras olika, både av en utsedd ombudsman eller av internrevisionen. Den andra kategorin är uppenbart den mest känsliga, eftersom man då riskerar att gå emot sitt eget företag och sannolikt sätter sin yrkesroll på spel. De regler från IIA som jag refererat till ovan ger viss ledning för hur internrevisionen skall agera i sådana situationer, men därifrån måste varje ”case” bedömas från fall till fall.

5. Analys

I detta avsnitt analyserar vi resultatet från vår empiriska studie. Den grundar sig på vår teoretiska referensram. Vi har valt att underbygga vår analys med citat som framkom vid den empiriska insamlingen.

Efter våra intervjuer med våra respondenter, har vi kunnat urskilja ett mönster som ger en djupare förståelse för våra forskningsfrågor. Vi utgick från en intervjuguide när vi genomförde våra intervjuer. Vi har ställt likvärdiga frågor till alla våra respondenter för att kunna få en bild av whistleblowers och för att försöka ta reda på vad som driver personen att blåsa i visslan. Vi har anpassat våra frågor efter vad det var som personen i fråga avslöjade och inom vilken sektor han/hon har arbetat. Vi har förutom whistleblowers intervjuat två auktoriserade externrevisorer, en internrevisor och en person med erfarenhet av internrevision och finansiell styrning. Frågorna vi ställde till dessa personer skiljde sig förstås från övriga respondenter. Frågorna kan läsas i sin helhet i bilaga Y och Z.

Tyvärr har vi inte kunnat få kontakt med alla whistleblowers som vi sökt. Det beror dels på tidsbrist från respondentens sida, dels på att den informationen de besitter kan vara av känslig karaktär så att de, av den anledningen inte vill delta i intervjun. Vi har upptäckt att det har varit enklare att få information när det gäller händelser som inte handlar om ekonomiska aspekter. Vi har inte lyckats få en intervju med någon som larmat om ekonomiska oegentligheter. Vi har därför fått använda oss av andrahandsuppgifter i vår empiridel. Nedan följer en analys av de fall som togs upp i empirikapitlet.

När det kommer till den ontologiska utgångspunkten som vi har valt i vår uppsats, har vi noterat att whistleblowers ofta styrs av sina normer och känslor när de väljer att larma. Men det förekommer även de som blåser i visselpipan för egen vinning. Det kan också bero på hämndbegär.

Generellt kan vi konstatera att de whistleblowers vi har intervjuat nämner civillikage som något man måste ha för att våga blåsa i visslan. En stor dos av mod hjälper också längs vägen. En whistleblower känner ofta inom sig när något är fel, och de har en stark tilltro till rättvisan. Sanningenlighet och oberoende är viktigt för en whistleblower. Dessutom betyder stödet från främst familjen oerhört mycket för att de ska orka med den psykiska pressen som de utsätts för.

De svar vi fått tyder på att det inte spelar någon större roll var i företagshierarkin en whistleblower befinner sig. Bedrägerier förekommer överallt i organisationen, men får större konsekvenser högre upp i hierarkin. Forskning i området tyder på att de som är mest benägna att begå bedrägerier är män mellan 35-45 år, som innehar relativt höga positioner.

Vilka är det då som slår larm? Vi har konstaterat, efter vår empiriska undersökning att de whistleblowers som vi har intervjuat inte är några rättshaverister med auktoritetshat. Tvärtom, det är människor med en stark tro på rättvisa och hög moral. Det är våra moralväktare.

Som vi nämnde tidigare i vårt arbete så har whistleblowers i bl.a. USA och Storbritannien ett skydd. Sverige har inte någon speciell lag som skyddar whistleblowers, utan de får förlita sig på

bl.a. Arbetsmiljölagen (SFS 1977:1160) och Yttrandefrihetsgrundlagen (SFS 1991:1469). Sverige har starka lagregler när det kommer till att skydda en arbetstagare jämfört med andra länder. Den offentliga sektorn sägs generellt ha ett bättre skydd för whistleblowers, men vi har inte sett några belägg för det. Det har förts en diskussion om att förbättra meddelarskyddet inom den privata sektorn under flera år.

Vad gäller den allmänna uppfattningen att det börjar bli mer accepterat att vara en whistleblower, råder det delade meningar. En del av våra respondenter tyckte att det har blivit mer riskfritt att avslöja bedrägerier medan andra fortfarande anser det riskfyllt. Vad vi har kunnat tolka av det material och den information som vi har haft tillgänglig, så är det fortfarande förenat med vissa risker att blåsa i visslan. Det finns dock ofta ett skydd i att oegentligheter kommer ut i media.

Listan på åtgärder som ledningen kan ta till mot whistleblowers kan vara lång. Det finns många metoder en arbetsgivare kan ta till, för att bli av med personal som avslöjat bedrägerier. Det kan vara allt från att personen i fråga får en försämrad löneutveckling, blir utfryst, hotad, omplacerad, uppsagd eller avskedad till att den utsatta personens familj trakasseras. En del arbetsgivare drar sig inte för att rota i visselblåsares privatliv, för att hitta svagheter som de sedan kan utnyttja. En visselblåsare kan även bli utsatt för hån och hat från arbetskamrater och misstänksamhet från andra och på så sätt bli drabbad från flera håll. Det kan även vara svårt att få ett nytt arbete när det blir känt att man blåst i visslan. Nya arbetsgivare kan vara misstänksamma för att de larmat om oegentligheter tidigare.

Personerna kan även drabbas av hat och hämndaktioner från omgivningen. Det kan bero på att man agerat när ett företag begår oegentligheter och följderna blivit att företaget tvingats läggas ned. Om människor i området blir arbetslösa eller om bygden drabbas av dåligt rykte, så kan omgivningen reagera negativt, även om visselblåsningen i sig var av godo. Ett exempel, som vi dock inte behandlat i vår uppsats, är Ingvar Bratt, som avslöjade Bofors-affären. Han blev inte speciellt uppskattad i Karlskoga och tvingades flytta. Även hans familj blev drabbad av trakasserier.

5.1 Whistleblowers i den offentliga sektorn

De respondenter som arbetade i den offentliga sektorn kan tyckas ha varit naiva och trott att deras anställning inom staten skulle skydda dem. De fick tyvärr utstå mer än de någonsin kunnat föreställa sig. Anders Ahlmarks trodde han att hans position gjorde att han kunde avslöja oegentligheterna utan att det skulle innebära några efterräkningar. Han trodde aldrig att det skulle gå så långt som det gjorde. Siv Othén var övertygad om att det skulle räcka med att gå till chefen och berätta om de oegentligheter som förekom på arbetsplatsen, men det slutade med att hon fick lämna sin tjänst.

Det som verkar alarmerande är att staten, som ska skydda medborgare och se till att lagar och regler efterlevs, beter sig omoraliskt och kanske rentav brottsligt. När det gäller Ahlmarks fall skrev Justitiekanslern att Ahlmark var paranoid, och att hans personlighet var upphov till en rad olyckliga ”interna konflikter”. Sådana uttalanden är inte vad som kan förväntas av en myndighetsperson.

Trots att Ahlmark visat ämbetskurage, försvarat demokratiska värden som offentlig etik och rättssäkerhet, blev han tvungen att lämna sin tjänst. Han ångrar dock inte sitt agerande. Han beskriver sin inställning vad gäller grunderna för sitt handlande såsom:

”Varje människa har en skyldighet att berätta sanningen. Det är självklart för de flesta att man har en rättighet att slå larm, men inte att man har en skyldighet!”

I Siv Othéns fall så valde de kommunala cheferna att nonchalera hennes varningar om att det förekom demokratiska oegentligheter på arbetsplatsen. Anställda favoriserades framför andra och revirtänkandet var orubbligt hårt på förvaltningen. Förvaltningschefen hade, enligt Othén, uttryckligen talat om att han inte hade någon vilja att reda ut problemen. Trots att hon mådde dåligt pga. situationen på arbetsplatsen orkade hon driva målet vidare till tingsrätten. Det enda hon ville var att få den lönen hon förtjänade och de arbetsuppgifter som hon var berättigad till.

Siv Othén kände sig mycket kränkt och behövde upprättelse. Hon blåste i visslan därför att hon såg ett arbetsliv i visst förfall med stora organisationsproblem. Hon kunde inte acceptera att cheferna nonchalerade det regelverk som ska styra deras arbete och favorisera vissa arbetstagare framför andra. När det gäller stödet från arbetskamraterna säger hon:

– ”Jag hade inget stöd från några arbetskamrater. I vissa frågor tyckte de precis som jag men de vågade av rädsla inte yttra sig. Man var rädd att bli arbetslös!”

Vad gäller Estoniakatastrofen så är inte dessa whistleblowers beroende av någon uppdragsgivare. De har uttalat sig om oegentligheterna då de känner ett ansvar för att sanningen ska komma fram. Anders Björkman, menar att det som driver honom är sjösäkerhet, vilket han arbetar med. Sjösäkerheten kan endast förbättras med hjälp av sanningsenliga olycksutredningar, vilket Estoniakatastrofen inte är ett exempel på enligt honom. Han tycker att det är synd om dem som låtit korrumpas sig, han menar att de ser tämligen utbrända och olyckliga ut.

– Självt mår jag bra av att hjälpa Estonia-anhöriga och Estonia-överlevande att få fram sanningen om olyckan och, samtidigt göra ett bidrag till förbättrad sjösäkerhet. Lyckas jag med det och blir ihågkommen – odödlighet!

Nyfikenhet drev Knut Carlquist till att skriva om Estonia-fallet. Han anser sig inte vara en whistleblower med tanke på att han befinner sig utanför maktapparaten. Knut Carlqvist skriver om Estoniakatastrofen för att han anser att det har skett en mörkläggning av fakta om vad som egentligen hände. När vi frågar honom om civilkurage, blir motfrågan - Vad är civilkurage?

– ”Civilkurage är, som begrepp, lika luddigt som kärlek. Men en behändig beskrivning av en utomordentligt mångfacetterad verklighet”.

5.2 Whistleblowers i den privata sektorn

När det kommer till de ekonomiska oegentligheterna så är Eva Joly och ELF-utredningen ett bra exempel på hur det kan gå för en whistleblower, när snaran dras åt på de skyldiga. Eva Joly tog sin tjänst som undersökningsdomare på största allvar och fick tyvärr erfara konsekvenserna av det. De skyldiga försökte ihärdigt att få henne att släppa målet, men hon kunde inte bara ge upp. Hon fick leva med ständigt livvaktsskydd pga. de dödshot som riktades mot henne. Det som visar vilken styrka Joly besitter trots att hon levde under stor psykisk press, tycker vi framkommer i detta citat:

– ”Jag lär mig leva med ångesten. Jag vet att jag måste hålla ut, inte låta mig överväldigas av den här psykiska pressen, som skulle kunna grumla mitt omdöme. Jag måste hålla fast vid min fixa idé, ha den som ett bi som hela tiden surrar i örat: Jag måste göra mitt jobb. Inget annat än det”.

Eva Joly visar vilket mod en whistleblower innehar och vilken styrka som krävs för att kunna orka med den behandlingen som visselblåsare blir utsatta för. Joly stod fast vid sina principer och försvarade de moraliska värderingarna som hon trodde på.

Skandia och ABB-skandalerna är likvärdiga på många sätt. Toppcheferna roffar åt sig så mycket som möjligt innan bubblan spricker. Styrelsen tycks inte vara på det klara med vad som skett, eller de ger sken av det i alla fall, och revisorerna antas inte ha skött sitt arbete på ett korrekt sätt. Alla dessa faktorer har lett till att tusentals aktieägare och pensionssparare har förlorat sina pengar. Det finns många orsaker till att det kunde gå så långt. En orsak kan vara att den interna kontrollen inte var tillräckligt bra. En annan orsak kan vara att det handlar om en liten grupp personer som åtnjuter förmånerna, som håller varandra om ryggen och det råder en ”en för alla – alla för en mentalitet”. Domen mot Lars-Eric Petersson i Skandia är ovanlig, det är inte ofta en näringslivshöjdare i den här digniteten döms i Sverige. Han kommer dock att överklaga domen och möjligheten finns att han blir frikänd rent juridiskt, men rent moraliskt är han dömd och kan inte frikännas. Även i Enron-skandalen pågår rättegångar och en dom väntas inom kort. De åtalade förra Enron cheferna förväntas få långa fängelsestraff, betydligt längre strafftider än vad som avkunnas i de svenska domstolarna.

I Annette Kullenbergs fall handlar det om ett annat slags whistleblowing. Hon blåste i visslan när hon ansåg att Aftonbladet brutit mot det överenskomna förlikningsavtalet. Om detta var för att strida för tryckfriheten eller om det var av rent personliga skäl vet vi naturligtvis inte. Hon tycker inte att hon har något större mod, utan ansåg det fullkomligt otänkbart att hon inte skulle ha handlat.

– ”Jag har bibehållit respekten för mig själv – de som har befunnit sig i liknande situation har tappat självrespekten, de har fått betala ett pris, och det är högt. Det går inte att jämföra med att man har fått påökt i lön eller andra förmåner”.

5.3 Whistleblowers som åstadkom lagförändringar

När Sarah Wagnert blåste i visslan angående missförhållandena på äldreboendet där hon arbetade, kom äldreomsorgen upp till debatt. Hon kunde inte tåga, när hon såg att de gamla inte fick någon värdig omvårdnad. Hon anser att det hon gjorde var en självklarhet, hon stod upp för sina åsikter och vek inte från sin princip om medmännisklighet. Sarahs engagemang och mod ledde till att riksdagen röstade fram en ny paragraf i socialtjänstlagen, Lex Sarah, som i korthet betyder att anställda är skyldiga att anmäla missförhållanden inom äldreboenden.

Monica Nilsson fick reda på att BT-Kemi hade grävt ner giftunnor i kommunen och slog larm. Hennes son blev sjuk av gifterna och hon säger att hon skulle göra allt som står i hennes makt för att skydda sin son. Skandalen med BT-Kemi ledde till en ökad debatt i miljöfrågor och ledde indirekt till att en särskild paragraf om miljöbrott tillkom i brottsbalken och till en skärpning av straffen för brott mot miljöskyddslagen.

5.4 Whistleblowers och revisorer

Vi har intervjuat två externa revisorer och en internrevisor för att kunna få en djupare insikt i ämnet. Vi ville ta reda på om det finns ett samarbete mellan whistleblowers och revisorer. För att få en teoretisk grund när det gäller fenomenet whistleblowing har vi intervjuat en person inom internrevision och finansiell styrning.

Martin Krüger, externrevisor, menar att whistleblowers inte har ersatt revisorerna vad gäller anmälningar om oegentligheter. Han tycker att de kompletterar varandra. En externrevisor har inte möjlighet att kontrollera varenda detalj i redovisningen, utan han/hon tar ut ett stickprov på de områden där fiffel kan förekomma. Dessutom kan de kontrollera hur bra internkontrollsystemet fungerar på företaget. En whistleblower har större chans att upptäcka oegentligheter då han/hon arbetar oftast nära den personen som fiffelar. Dessa personer är mer insatta i de dagliga rutinerna och kan lätt märka när förändringar sker och kan informera revisorn om man misstänker oegentligheter.

Peter Garpenhag, externrevisor, anser att det inte skulle vara lättare att avslöja bedrägerier eller att få igång en utredning om det inte fanns så strikta regler. Han tycker inte att revisorer är bakbundna på något vis. Reglerna är inte ett hinder, snarare tvärtom, de fungerar som stöd. Garpenhag menar att whistleblowers är viktiga för revisorerna och för de bolag som har en extern styrelse och ett vidare aktieäggande. De som sitter i styrelsen vill ha ansvarsfrihet, därför uppmuntrar de whistleblowing. Som revisor riskerar man att bryta mot aktiebolagslagen om en underrättelse inte skickas till styrelsen när det förekommer misstanke om fiffel. Garpenhag menar att whistleblowers kan gå längre än en revisor med tanke på att de inte har tystnadsplikt. Han anser inte att det förekommer någon konflikt mellan tystnadsplikt och anmälningsplikt.

Lars Agerberg gav oss information om whistleblowing från en internrevisors perspektiv. I internrevisionens dagliga arbetsuppgift ingår det att granska organisationens processer utifrån ett riskperspektiv. För en internrevisor kan whistleblowing indelas i flera olika områden, bl.a. ska de skydda uppgiftslämnaren i organisationen, och säkerställa preventivt att anonymitetsskydd finns på plats för att möjliggöra för whistleblowers att rapportera iakttagelser utan risk för egen del.

Agerberg menar att whistleblowing kan omfatta både interna och externa frågeställningar. Exempel på interna kan vara mobbning, missbruk av chefsställning eller anställda som stjälar från företaget. Dessa förhållanden stöds ej av företaget, därför är det ingen risk att rapportera om sådant internt till ledningen eller ansvarig person.

Exempel på externa kan vara miljöbrott eller bestickning i affärsrelationer. Det är mer riskabelt att anmäla dessa förhållanden, eftersom man går emot företaget och med det kan man riskera sin anställning.

Richard Minogue berättade att man inte alltid kan se whistleblowers som helt oskyldiga, det är vanliga människor som ibland agerar för egen vinnings skull.

Whistleblowers är modiga, de har civilkurage och är beredda att ta en personlig risk. Motivationen är däremot inte alltid helig. Det kan röra sig om revansch, men kurage har de.

5.5 Förekommer det någon skillnad mellan den privata och offentliga sektorn?

De personer vi har intervjuat har alla arbetat inom den privata sektorn, utom Anders Ahlmark och Siv Othén. Det som dessa personer råkade ut för påminner mycket om hur whistleblowers inom

den privata sektorn behandlas. Vi tror att anledningen till att det är, som Lundquist nämner i sin bok "Demokratins väktare, 1998", att de statliga organen drivs såsom de vore privata aktieföretag. Anställningsavtalen och löneavtalen liknar mer och mer de avtal som finns inom den privata sektorn.

Det som skiljer sig mellan dessa sektorer är att de som arbetar inom den offentliga sektorn, oftast har en tilltro till att rättvisa ska skipas eftersom att de arbetar för staten. De tenderar att vara lite godtrogna och tror att det ska lösa sig så fort de avslöjar oegentligheterna. Tyvärr har de fått lära sig den hårda vägen att så är inte fallet.

När whistleblowers larmar så kan det påverka hela deras tillvaro. De utsätts ofta för psykisk stress, det kräver ett starkt psyke för att orka fullfölja processen och så småningom kunna gå vidare med sitt liv. Eva Joly visar att hon har ett starkt psyke, genom att säga:

"Det kommer inte på fråga att jag låter mig skrämmas. Var jag ett problem förut? Nu har jag blivit en fara!"

När det gäller civilkurage, så tror vi att det är lika vanligt förekommande i den offentliga som den privata sektorn. Tjänstemän i den offentliga verksamheten kanske tänker sig för en extra gång innan de uttalar sig om de oegentligheter som förekommer. Oftast blir reaktionerna från media och från befolkningen starkare när det handlar om oegentligheter med offentliga medel. Vi misstänker att det kan vara svårt att göra karriär i den offentliga verksamheten om man är en whistleblower. Det uppskattas nog inte att man ifrågasätter den offentliga moralen och de lagar och regler som alla medborgare ska följa

Det finns många anledningar till att människor blåser i visslan och man bör vara försiktig med att dra generella slutsatser, vi har inte kunnat intervjua alla visselblåsare och vi kan inte utesluta alternativa slutsatser. Vi kan dock göra en viss kategorisering av whistleblowers. Vi har inte för avsikt att placera ut våra respondenter i olika kategorier.

Det finns de som larmar för att de har ett "mer utvecklat" samvete

Jeffrey Wigard, som avslöjade tobaksbolagen har en självklar plats i denna kategori. Det har även flera av våra respondenter. Deras moral krävde att de agerade och konsekvenserna blev stora. De åtnjuter en stor respekt hos oss andra, som fortfarande inte vet hur vi skulle reagera om vi blev utsatta för samma dilemma. Vi kanske aldrig kommer att få veta det heller.

Det finns de som larmar för att de inte står ut med att se på, när till exempel företag lurar sina aktieägare, kunder, anställda

Sherron Watkins, som var internrevisor i Enron larmade när hon såg att det förekom oegentligheter. Hon var dock i en lite märklig situation och hade inte så mycket val. Som internrevisor var det hennes arbete att upptäcka oegentligheter. Hade hon inte blåst i visslan, så hade hon råkat illa ut i alla fall, när bolaget gick i konkurs. Hon hade blivit anklagad för att ha misskött sitt arbete. Att hon dessutom sålde sina aktier i bolaget i samband med att hon blåste i visslan gör att hon inte kan anses ha gjort det enbart i ett gott syfte.

Det finns personer som larmar därför att de själva inte fått vara med och dela.

De som sitter nära personer som begår oegentligheter och som får sin del av kakan, håller oftast tyst. Om personen däremot vet vad som försiggår, men inte får vara med och dela, så finns det stor risk för att han/hon blåser i visslan. Det kan röra sig om en sekreterare, som har tillgång till olika handlingar eller en person som arbetar på ekonomiavdelningen. Dessa personer ser oftast om det förekommer oegentligheter.

Det finns de som agerar av egoistiska skäl

De finns personer som agerar för att få en personlig upprättelse, men med ett officiellt motiv att det är för ett högre syfte. Det kan bero på att personen blivit felaktigt, eller orättvist behandlad och kränkt. Det finns anställda i företag som smutskastar företaget då de känner sig förbigångna av andra inom organisationen. Människor som känner sig felbehandlade kanske har en större benägenhet att läcka uppgifter till pressen. En annan anledning kan vara att personer som satsat pengar i det företag de arbetar för har gjort förluster. Anställda i bolag som Enron och Skandia kan ha investerat i aktier och när börskursen fallit så har de förlorat pengar, vilket kan leda till en negativ inställning till bolaget, vilket skadar bolagets rykte.

Det finns de som agerar för att sätta käppar i hjulet för andra.

Vissa personer blåser i visslan för att göra det svårare för andra, det de säger behöver inte nödvändigtvis vara sant, men effekten blir att den drabbade får problem. Det kan röra sig om rena hämndaktioner. Anledningen kan vara till exempel avundsjuka eller missunnsamhet. Det kan fördröja planerade investeringar, det kan göra att företaget förlorar kunder, leverantörer eller presumtiva långgivare.

6. Slutsatser

I detta avsnitt redogörs för uppsatsens resultat och kunskapsbidrag. Författarna reflekterar över och drar slutsatser utifrån teori, referensram och empiri. Uppsatsens syfte besvaras och kapitlet avslutas med förslag till vidare studier och sammanfattning.

Vårt syfte med uppsatsen var att öka kunskapen om whistleblowers och deras funktion i företagen. Vi hoppas att vi kunnat klargöra för vad en whistleblower är och i viss mån, hur de tänker.

När vi påbörjade vår forskning trodde vi att det bara fanns en kategori av whistleblowers. Efter vår empiriska studie har vi kommit fram till att det finns en stor variation. De tycks agera för att de anser att de normer som vi lever efter förbises, en del agerar för egen vinnings skull och andra för att hämnas. Sedan finns alla variationer mellan dessa poler.

Det mesta talar för att whistleblowers är väldigt viktiga för företagen och deras överlevnad. Ledningen bör se till att det finns kommunikationskanaler så att whistleblowers kan anmäla eventuella oegentligheter. Det är bra om ledningen får veta vad som pågår i företaget (förutsatt att de är oskyldiga) innan pressen får nys om det. Det är sällan positivt att företaget hängs ut i media. Ibland kan detta medföra större skada än nytta för bolaget direkt och för de anställda indirekt. Företagsledare tenderar att bli mer lyhörda för seriös intern kritik och det kan leda till att whistleblowers får en mer framträdande roll i företagen i framtiden.

Vår uppfattning i början var att whistleblowers, i viss mån, ersatt revisorerna när det gäller att avslöja oegentligheter, men vår empiriska undersökning gav en annan bild av verkligheten. Revisorer har en hel del regler och restriktioner som de måste följa och de har en skyldighet att rapportera om de upptäcker oegentligheter. Dessa regler är inte ett hinder för revisorerna, tvärtom så fungerar dessa som stöd. Whistleblowers och revisorer kompletterar varandra vad gäller rapportering om ekonomiska oegentligheter. I och med att en revisor inte kan granska varenda detalj i en revision, kan de inte upptäcka bedrägerier på samma sätt som en whistleblower, som oftast har mer kontakt med företaget och kan märka när förändringar börjar ske.

En whistleblower kan ofta agera utan att behöva tänka på några regler, däremot kan de bromsas i sitt agerande med tanke på konsekvenserna som medföljer ett visslande. Det finns regler som skyddar dessa personer, men verkligheten har tyvärr visat att de inte alltid fungerar som de ska.

En av anledningarna till att det förekommer oegentligheter i den offentliga förvaltningen torde vara att personalen inte riktigt känner till alla regler och normer som de måste följa. En tydlig gränsdragning mellan det offentliga och privata, kan göra att oegentligheterna minskar. Om varje anställd får en lista på de normer och regler som gäller vid förvaltningen, kan det fungera som en vägledning. Dessutom krävs kanske en större kontroll av de utgifter som en förvaltning innehar.

6.1 Egna reflektioner

Vi har dragit den generella slutsatsen att whistleblowers i regel är människor med högt civilt mod. De accepterar inte att oegentligheter förekommer och speciellt inte på andras bekostnad. Det som tycks vara gemensamt för dessa personer är att de har haft ett stort stöd av sina närmaste. Det är ett ganska viktigt inslag för att de ska orka vidare och orka ta konsekvenserna efter det.

De som larmar borde få ett erkännande från sin arbetsgivare för sin insats. Det betyder mycket för företagets framtid och rykte. Vi tror att ju fler människor som uppmuntras till ett sådant handlande, desto fler kommer att våga larma om oegentligheter. Det skulle vara ett sätt att få bukt med det ökade fifflet i företagen. Vi tror att whistleblowers kommer att få en allt mer framträdande roll. Ledningsgrupper i seriösa företag inser alltmer vikten av att ha självständigt tänkande människor i sin omgivning, som vågar agera, när det förekommer bedrägerier.

En iakttagelse vi har gjort är att de flesta av våra respondenter har skrivit böcker om vad de varit med om. Vi har inte valt dem av den anledningen. Det kan dock ha skett omedvetet, då de sticker ut hakan även i litteratursammanhang.

Kampen för jämställdhet i arbetslivet har varit lång och det är en bra bit kvar innan vi når fram, miljötankandet börjar bli något av en självklarhet i många företag. Nästa steg är att implementera whistleblowers, så att de så småningom blir en självklar del av företaget.

Källförteckning

Publicerat material

Andersen Ib (1998), *Den uppenbara verkligheten - val av samhällsvetenskaplig metod*, Lund, Studentlitteratur, ISBN 91-44-00627-6

”Antalet anmälda ekonomiska bedrägerier fortsätter öka”, (2005), hämtad den 25 februari 2006 från <http://www.kpmg.se/pages/102397.html>

Braconier Fredrik, ”Martin Ebner är tillbaka”, 20060117, hämtad den 25 april 2006 från <http://www.n24.se>

Bryman Alan (2004), *Samhällsvetenskapliga metoder*, Malmö, Liber, upplaga 1:2, ISBN 91-47-06402-1.

”BT-Kemi bakgrund” hämtad den 23 maj 2006 hämtad från http://hd.se/svalov/2003/07/11/bt_kemi_bakgrund

Carlberg Peter (2004), ”Korruptionsjägare vässar vapen”, hämtad den 25 februari 2006 från http://www.svd.se/dynamiskt/naringsliv/did_8547588.asp

Carlsson Bengt & Nachemson-Ekwall Sophie (2003), *Livsfarlig ledning – historien om kraschen i ABB*, Ekerlids Förlag, tredje upplagan, ISBN 91-89617-46-0.

Carlqvist Knut (2001), *Tysta leken*, Stockholm, Fisher & Co., ISBN 91 7054 917 6.

Christensen Lars m.fl. (1998), *Marknadsundersökning – en handbok*, Lund, Studentlitteratur, ISBN 91-44-00533-4.

”Civilkurage - annars är man ingen människa utan bara en liten lort.”
Utställning på Kulturen i Lund 30 jan-22 maj 2005. Hämtad den 23 maj 2006 från <http://www.kulturen.com/5/pdf/civilkurage>.

”Dags att slå larm”, Vogon International, hämtad 23 maj 2006 från http://www.vogon-international.com/press/sv/pr_sv_whistleblowing.htm

”Ekobrottsmyndigheten presenterar hotbild kring ekobrott”, 2005-12-12, hämtad den 25 april 2006 från www.ekobrottsmyndigheten.se

Engquist Agneta, ”Cynthia Cooper avslöjade WorldCom”, (2002), Dagens Industri, hämtad den 23 maj 2006 från <http://di.se/Nyheter/?page=%2fAvdelningar%2fArtikel.aspx%3fO%3dIndex%26ArticleId%3d2002%5c06%5c29%5c53195%26src%3ddi>

Forsberg Håkan (2004), ”OECD skärper riktlinjer”, hämtad den 25 februari 2006 från http://www.svd.se/dynamiskt/naringsliv/did_6861903.asp

- Gustavsson Bengt** (2004), *Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen*, Lund, Studentlitteratur, tredje upplagan, ISBN 91-44-03512-8.
- Hellstöm Hege**, ”Tjejen som skakade vårdsverige”, hämtad den 25 april från <http://www.varbostad.se/vab/1999/Reportag/VB169/VB169.html>
- Holm Mats** (2004), ”Civilkurage stjälpes ofta karriären”, hämtad den 25 februari 2006 från <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=265154>
- Holm Mats** (1997), ”Säg inte som det är – Ämbetsmän skräms till tystnad”, hämtad den 25 februari 2006 från <http://www.members.tripod.com/heiwaco/app5.htm>
- Jacobsen Dag Ingvar** (2006), *Vad, hur och varför – Om metodval I företagsekonomi och andra samhällsvetenskapliga ämnen*, Studentlitteratur, ISBN 91-44-04096-2.
- ”Jakten på ovälkomna åsikter” hämtad den 24 maj 2006 från <http://home.vxu.se/jfius94/samhallsvindar/jaktenpaovalkomnaasikter.html>
- Joly Eva** (2004), *Sanningens ögonblick*, Bokförlaget DN, ISBN 91-7588-542-5.
- Kullenberg Annette** (2004), *Censurerad*, Stockholm, Lind & Co., ISBN 91-85267-04-X.
- Lacayo Richard & Ripley Amanda**, “Time Magazine’s persons of the year”, hämtad den 25 April 2006 från <http://foi.missouri.edu/whistleblowing/whistle2002/persons.html>
- Lundberg Magnus & Bruun Nicklas** (2005), ”Styrelserepresentation på undantag”, *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg. 11, nr 4, sid. 217-218.
- Lundquist Lennart** (1998), *Demokratins väktare*, Studentlitteratur, ISBN 91-44-00678-0.
- Lönnerblad Mats**, ”Det stora sveket – om Tysta leken”, hämtad den 23 maj 2006 från <http://www.bankrattsforeningen.org.se/Boktips/boktips8.html>
- ”Miljöskandalen i Teckomatorp – BT-Kemi”, Landskrona kommun, hämtad den 23 maj 2006 <http://www2.landskrona.se/kommun/miljo/saxan02/history/btkemi.htm>
- ”M/S Estonia”, hämtad den 25 april 2006 från <http://www.titanicnorden.com/skepp/estonia.html>
- Nachemson-Ekwall Sophie & Carlsson Bengt** (2005), *Guldregn-sagan om Skandia*, Månpocket fakta, ISBN 91-7232-008-7.
- Olsson R Anders**, ”Brottslighet och allvarliga missförhållanden...”, [Pdf-version] hämtad den 25 februari från www.google.se, sökord: Whistleblower Protection Act”, Anders R Olsson.
- Othén Siv** (1999), *Gävla arbetsplats*, Gävle, Förändrade Yrkesroller, S.I.O-konsult.

Ovander Petter & Svarstad Asbjörn, ”Finansman leder maktspelet bakom avslöjandet”, hämtad den 25 april 2006 från <http://www.aftonbladet.se/vss/ekonomi/story/0,2789,133004,00.html>

Pehrson Lennart (2005), ”Sparkad sanningssägare”, hämtad den 25 februari 2006 från <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=501366>

”Percy gör comeback: Mitt liv efter ABB-skandalen”, hämtad den 25 april 2006 från <http://www.dagensps.se/article.aspx?articleID=16774&categID=245>

Stenius Yrsa, ”Percy Barnevik blev märkligt behandlad”, hämtad den 25 april 2006 från <http://www.aftonbladet.se/vss/nyheter/story/0,2789,139580,00.html>

”Sveriges äldsta börsbolag avnoteras”, hämtad den 25 april 2006 från <http://www.dagensps.se/article.aspx?articleid=16770&catid=4>

”The Institute of Internal Audition”, hämtad den 20 maj 2006 från www.theiia.org

Thunberg Karin & Oneborg Tomas, ”Sarah Wägner”, hämtad den 25 april 2006 från <http://www.granser.se/index.php?cat=41&fid=126>

”Två års fängelse för Petersson” hämtad den 24 maj 2006 från <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=547486>

”Van der Kwast kräver långa straff”, (2006), hämtad den 25 april 2006 från http://www.realtid.se/ArticlePages/200604/04/20060404111015_Realtid006/20060404111015_Realtid006.dbp.asp

Westlander Magnus, ”Sarah gav civilkurage ett ansikte”, hämtad den 25 april 2006 från http://www3.ur.se/Veteran/templates/ArticlePage___14449.aspx

”Whistle Blowing legislation”, hämtad den 23 mars 2006 från <http://www.whistleblower.sh/legislation.htm>

Elektroniska källor

www.abb.se

www.aftonbladet.se

www.dn.se

www.hd.se

<http://www.estoniasamlingen.se/estoniasamlingen/content.aspx?idx=4&sub=5&ex=n>

www.kulturen.com

www.landskrona.se

www.skandia.se

www.svt.se

http://www.svd.se/dynamiskt/utrikes/did_12273721.asp

Bilagor

Bilaga 1

Intervjuguide angående whistleblowing

Vi har sammanställt ett antal frågor, som ska utgöra ett underlag för att få en bild av whistleblowers.

- 1) Definitionen av en whistleblower är en sanningssägare som tar en personlig risk genom att blåsa i visslan för att uppmärksamma myndigheterna på oegentligheter och missförhållanden. Vad var det som drev Dig att kämpa mot en ”maktapparat” för att sanningen skulle komma fram?
- 2) I många av den senare tidens händelser, med mutor, ex. Systembolaget, Skandia och SL har anställda berättat att de känt till missförhållandena, men inte vågat slå larm. Vad var det som gjorde att Du vågade?
- 3) Hur ser du på oegentligheterna? Vad var det som störde dig? Varför blåste du i visslan?
- 4) Anser Du dig vara utsatt för maktdisciplinering i denna situation?
- 5) Vi kommer att skriva om ett antal andra whistleblowers. Känner Du igen dig i gruppen?
Är det OK om du blir placerad i samma grupp?
Upplever du att Du är en whistleblower?
- 6) Tror Du att whistleblowers har en extra portion civilkurage?
Har man ett starkt värde och normsystem?
- 7) Hur skulle Du själv beskriva en whistleblower?
- 8) Det är förenat med risker att blåsa i visslan. Vad var det som gjorde att Du orkade fortsätta?
Vem stöttade dig längs den tuffa vägen?
- 9) Fick Du något stöd av arbetskamrater?
- 10) Måste man ha högt uppsatta vänner och bra ekonomi för att våga blåsa i visslan?
Kan den ekonomiska situationen avgöra om man vågar gå vidare med saken?

Bilaga 2

Intervjuguide angående whistleblowing till revisor

- 1) Känner sig revisorerna bundna av alla regelverk och etikregler som måste följas? Kan dessa vara ett hinder när det gäller att avslöja oegentligheter?
- 2) Förekommer det ofta att revisorer anmäler misstankar om brott, rent generellt, med tanke på anmälningsskyldigheten?
- 3) Ökar uppdragen när det gäller bedrägeriutredningar? Arbetar Ni mycket med att hjälpa företag med deras interna kontrollsystem?
- 4) FAR: s rekommendationer anger att revisorn inte själv skall upptäcka oegentligheter, utan vid misstanke om detta skall han/hon informera VD och styrelse.
Vad händer om de är inblandade och inte vidtar åtgärder?
- 5) Samarbetar revisorer med whistleblowers? Var längs samarbetstrappan samarbetar de?
- 6) Har whistleblowers i viss mån ersatt revisorernas roll, dvs. tagit över rollen att avslöja oegentligheter?
- 7) Kan whistleblowers gå steget längre än revisorer? Kan de driva frågor som revisorer inte förmår?
- 8) Accepteras whistleblowers i företagen idag jämfört med för några år sedan?
- 9) Spelar det någon roll var i organisationshierarkin en whistleblower finns?
- 10) Har toleransen vad gäller fiffel i företag ökat med åren?
- 11) Kan det bli en konflikt mellan tystnadsplikt och anmälningsplikt?

Intervjuguide angående whistleblowing till Richard Minogue

- 1) Vad anser du kännetecknar en whistleblower?
- 2) Vad driver dem till att avslöja sanningen?
- 3) Är det både kvinnor och män eller skiljer det sig?
- 4) Vilka funktioner har whistleblowers i företagen? Har de höga tjänster, har en nära relation med styrelsen/ VD:n eller är det vanliga arbetare?
- 5) Är det accepterat att vara en whistleblower nu för tiden eller är det fortfarande riskfyllt?
- 6) I USA har de "False Claim Act", där den som avslöjar hur företag/privatpersoner lurar myndigheterna på pengar, belönas med 15-25 % av den summan som myndigheten sparar in genom avslöjandet? Finns det ngt liknande i Sverige?
- 7) Vad har svenska regeringen gjort för att skydda och uppmuntra whistleblowers?
- 8) Finns det ngt samarbete mellan revisorer och whistleblowers?
- 9) Är det så att toleransen vad gäller fiffel ökat med åren?
- 10) Tycker du att whistleblowers borde få ngn slags medalj eller pris för att sända en signal till oss andra att våga säga ifrån när ngt går fel?

Bilaga 3

Upphovsrättslagen 3 §

Då exemplar av ett verk framställs eller verket görs tillgängligt för allmänheten, skall upphovsmannen angivas i den omfattning och på det sätt god sed kräver.

Ett verk må icke ändras så, att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränkes; ej heller må verket göras tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang som är på angivet sätt kränkande för upphovsmannen.

Sin rätt enligt denna paragraf kan upphovsmannen med bindande verkan eftergiva endast såvitt angår en till art och omfattning begränsad användning av verket.

Bilaga 4

M/S Estonia - Den officiella slutrapporten

”Den för Estland, Finland och Sverige gemensamma haverikommissionen” har kommit fram till följande i sin slutrapport om Ro-ro färjan MS Estonias förlisning i Östersjön.

Nedan följer ett utdrag från rapportens slutsatser

- Fartyget var sjövärdigt och behörigen bemannat. Lasten var surrad enligt gängse norm och bogvisiret vederbörligen stängt och låst vid avgång.
- Fartyget hade ungefär en grads styrbords slagsida när hon nådde öppen sjö. Vid midnatt var vinden sydvästlig 15-20 m/s och våghöjden 3-4 meter, farten var 14 knop.
- Skadeförloppet kan ha inletts omkring 00.55 när matrosen hörde en metallisk smäll vid bogrampen. Två rapporter om ovanliga ljud från bogen gavs till de vakthavande styrmännen, det första 20 minuter innan visiret lossnade. Försök att ta reda på orsakerna till ljudet gjordes.
- Bogvisirets låsanordningar och gångjärn brast kort efter kl. 01.00 till följd av belastningarna av ett eller två vågslag mot visiret. Vinden på olycksplatsen var vid denna tidpunkt sydvästlig, 18-20 m/s och den signifikanta våghöjden 4 meter. Farten var omkring 14 knop vid denna tidpunkt.
- Bogvisiret arbetade sig framåt och tvingade rampen att delvis öppna sig på grund av att den var inbyggd i visiret.
- Vatten började strömma in på bildäck längs den delvis öppnade rampens sidor. Vatteninströmningen längs den delvis öppnade rampens sidor observerades på en monitor i maskinkontrollrummet, men något informationsutbyte med bryggan skedde inte.
- Rampen vilade inne i visiret en stund innan visiret omkring 01.15 föll överbord och drog med sig rampen så att den öppnades helt. Vid tiden för olyckan mötte Estonia vågorna på babords bog.
- Stora vattenmängder strömmade in på bildäck och på några få minuter fick fartyget en slagsida på drygt 15 grader. Allteftersom slagsidan förvärrades lät de vakthavande styrmännen minska farten och initiera en babordsgir. De beordrade också maskinisten att kompensera slagsidan genom att pumpa vatten, men pumpen sög luft och dessutom var tanken nästan full. De lät också stänga de vattentäta dörrarna.
- Huvudmonitorerna stannade omkring 01.20, den ena efter den andra, på grund av förlust av smörjoljetryck orsakad av ca 30 graders slagsida
- Det första kända ”Mayday” anropet sändes kl. 01.22 och ungefär samtidigt gavs livbåtslarm.
- Fartyget drev med styrbordssidan mot vågorna. Omkring 01.45 var slagsidan större än 40 grader.

- Fönster och en dörr på styrbordssidans akterkant hade då krossats och inredningsdäcken började då vattenfyllas.
- Med ökande slagsida började Estonia sjunka med aktern före. Omkring 01.35 var slagsidan ca 80 grader.
- Fartyget försvann från havsytan omkring 01.50.⁹⁵

Rapporten kommer fram till följande slutsatser.

Estonia kantrade till följd av att stora mängder vatten strömmade in på bildäck, stabiliteten gick förlorad och inredningsdäcken därefter vattenfylldes. Det helt öppna bildäcket medförde att slagsidan utvecklades snabbt. Babordsgiren, som först exponerade den öppna bogen och senare den nedkrängda styrbordssidorna för vågorna förkortade tiden fram till dess de första fönstren och dörrarna slogs in, vilket ledde till fortsatt tilltagande vattenfyllnad och förlisning. Konstruktionslösningen med bogrampen sammankopplad med visiret via däcksinneslutningen hade avgörande konsekvenser för olycksförloppet.

Lokaliseringen av Vraket och bogvisiret

Lokaliseringen av Estonias vrak påbörjades dagen efter olyckan och hittades den 30 april 1994. Bogvisiret saknades och rampen var delvis öppen. Bogvisiret lokaliserades den 18 oktober omkring en nautisk mil väster om vraket och togs upp till ytan den 18 november.

Dykundersökningar av vraket inklusive besiktning av området kring bogen genomfördes 2-5 december. Vid dykningar och ROV undersökningen (Remotely Operated Vehicle) påvisades inga andra skador på vraket än den på visiret och i området kring främre rampen. Fönsterpaneler var emellertid utpressade på flera ställen på inredningsdäcken och dörrar saknades i akterskotten på däck 5 och 7 och en dörr i frontskottet på däck 5 var öppen. Undersökningen av vrakets bogparti påvisade vissa skador på installationerna i området kring bogen.

---

⁹⁵ http://www.psydef.se/pdf/documents/eston._sv.pdf

Bilaga 5
Anders Björkmans debattartikel i DN

DAGENS NYHETER.

Debatt: 1996-08-15 [sida A04]

"Bogvisir inte haveriorsaken". Skeppsbyggnadsingenjör presenterar ny teori om "Estonias" förlisning - hål på däck sänkte färjan.

Haverikommissionens hypotes om varför "Estonia" förläste är felaktig. Vrakets och bogvisirets position visar att skeppets slagsida måste ha uppstått före - inte efter - att visiret föll av. Alla fakta tyder på att vatten måste ha trängt in i fartyget under vattenlinjen, varpå slagsidan uppstod och bogvisiret slets loss. De nya säkerhetsreglerna som kommissionens slutsatser gett upphov till hade alltså inte ändrat "Estonias" olycksförlopp ett dyft. Osäkerheten till sjöss kvarstår. Det skriver skeppsbyggnadsingenjör Anders Björkman.

Utgångspunkten för "Estonia"-kommissionens resonemang, nämligen att bogvisiret föll av och att "Estonia" först därefter började ta in vatten, håller inte. Min redogörelse är baserad på bland annat följande källor: uppgifter från experter i den svenska haverikommissionen, svensk och internationell dags- och fackpress, samt böcker såsom "Katastrofkurs" av journalisterna Anders Jörle och Anders Hellberg, samt Kent Härstedts "Det som inte kunde ske".

Fakta är att bogvisiret föll av klockan 01.15 i en känd position, att "Estonia" kl. 01.22 befann sig cirka 1 850 meter rakt söder om denna position och att skeppet sjönk cirka 30 minuter senare i en position 1 300 meter öster och 900 meter söder om visirets position.

"Estonia" kan omöjligt ha girat 160 grader åt babord från den position där visiret föll av, eftersom rodren då inte är tillräckligt effektiva. Slutsatsen blir då att "Estonia" ändrade kurs åt söder innan bogvisiret föll av.

Det är mycket troligt att "Estonia" ändrade kurs i samband med att färjan fick slagsida åt styrbord. Allt tyder på att det skedde omkring tolv minuter över ett på natten, det vill säga när bogvisiret fortfarande satt på plats. Det är känt att andrestyrmännen Tormi Ainsalu och Peeter Kannussaar befann sig på bryggan vid den tiden. Någon hade, flera minuter tidigare, ringt Ainsalu på bryggan och slagit larm om förekomsten av vatten på däck 1, alternativt att det var problem med visiret, varför Ainsalu sände i väg vakthavande matros Silver Linde för att kontrollera.

Strax efter klockan 01.00 fanns det alltså tre personer på bryggan. Hade visiret fallit av vid den tidpunkten hade detta varit mycket lätt att konstatera eftersom bildäcket var väl upplyst inifrån. När visiret faller av och drar ut innerrampen kommer belysningen på bildäck att illuminera havet framför "Estonia". Och det var ju mörkt ute. Ingen på bryggan skulle ha undgått att se det

flödande ljuset. Visiret var alltså kvar vid denna tidpunkt. Positionsuppgifterna visar att det föll av betydligt senare.

Haverikommissionen har gett stor vikt åt en observation från en person som evakuerade däck 1. Personen har uppgett att han sett vatten spruta in genom springan mellan den stängda branddörren och dess karm i trapphuset på däck 2, det vill säga bildäck. Denna observation kan inte vara riktig. Vatten på bildäck hade genast runnit åt styrbord och lagt sig som en kil mot sidan. Kilens bredd kan inte överstiga sju meter, kilens höjd ökar däremot ju mer färjan lutar. Vatten på bildäck kunde därför inte nå branddörren som var cirka tio och en halv meter från sidan och 0,2 meter ovan däcket. I krängt läge befinner sig branddörren alltid cirka fyra meter från vattnet och minst en meter ovan vattenytan.

"Estonia" skulle dessutom omedelbart ha krängt om det hade varit vatten på bildäck. Det är alltså omöjligt att vatten kan ha sprutat in genom dörrkarmsspringan. Betydligt troligare är att den här personen gjorde sin observation på däck 1, exempelvis vid en branddörr som ledde ner till utrymmen på däck 0.

Allt tyder nämligen på att "Estonia" krängde innan visiret föll av och att det inte fanns en droppe vatten på bildäck vid detta tillfälle.

I haverikommissionen ges också vikt åt en annan observation, nämligen att innerrampen delvis var öppen och att vatten därför forsade in på bildäck. Inte heller detta kan stämma. Om innerrampen delvis hade varit öppen skulle visirets och innerrampens alla lås ha varit förstörda, visirets gångjärn skulle också ha varit av och visiret skulle ha skjutits en till en och en halv meter framåt och öppnat innerrampen 10-20 grader så att vatten skulle ha kunnat rinna in genom de två kilformiga öppningarna i sidan mellan rampen och dess karm. Detta är helt osannolikt eftersom det då inte funnits några styrkedelar kvar. Det fanns med andra ord ingenting som hade kunnat hålla kvar visiret och innerrampen i detta halvöppna läge. Och om vi helt teoretiskt tänker oss att det ändå skedde så, skulle färjan långsamt ha börjat kränga åt styrbord på grund av det vatten som då hade samlats på bildäck.

Alla fakta tyder i stället på att slagsidan uppstod på grund av vatten som trängte in i "Estonia" under vattenlinjen och att det var detta vatten som observerades på däck 1, som också ligger under vattenlinjen. Befälet på bryggan förstod tydligen inte allvaret i att det fanns vatten på däck 1. Hade befälet stängt de vattentäta dörrarna hade troligtvis vattenspridningen på däck 1 stoppats. En kommissionsmedlem har uppgett att inga dykare och inga undervattenkameror har undersökt däck 1 och däck 0, vilket är beklagligt.

Den skada som orsakade vatteninflödet torde finnas på däck 0. Där kunde vatten tränga in i obemannade utrymmen och fylla upp dessa utan att någon märkte det. När utrymmena på däck 0 var fulla spillde vatten ut på ovanliggande däck, däck 1, och rann åt styrbord.

En medlem i kommissionen hävdar att vatten på däck 0 knappast kan ge så kraftiga och snabba slagsidor så att vatten slutligen tränger in genom sönderslagna fönster i överbyggnaden. Men det är naturligtvis fel. Vattnet på däck 0 ledde inte till någon märkbar slagsida, men när vattnet når däck 1 och börjar rinna åt styrbord samtidigt som det sprids genom de öppna vattentäta dörrarna så börjar skeppet kränga åt styrbord. Då börjar även vattnet på däck 0:s babordssida att röra sig;

det forsar upp till däck 1 och över på styrbordssidan. Detta är ett dynamiskt fenomen där skeppets jämviktsläge hela tiden ändras: vatten rör sig, jämvikten ändras, då förflyttar sig ytterligare vatten, och så vidare. Samtidigt kommer det hela tiden in vatten i hålet på däck 0. Självklart kan det leda till en snabb slagsida.

Det är ytterst beklagligt att haverikommissionen inte ordentligt har utrett vad som verkligen hände på kommandobryggan. Det verkar som om utredningen har använt all sin energi till att fastslå hypotesen att visiret trillade av först, att befälet inte märkte detta och därför inte gjorde någonting åt det, och att vatten på bildäck gav snabb (sic!) slagsida så att "Estonia" sjönk.

Anledningen till att bogvisiret föll av var de starka sidokrafter som till följd av slagsidan belastade visiret. I och med att färjan får slagsida minskar vinkeln mellan visirets styrbordssida och vattenytan. Visirlåsen är konstruerade att klara sidkrafter upp till 10 ton per kvadratmeter, men med stor slagsida kan dessa krafter öka till mellan 60 och 100 ton/kvadratmeter, och då slits låsen och gångjärnen av inom loppet av några sekunder.

I illustrationen visas "Estonias" sista 60 minuter så som jag menar att olyckan gått till. 1 visar när vatten tränger upp på däck 1. Vid 2 meddelas bryggan att något är fel och 3 markerar när matrosen Linde går ner i färjan för att kontrollera om någonting hänt. 4 är när slagsidan uppstår och vid 5 ändrar skeppet kurs. Vid 6 faller bogvisiret av. Färjan stannar sedan och driver enligt skissen åt nordost innan hon sjunker.

Enligt kommissionen skulle visiret ha fallit av först (A) och det ovan beskrivna förloppet inträffat därefter. Då skulle "Estonia" ha fortsatt västerut enligt den streckade linjen i illustrationen och hamnat flera kilometer från den plats där hon sjönk.

Utredningens hypotes är alltså fel. Om bogvisiret fallit av först skulle "Estonia" ha fortsatt rakt fram men på grund av de stora vattenmängderna kapsejsat redan vid punkt C för att sedan driva åt nordost och sjunka, även då på en helt annan plats än den riktiga (se illustration).

Slutsatsen måste bli att haverikommissionen är inkompetent. Den har inte lyckats att korrekt bedöma vilseledande uppgifter om att vatten sprutat in i trapphuset genom en branddörr på bildäck eller att innerrampen setts delvis öppen, två uppgifter som inte kan stämma. Bara det enkla faktum att visiret hittades över en kilometer väster om själva vraket borde ju ha lett till slutsatsen att "Estonia" ändrade kurs innan visiret föll av.

Kommissionens felaktiga slutsatser har sedan legat till grund för ändringar i säkerhetsreglerna. Ingen av dessa nya säkerhetsbestämmelser hade ändrat ett enda dyft av "Estonias" olycksförlopp. Osäkerheten till sjöss kvarstår oförändrad.

Bilaga 6

Siv Othéns slutsats

- Ska man efter 3 års tid acceptera att utlovad jämställdhetsplan, utvecklingsplan och karriärstege fortfarande inte finns på stadsingenjörskontoret?
- Ska man vid datorisering acceptera att vissa yrkesroller förändras radikalt men ej löner? Att höjda löner är förbehållna endast vissa personer utan att man ställer jämförelsevisa krav på dessa tjänstemän?
- Ska man acceptera att vissa tjänstemän får strunta i tidigare ålagda arbetsuppgifter för att sätta sig in i andra för framtiden meriterade uppgifter med därtill hörande höjda löner? Det går inte att försvara sig med att det skulle bero på politiska inhopp då politikerna knappast känner till hur det gått till på förvaltningen i vissa fall. Kanske politikerna ska svara.
- Ska man acceptera att bara dessa vissa personer tillika VADÅ... beviljas stimulanspengar vid olika uppdrag som även andra tjänstemän utför på precis samma vis på sin arbetstid utan att få något extra för det?
- Ska man som medlem i förvaltningens utbildningsgrupp acceptera att förvaltnings- chefen den 4 december 1992 sade sig ej kunna medverka för att skapa röd tråd, regler gällande för dem som hade önskan att förkovra sig samt ta på sig flera kvalificerade arbetsuppgifter. Denna dag utbetalades stora pengar till vissa personer trots ovan nämnda. Varför då ha en utbildningsgrupp? Var den bara en täckmantel bra att ha att relatera till i vissa sammanhang?
- Ska man personligen acceptera att nobbas löneförhöjning i samma veva då man fått flera uppgifter och också läst för förvaltningen viktiga ämnen samt tenterat av dem vid högskola till skillnad från andra tjänstemän som började kursa men ej fullföljde utan istället går omkring och hävdar att utbildning inte ger något när man arbetat länge på en förvaltning och har en massa erfarenhet? Eftersom förvaltningschef ej hjälper till att skapa regler känner man sig bara personligt hånad.
- Ska man acceptera att ADB ansvarig ej behöver ha speciell dokumenterad datautbildning och ändå får enorma löneförhöjningar? Självt har jag mer dokumenterad datautbildning än den person jag avser.
- Hur kan ens löneanspråk nonchaleras när man sköter sitt jobb, får fler kvalificerade arbetsuppgifter samt har lång erfarenhet och tillika studerar och förnyar sina kunskaper? Jag bara undrar och vill ha ett svar. Vad beträffar datoriseringen finns det ingen på förvaltningen med unik erfarenhet därav. Den kille som kunde allra mest bildade ju en egen ADB-förvaltning och bröt sig loss från stadsingenjörskontoret.

- Ska man acceptera att förvaltningschef/projektledare i utbildningsfrågor hänvisar till varandra i stället för att skapa en fungerande utbildningsplan för de få som så önskar?
- Ska man acceptera att man utses ansvarig för en digital specifik produkt men samtidigt ej informeras och blir tillsagd om utbildning utan de andra åker iväg på kurs utan att berätta?
- Ska man acceptera att det står i ens operativa mål att de är uppfyllda då man ej tillåtits att bevista utbildning därför?
- Ska man acceptera att förvaltningschefen struntar i att precisera och ekonomiskt belysa utbildnings/personalutvecklingsfrågor i budgeten trots att det är ett uttalat krav från Byggnadsnämnden i mars 1993. Året är slut.
- Ska man acceptera att vara arkivansvarig, ej bli kallad till möten angående digitalt arkiv?

Vid SLUTSATSEN Siv Othén
(Hämtad ur "Gävla arbetsplats", sid. 33-35)

Bilaga 7

Hibis Scandinavia

Hibis Scandinavia arbetar med olika aspekter kring bedrägeri och oegentligheter. De anlitas av företag och organisationer och gör utredningar när det finns starka misstankar om att det förekommer bedrägerier någonstans

Hibis anordnar workshops och ”medvetenhets” utbildningar och hjälper företag att göra internet-utbildningar, för att få samtliga anställda att förstå riskerna med bedrägeri.

De hjälper företag med råd om hur företag ska agera och hur man ska agera om man vill bli en whistleblower, då det är bra att informera anställda om vilka möjligheter som finns.

Hibis hjälper till att förebygga korruption genom att öka medvetandet om korruption i hela organisationen, de är dessutom ute och föreläser på universitet, för olika institutioner och revisorsutbildningar.

Hibis arbetar också mycket med något som ligger mitt emellan utredningar och rent förebyggande arbete, det kallar Hibis för *upptäckande*. De kontrollerar förutsättningslöst tecken på bedrägeri i företag. Hibis kallar inte förfarandet för en revision, utan snarare handlar det om en hälsokontroll. Identifieras problem i ett tidigt stadium så blir skadorna mer begränsade.

Hibis gör även bakgrunds undersökningar av personer som ska anställas i nyckelpositioner, det handlar då om vanliga kontroller, företaget gör även kontroller av personer som redan har vissa befattningar, utan att man misstänker personen i fråga för något.

Det är oftast större företag och organisationer som anlitar Hibis Scandinavia. I mindre företag finns inte lika stora risker och beloppen det handlar om blir också lägre